

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

AHZÂB SÛRESİ'NDE KİŞİYE YÖNELİK EMİR VE
YASAKLARIN AHLÂKÎ BOYUTU

Yüksek Lisans Tezi

Esat ÇİĞNİTAŞ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ

Ekim 2022, ERZİNCAN

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

AHZÂB SÛRESİ'NDE KİŞİYE YÖNELİK EMİR VE
YASAKLARIN AHLÂKÎ BOYUTU

Yüksek Lisans Tezi

Esat ÇİĞNİTAŞ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ

Ekim 2022, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Esat ÇİĞNİTAŞ

İMZA

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Program Adı: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Başlığı: Ahzâb Sûresinde Kişiyeye Yönelik Emir ve Yasakların Ahlâkî Boyutu

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 151 sayfalık kısmına ilişkin 24/08/2022 tarihinde ***Ithenticate/Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %24' dür.

Filtrelemeye **alıntılar ve kaynakça dâhil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../.....

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ

İMZA

Öğrenci:

Esat ÇİĞNİTAŞ

İMZA

KILAVUZA UYGUNLUK

“AHZÂB SÛRESİ’NDE KİŞİYE YÖNELİK EMİR VE YASAKLARIN AHLÂKÎ BOYUTU” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Esat ÇİĞNİTAŞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ

Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ danışmanlığında Esat ÇİĞNİTAŞ tarafından hazırlanan “**AHZÂB SÛRESİ’NDE KİŞİYE YÖNELİK EMİR VE YASAKLARIN AHLÂKÎ BOYUTU**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

06/09/2022

JÜRİ:

Danışman:	Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ	İmza
Üye:	Doç. Dr. Ali YILMAZ	İmza
Üye:	Dr. Öğr. Üyesi Faima İSRAFİLOVA	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

İnsan, sorumluluk sahibi bir varlıktır. İnsan ilk önce kendisini yaratan Rabbine karşı sorumludur. Allah, insanı en güzel biçimde yaratmış ve diğer varlıklardan üstün kılmıştır. Tüm canlıları ve tüm mahlukâtı ise onun emrine vermiştir. İnsana sayısız nimetler veren Allah Teâlâ, insanın kendisine itaat etmesini emretmiştir. Zira insanın yaratılış gayesi Allah’a ibadet ve itaat etmektir. İnsan, sürekli Rabbini hatırlamalı, O’nu zikretmelidir. İbadetlerini yerine getirirken huşû içerisinde olmalıdır. Allah’ın kendisine bahsetmiş olduğu nimetlere şükretmeli ve Allah’a karşı saygılı olmalıdır.

İnsan, tüm işlerinde tüm davranışlarında Allah’ın her an kendisini gördüğü bilinciyle hareket etmelidir. Yaptığı tüm işlerin sonucunu Allah’tan beklemelidir. En güzel yardımcının Allah olduğu bilincinde olmalıdır. İnsan, Allah Teâlâ’ya karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirdiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v)’e de karşı görev ve sorumluluklarını da yerine getirmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v)’i üzecek ve eziyet verecek tüm söz ve davranışlardan uzak durmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v)’e itaatin, Allah’a itaat olduğunu bilmelidir. Allah’ın emrettiği dini tam ve doğru bir şekilde yaşamının yolu Hz. Peygamber (s.a.v)’e uymaktan ve O’nu örnek almaktan geçtiğinin bilincinde olmalıdır. İnsan, bu bilinçle hareket edip Hz. Peygamber (s.a.v)’e saygı, sevgi ve hürmet etmeli, O’nun yaşayışını kendisine örnek almalıdır.

“Kur’ân-ı Kerim’de Kişiyeye Yönelik Emir ve Yasakların Ahlâkî Boyutu” çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Ahzâb suresi hakkında genel bilgiler vermeye çalıştık. Ahzâb suresinin ismi, nüzul sebebi ve zamanı, surenin genel muhtevası ve detaylı muhtevası hakkında bilgiler verdik. Daha sonra Ahlâk kavramı üzerinde durduk. Ahlâk kelimesinin anlamını, diğer bazı disiplinlerde ahlâkın yerini, İslâm ahlâkını, Kur’ân-ı Kerim’in indiriliş amacını, Kur’ân-ı Kerim’de geçen ahlâk kavramını, Allah’a karşı olan ahlâkî davranışlarımız ile insanlara karşı olan ahlâkî davranışlarımızı, insanın yaratılış amacı ve karakteri konularını ele alıp anlatmaya çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümünde ise Ahzâb suresinde geçen kişiyeye yönelik emir ve yasaklardan bahsettik. Bu konu başlıklarını ise bölümler halinde inceledik. İman-ahlâk ilişkisi kapsamında Allah’tan korkmak, Allah’a güvenmek konularını inceledik. İman-ibadet ilişkisi kapsamında Allah’ı zikretmek konusunu inceledik. Sünnet-ahlâk ilişkisi

kapsamında, Allah’a ve Rasûlü’ne itaat etmek, Allah’ın Rasûlü’ne eziyet etmemek ve Allah’ın Rasûlü’ne salât ve selâm getirmek konu başlıklarını inceledik. İnsan yapısı-ahlâk ilişkisi kapsamında müminleri müjdelemek ve doğru sözlü olmak konularını inceledik. Son olarak sosyal ahlâk yapısı kapsamında, mümin kadınlarla evlenme akdi ile mümin kadınların örtünmesi konu başlıklarını ele alıp incelemeye çalıştık.

Bu konu başlıklarındaki kavramların tanımlarını hangi anlamlara geldiklerini verdik. Daha sonra Ahzâb suresinde geçen konuyla ilgili ayetleri belirleyip tefsir kaynaklarında hangi manalara geldiğini, nasıl yorumlandıklarını ve bu ayetlerin ahlâkî yönlerine değindik. Daha sonra konuyla ilgili diğer surelerde geçen ayetleri ele aldık. Bu ayetlerinde tefsirlerine bakıp Ahzâb suresindeki ayetlerle karşılaştırmasını yaptık. Konuyla ilgili hadislerle, müfessirlerin ve âlimlerin görüş ve düşüncelerine de yer verdik. Bu şekilde incelemeye çalıştığımız konuların daha verimli olmasını düşündük.

Hazırladığım bu çalışmada bana yardımcı olan olup yol gösteren, tezin ilerlemesinde ve şekillenmesinde tavsiyelerini ve fikirlerini eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ’ye, bu zor süreçte bana destek olan aileme ve arkadaşşıma sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Esat ÇİĞNİTAŞ

Erzincan, 2022

AHZÂB SÛRESİ'NDE KİŞİYE YÖNELİK EMİR VE YASAKLARIN AHLÂKÎ BOYUTU

Esat ÇİĞNİTAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2022

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ

ÖZET

Ahlâk, insanların kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukları kendi rızalarıyla yerine getirmeye yönlendirir. İnsanlara dinin ruhuna uygun olarak nasıl davranmaları ve yaşamaları gerektiğini öğreten ahlâkî değerlerdir. Bu çalışmada ahlâk hem bir kavram hem de bir değer olarak ele alınmıştır. Bu amaç çerçevesinde ahlâkın bireydeki yer ve önemine değinilmiş, bireyin dünyevî ve uhrevî müeyyidesi ele alınmıştır. Konunun kapsamı dikkate alınarak, Ahzâb Suresi'nde kişiye yönelik emir ve yasakların, ahlâk ile ilgili boyutu üzerinde durulmuştur. Bu emir ve yasakları yerine getirirken kişinin ahlâkî davranışlarının nasıl olması gerektiği açıklanmıştır. Çalışmada ele alınan konu başlıklarının ve ayetlerin incelenmesinde, klasik ve modern dönem tefsir kaynakları ile hadis kaynaklarına başvurulmuştur. Ahzâb Suresinde kişiye yönelik emir ve yasakları ifade eden ayetler ışığında, Kur'ân-ı Kerim'in ve İslâm'ın önerdiği ahlâkın kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu sağladığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Ahlâk, Ahzâb, Sure, Kişi, Emir, Yasak

THE MORAL DIMENSION OF THE ORDERS AND PERSONAL PROHIBITIONS in SURAH AHZAB

Esat ÇİĞNİTAŞ

**Erzincan Binali Yıldırım University,
Graduate School of Social Sciences**

Master's Thesis, October 2022

Thesis Supervisor: Dr. Sabri DEMİRCİ

ABSTRACT

Moral value directs people to voluntarily fulfill their duties and responsibilities that they are obliged to do. It is moral values that teaches people how they should live and behave according to the soul of the religion. This work aims to discuss the morals both as a concept and a value. In accordance with this purpose, the situation and the importance of morality within the individual and the worldly and ethereal sanction of the individual is touched upon. Taking account of the context of the subject the moral extent of the orders and prohibitions that brought over for the individual is emphasized upon. How the moral behaviors of the individual should be when s/he fulfill these moral behaviors is stated. The sources of classical and modern tafsir(exegeses) and hadiths are conducted to in the interpretation and observation of the subject headings and the verses emphasized in the work. In the light of the verses stating the orders and personal prohibitions in Ahzab Surah, it has been found that the moral value that Qur'an and Islam recommend ensures individual the happiness in the world and hereafter.

Keywords: Qur'an, Morality, Ahzab, Surah, Person, Order, Forbidden.

İÇİNDEKİLER

AHZÂB SÛRESİ'NDE KİŞİYE YÖNELİK EMİR VE YASAKLARIN AHLÂKÎ BOYUTU

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	iii
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	iv
KILAVUZA UYGUNLUK	v
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	vi
ÖN SÖZ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. AHLÂK KAVRAMI VE AHZÂB SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Ahlâk'ın Tarifi	3
1. Ahlâk'ın Lügat Anlamı	3
2. Ahlâk'ın Terim Anlamı	3
B. Bazı İlmi Disiplinlerde Ahlâkın Yeri	5
1. Ahlâk- Psikoloji İlişkisi.....	5
2. Ahlâk – Sosyoloji İlişkisi	8
3. Ahlâk- Hukuk İlişkisi	9
C. İslâm Ahlâkı	11
1. Kur'ân-ı Kerim'in İndiriliş Amacı	12
2. Kur'ân-ı Kerim'in Muhtevası.....	13
D. Kur'ân-ı Kerim'de Ahlâk.....	15
1. Allah'a Karşı Olan Ahlâkî Davranışlar	16
2. İnsanlara Karşı Olan Ahlâkî Davranışlar	17
3. İnsanın Yaratılış Amacı.....	18
4. İnsanın Karakteri ve Ahlâkı	22
E. Ahzâb Suresi'ne Genel Bakış	24
1. Sure'nin İsmi ve Etimolojisi	24
2. Surenin Nüzûl Sebebi ve Nüzûl Zamanı	25

F. Ahzâb Suresinin Muhtevası	26
1. Surenin Genel Muhtevası	26
2. Surenin Detaylı Muhtevası	27

İKİNCİ BÖLÜM

II. AHZÂB SÛRESİ'NDE KİŞİYE YÖNELİK EMİR VE YASAKLARIN AHLÂKÎ BOYUTU

A. İman- Ahlâk İlişkisi	46
1. Allah'tan Korkmak	48
2. Allah'a Güvenmek	59
B. İbadet- Ahlâk İlişkisi	67
1. Allah'ı Zikretmek	69
C. Sünnet- Ahlâk İlişkisi	79
1. Allah'a ve Rasûl'üne İtaat Etmek	80
2. Allah'ın Rasûl'üne Eziyet Etmemek	88
3. Allah'ın Rasûl'üne Salât ve Selâm Getirmek	98
D. İnsan Yapısı- Ahlâk İlişkisi	106
1. Müminleri Müjdelemek	107
2. Doğru Sözlü Olmak	113
E. Sosyal Ahlâk Yapısı	123
1. Mümin Kadınlarla Evlenme Akdi	124
2. Mümin Kadınların Örtünmesi	133
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	148
ÖZGEÇMİŞ	155

KISALTMALAR

A. S.	: Aleyhisselam
B.	: İbn, bin
ÇEV.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EBYU	: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
HZ.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
S.A.S.	: Sallallahu Aleyhi ve Selem
S.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TERC.	: Tercüme Eden
VB.	: Ve benzeri
VD.	: Ve diğerleri
YAY.	: Yayınevi

GİRİŞ

Allah Teâlâ, insanı en güzel şekilde yaratmıştır. Varlıkların en şerefli olan insana akıl, düşünme ve konuşabilme yeteneği vermiştir. İnsan, Allah'ın kendisine vermiş olduğu bu düşünme yeteneği sebebiyle de birçok şeye karşı sorumlu tutulmuştur. İnsanoğlu sosyal bir varlık olduğu için tüm ihtiyaçlarını kendisi karşılayamaz. Hayatını devam ettirebilmesi için diğer insanlara ve topluma da ihtiyacı vardır.

İnsan, toplum içinde bulunsa da bulunmasa da öncelikle Rabbine ve kendisine karşı olmak üzere ailesine, akrabasına, içinde yaşadığı topluma, bağlı olduğu devlete ve hatta çevresinde bulunan tüm canlı ve cansız varlıklara karşı sorumluluk içerisindedir. İnsanın sahip olduğu bu sorumluluk alanları onu birtakım davranışları ve fiilleri yerine getirme konusunda hassas davranmaya sevk etmiştir. İnsan kendi iradesiyle yaptığı davranışlarının ne gibi sonuçlara sebep olacağını önceden düşünüp ona göre hareket etme bilincine sahiptir. Yaptığı her davranışın bir sorumluluk gerektirdiğini ve bir karşılığının olacağı düşüncesiyle hareket etmelidir. İşte insanın sahip olduğu akıl yeteneği neticesinde üzerine düşen görev ve sorumlulukları doğru ve güzel bir şekilde yapması, ahlâk kavramıyla ifade edilmektedir. Yani insana hem yapması gereken sorumlulukları hatırlatan hem de bu görev ve sorumluluklarını en güzel şekilde yerine getirip huzuru, mutluluğu ve sükûneti elde etmesine yardımcı olan ahlâkî değerlerdir.

Ahlâkın kaynağı dindir. Ahlâk, din ve ibadetin tam ve güzel bir şekilde yerine getirilmesiyle kendiliğinden meydana gelmektedir. Ahlâk, dinin tamamlayıcısıdır. Günlük hayatta insanların sergiledikleri tüm fiil ve davranışlar ahlâk olarak değerlendirilmez. Sergilenen hal ve hareketlerin, davranışların ve fiillerin güzel ve ahlâka uygun olabilmesi için dinin ruhuna da uygun olması gerekmektedir.

İnsanın değeri ahlâkının güzelliğinde yatmaktadır. Ahlâkın bozuk olduğu bir yerde dinin esaslarının tam anlamıyla yerine getirildiğinden ve dinin yaşandığından bahsedilemez. Ahlâk tümüyle irade ve düşüncelerle ortaya çıkan bir davranış da değildir. Ahlâk, vicdanla alakalı bir durum olup dinin ve bu dinin davranışlara dökülmüş şekli olan ibadetin güzelliğinin dışı yansımasıdır.

Ahzâb suresi'nde insanın yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklardan bahsedilmiştir. İnsan, sorumluluk sahibi bir varlıktır. İnsan ilk önce kendisini yaratan

Rabbine karşı sorumludur. Allah, insanı en güzel biçimde yaratmış ve diğer varlıklardan üstün kılmıştır. Tüm canlıları tüm mahlukâtı ise onun emrine vermiştir. İnsana sayısız nimetler veren Allah Teâlâ, insanın kendisine itaat etmesini emretmiştir. Zira insanın yaratılış gayesi Allah’a ibadet ve itaat etmektir.

İnsan, sürekli Rabbini hatırlamalı, O’nu zikretmelidir. İbadetlerini yerine getirirken huşû içerisinde olmalıdır. Allah’ın kendisine bahsetmiş olduğu nimetlere şükretmeli ve Allah’a karşı saygılı olmalıdır. İnsan, tüm işlerinde ve tüm davranışlarında Allah’ın her an kendisini gördüğü bilinciyle hareket etmelidir. Yaptığı tüm işlerin sonucunu Allah’tan beklemelidir. En güzel yardımcının Allah olduğu bilincinde olmalıdır.

İnsan, Allah Teâlâ’ya karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirdiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.v)’e karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v)’i üzecek, eziyet verecek tüm söz ve davranışlardan uzak durmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v)’e itaatin, Allah’a itaat olduğu bilinciyle hareket etmelidir. Allah’ın emrettiği dini tam ve doğru bir şekilde yaşamanın yolu Hz. Peygamber (s.a.v)’e uymaktan ve O’nu örnek almaktan geçtiği bilincinde olmalıdır. İnsan, bu bilinçle hareket edip Hz. Peygamber (s.a.v)’e saygı, sevgi ve hürmet etmeli, O’nun yaşayışını kendisine örnek almalıdır. Mümin aynı zamanda tüm ahlâkî değerlere riayet etmelidir. Yaşayışında, sözlerinde, davranışlarında, insanlarla olan iletişimde ahlâkî değerleri esas almalı ve ona göre hareket etmelidir. Doğru sözlü olmalı, yalan konuşmamalı, insanları aldatmamalı, emanete ihanet etmemeli, sabırlı olmalı, alçak gönüllü olmalı, güvenilir olmalı, tevekkül sahibi olmalı vb. tüm ahlâkî davranışlarını dinin ruhuna uygun olarak yerine getirmelidir.

Tezimizin genel çerçevesini oluşturan ahzâb suresi ve ahlâk hakkında genel bilgiler vererek çalışmamıza başlayalım.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. AHLÂK KAVRAMI VE AHZÂB SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Ahlâk'ın Tarifi

İnsan, çevresinde bulunan insanlarla bir arada yaşamaya muhtaç bir varlıktır. İnsanın var olan bu yapısı kendisi dışında var olan diğer tüm canlılara karşı sorumluluk içerisinde olduğunu bize göstermektedir. İnsanın Allah'a, kendisine, annesine, babasına, akrabalarına, komşularına, devletine, milletine, canlı ve cansız tüm varlıklara karşı bir sorumluluğu vardır. Bu şekilde birçok sorumluluğa sahip olması onu daha duyarlı davranmaya yönlendirir. Bu sorumluluğun sonucunda ortaya koymuş olduğu davranışlar ve bu yola yönlendiren değerler genel olarak ahlâk kelimesiyle ifade edilir.

1. Ahlâk'ın Lügat Anlamı

Ahlâk kelimesi, Arapça 'da H-L-K (خ-ل-ق) kökünden türemiştir. Hulk veya Huluk kavramlarının çoğuludur. Bu kavramlar ise "huy, din, tabiat ve karakter" anlamlarına gelmektedir. Bu sebeple ahlâk kavramı; huylar, insanın manevi yapısını belirleyen nitelikler, karakter gibi manalara gelir.¹ İnsan, beden ve ruh olmak üzere iki yapıya sahiptir. Bedenin yapısı ve görünüşü ile alakalı olarak Arapçada Halk (خَلْق) kelimesi kullanılırken, ruhun yapısı ve görünüşü için ise Hulk (خُلُق) kavramı kullanılmaktadır.² Şunu da ifade edelim ki, ahlâk kavramı, Türkçede tekil bir kavram olarak kullanılmıştır.

2. Ahlâk'ın Terim Anlamı

Ahlâk kelimesinin birçok tanımı yapılmıştır. Ahlâk kelimesi terim olarak daima tekil olarak kullanılmıştır. Bu kelime için İslâm ahlâkçıları arasında tanımı en çok

¹ Ebû Nasr İsmail b.Hammâd el-Cevherî, *es-sihâh*, (nş. Ahmed Abdulğafur Attâr), I-VI, Dâru'l-ilm li'l-Melâyyîn, Beyrut, h.1399, IV,1470-1471

² İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, X, 85-87.

kullanılanı ise İmam Gazali'nin yaptığı tariftir.³ Gazâlî, ahlâkı; “*insan nefsinde yerleşen öyle bir melekedir ki, insanın fiilleri, hiçbir fikrî zorlama olmaksızın, iyice düşünmeye muhtaç olmaksızın, bu meleke sayesinde kolaylıkla ve rahatlıkla ortaya çıkar.*” Şeklinde tanımlamıştır.⁴ İmam Gazali'nin yaptığı bu tanımın tahlili neticesinde şu sonuçlar çıkarılmaktadır.

a) Ahlâk, kişinin yaptığı davranışlardan farklı olarak, bu davranışlarının kökeni olan ve onları meydana getiren manevi yetenek karmaşıklığını ifade eder.

b) Ahlâk, yalnızca kişilerin iyi huylarını ifade etmez. Kişinin hem iyi hem de kötü huylarının hepsini ifade eder. Bu sebeple kendisinde iyi huyları toplayan kişiye “iyi ahlâklı”, kötü huyları toplayan kişilere ise “kötü ahlâklı” denir. Netice itibariyle bakıldığında ahlâksız insan yoktur. Bununla beraber güzel huylu kişiler için yalnızca “ahlâklı” kötü ahlâklı kişiler için ise “ahlâksız” ifadelerini kullanmak galat-ı meşhur olarak kullanılmaktadır.

c) Ahlâk, kişide yalnızca gelip geçici bir durum olmayıp kişinin manevi yönüne yerleşen ve onda bir huy haline gelen yeteneklerinin tümünü meydana getirir.

d) Ahlâk, kişilerin kendilerinden beklenen vazifeleri kendi istekleriyle yerine getirmeye yönlendirir.

e) Ahlâklı bir kişi olabilmek için insanın üzerine düşen vazife ve sorumluluklarını isteyerek yerine getirme çabası ahlâkın gelişmesinde, güçlenmesinde ve alışkanlık haline gelmesinde önemli bir yere sahiptir.⁵

Kelime manası itibariyle huy ve seciye gibi anlamları ifade eden ahlâk, kişide yerleşmiş bir seciye olduğunu göstermekte ve kişilerin hür iradeleriyle alakalı bir durum olduğunu göstermektedir. Dönemlere, zamanlara, gelenek ve göreneklere göre değişiklik gösteren davranış yöntemlerine karşılık olarak ahlâk, zorunlu ve değişmeyen davranış kurallarına işaret etmektedir.⁶ Buradan da anlaşıldığı üzere ahlâk, kişinin karakter özelliği, hal ve hareketleri, bunlarla ilgili değerlendirmeleri ve bunlarla beraber yaptığı

³ Mustafa Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 4. Baskı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 15.

⁴ Ebû Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Din*, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), V, 182.

⁵ Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 16-17-18.

⁶ Recep Kılıç, *Ahlâkın Dînî Temeli*, 8. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 12.

davranışlarını düzene sokan genel kurallar bütünü olduğunu söylemek mümkündür.⁷ Örneğin; Budist ahlâkı ve Hristiyan ahlâkı genel bir hayat tarzını ifade ederken, meslek veya iş ahlâkı bir grubun davranış kurallarını ifade eder. Ahlâk felsefesi ise fiillerimiz ya da hayat düzenimiz hakkında yapılan fikri araştırmaları ifade eder.⁸ Nefiste karar kılıp yerleşmemiş ve henüz huy haline gelmemiş bazı hal ve hareketler, kişinin ahlâkî mahiyetini belirleyemez.⁹

Ahlâk kelimesini, kişinin bir hedefe yönelik olarak kendi rızasıyla, kötülüklerden uzak durarak, güzel davranışlar yapması ve bir toplumda bireylerin uymak zorunda kaldıkları davranış kuralları şeklinde tanımlayanlar da mevcuttur.¹⁰

Ahlâk bir uygulama becerisidir. Çeşitli olaylar karşısında hangi davranışın doğru olduğu ve bu davranışın yerine getirilmesinde hangi araçları kullanmanın doğru olacağı araştırılır ki bu durum ahlâkı sergileme becerimizin bir özelliğidir.¹¹ Ahlâkın nazari ve amelî boyutları da vardır. Ahlâk bir boyutuyla akla dayanan kuralları esas aldığı için nazari bir ilimdir. Öbür taraftan hayatı güzel bir şekilde devam ettirebilmek için yapılması gereken kuralları gösterir. Bu boyutuyla bakıldığında amelî bir ilimdir. Ahlâk hem nazari hem de amelî kısımların bir araya gelmesinden oluşan bir ilimdir.¹²

B. Bazı İlmi Disiplinlerde Ahlâkın Yeri

Ahlâk çoğu disiplinle iç içe geçmiş bir kavramdır. Bu başlık altında ahlâkın psikoloji, sosyoloji ve hukuk ile arasındaki ilişki incelenmiştir.

1. Ahlâk- Psikoloji İlişkisi

Psikoloji kavramı; Yunancada, ruh manasına gelen “psyche” ve bilgi, bilim manasına gelen “logos” kelimelerinden meydana gelmiştir. Dolayısıyla psikoloji, ruh bilgisi veya ruhbilimi manasına gelmektedir. Ancak bundan, psikolojinin doğrudan doğruya ruh üzerine araştırmalar yaptığı anlaşılmamalıdır.¹³ Psikoloji ilminin asıl konusu,

⁷ Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, 12.

⁸ Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, 12.

⁹ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, sad. Ali Arslan Aydın, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014), 19.

¹⁰ Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2007), 1.

¹¹ Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972), 13.

¹² Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, 13.

¹³ Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, 1. Baskı, (Ankara: Andaç Yayınları, 2003), 11.

kişinin ruhi yaşayışı ve davranışlarıdır. Psikoloji ilmi, ruh ve beden bütünlüğü içerisinde somut insanı ele alır.¹⁴

Ahlâk ile psikoloji insanı ele almaları yönüyle birbirleriyle münasebeti olan iki bilim dalıdır. Her iki ilim dalı da insanın ruhsal özelliklerini ve davranış bozukluklarını ele alırlar. Psikoloji, insanın “ne olduğunu” araştırırken, ahlâk da insanın “nasıl olması gerektiğini” araştırır. Fakat bu hususta yalnızca araştırmak ve incelemek yeterli olmaz. Araştırılan ve incelenen bu davranışların uygulama yollarının ve yöntemlerinin de öğrenilmesi gereklidir. Tam bu noktada ahlâk ilmi psikoloji ilminin verilerinden ve bulgularından yararlanır.¹⁵

Ahlâk ve psikoloji ilmi arasında bir münasebet olduğu gibi bunlar arasında farklar da vardır. Şöyle ki: Ahlâk insan davranışlarını iyi-kötü bakımından bir değerlendirmeye tabi tutarken, psikoloji bu konu da tarafsız davranır. Ahlâk iyi ve faydalı olan davranış destekler. Psikoloji, Kişinin tüm fiilleriyle ilgilenir ancak ahlâk, irade kapsamında olan fiillerle ilgilenir. Sonuç itibarıyla psikoloji “olanı”, ahlâk ise “olması gerekeni” konu edinir.¹⁶ Psikoloji, pozitif bir bilim dalıdır. Deney ve gözleme dayanır, kişinin ruhsal yapısını inceler. Kişinin iç ve dış etkiler ve olaylar karşısındaki davranışlarına odaklanır. Bu durum karşısında ahlâk pasif bir durumdadır. Fakat kişide var olan ahlâkî vicdan ve şuur, ahlâkın temel özellikleri arasında yer almaktadır.¹⁷ Ahlâk, yaşamı devam ettiren bir ilim dalıdır. Bu sebeple yaşamın devam etmesini sağlayan diğer varlıklarla ilişkisini düzenleyen ruhsal çalışmaları tanımak da zorunlu bir durumdur. İnsanı fiil ve davranışlara zorlayan hangi güçlerdir, bu güçlere karşı çıkan ne tür engeller vardır, bu gibi durumların öğrenilmesi ahlâkî yaşamımız için faydalı ve gereklidir. Psikoloji, ahlâkı bu hususlar karşısında açıklığa kavuşturur.¹⁸

Dine dayalı ahlâkî değerlerin insan davranışları üzerindeki etkisine geçmeden önce, bu davranışların ortaya çıkmasına imkân sağlayan sorumluluk duygusu üzerinde durmakta fayda vardır. Kur’ân-ı Kerim’de insanın görev ve sorumlulukları geniş bir

¹⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 2. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 2.

¹⁵ Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 24.

¹⁶ Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 24.

¹⁷ Pazarlı, *İslâmda Ahlâk*, 25.

¹⁸ Pazarlı, *İslâmda Ahlâk*, 26.

şekilde yer almaktadır. Sorumluluk ve sorumsuzluk duygusu, akıllı varlık ile akılsız varlıklar arasındaki farkı ortaya koymaktadır.¹⁹

Kur'ân-ı Kerim'in, emir ve yasaklarının kişiyi ön plana çıkardığı görülmektedir. Kişi öncelikle kendisini yaratan Rabbine karşı sorumludur. Allah Teâlâ'ya tam bir şekilde itaat ve ibadet etmek, emirlerine uyup, yasaklarından sakınmak mecburiyetindedir. İnsanın, Allah Teâlâ'dan sonra Peygamberine, kendisine, aile fertlerine, akrabalarına, komşularına, çevresine tüm insanlara ve tüm varlıklara karşı bir vazifesi ve sorumluluğu vardır.²⁰ Kur'ân-ı Kerim, dinî, toplumsal ve ahlâkî olan bu üç görev ve sorumluluğu şu şekilde emretmektedir: *“Ey İman edenler! Bile bile Allah'a, peygambere ve bizzat kendi aranızdaki emanetlere hıyanet etmeyin.”*²¹ Bununla birlikte görev ve sorumluluğun kendisine ait oluşunun en açık ifadesini: *“Oku kitabını, bugün nefsin sana hesap görücü olarak yeter. Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenemez.”*²² Bu ayetlerde²³ bulmak mümkündür.²⁴

Bu ifadelerden sonra şu açıklamaları yapmak doğru olacaktır: İnsanın hem görev ve sorumluluklarının farkında olmasını hem de kişiliğinin oluşmasını ahlâk ilkeleri etkileyecektir. Bu ahlâk ilkeleri, kişiyi sabırlı olmaya, doğru sözlü, cömert, tevâzû sahibi, anlayışlı, hoşgörülü emanete sahip çıkma gibi birçok ahlâkî değerler kazanmasına, olumlu bir kişiliğe sahip olmasına katkı sağlayacaktır. Ahlâk ilkeleri kişiye bu özellikleri kazandırmasının yanı sıra ona, yalan, iftira, gıybet, dedikodu, haset, kin, düşmanlık, emanete hıyanet etme gibi olumsuz kişilik davranışları sergilemesine engel olacaktır.²⁵ Psikoloji ilmi de bu ahlâkî değerlerin nesnel bir kökene dayanıp dayanmamasını değil, kişinin davranışları ve fiilleri üzerindeki etkisini araştıracaktır.⁹⁹

¹⁹ Muhammed Abdullah Draz, *Kur'ân Ahlâkı*, çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 104.

²⁰ Draz, *Kur'ân Ahlâkı*, 109.

²¹ Enfâl, 8/27.

²² İsrâ, 17/14-15.

²³ Lokman 31/ 33; Mü'min, 40/17; Ahkâf, 46/19.

²⁴ Draz, *Kur'ân Ahlâkı*, 114.

²⁵ Certel, *Din Psikolojisi*, 139.

2. Ahlâk – Sosyoloji İlişkisi

Toplum, genel olarak sosyal bilimlerin, özel olarak ise sosyoloji biliminin araştırma ve inceleme alanı girmektedir. Fakat bu çok yönlü ve karmaşık bir yapı olan toplum, fertlerden meydana gelmektedir.²⁶

Sosyoloji, toplumu ve toplumsal olayları araştırır ve inceler. Sosyoloji bilimi, toplumsal gerçekler ve bu gerçeklerin bağlı oldukları kanunlar ile ilgilenir. Bundan dolayı toplum hakkında, canlı ve cansız varlıklar hakkında araştırmalar yapılırken, gidilen yol takip edilmelidir. Sosyoloji biliminde önemli olan husus olası bir durum üzerinde durmak değil, dünün ve bugünün toplumsal gerçekleri üzerinde durmak önemlidir.²⁷ 19. yüzyılda batı dünyasında başlayan sosyoloji akımı, birçok sosyal kuruluşları kendi alanına katmak için uğraşmıştır. Aynı şekilde ahlâk ilmini de kendi alanına katmak için mücadele etmiştir. 19. yüzyılda başlayan sosyoloji akımı ahlâkın metafizik alanıyla ilgilenmemiştir. Bu durumun toplumdan kaynaklandığını ifade etmiştir. Kurumsal bir ahlâkın olmadığını da savunmuştur.²⁸

Ahlâk ile sosyoloji birbirleriyle yakından ilişkili iki bilim dalıdır. Fakat ahlâkın yalnızca sosyolojinin bir alanı olduğunu söylemek doğru değildir. Bu durumun nedenlerini maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

a) Sosyoloji pozitif bir bilim dalıdır. Aynı zamanda deneyimlere ve gözlemlere dayanarak sosyal olayları ve sosyal olaylar arasındaki ilişkileri açıklama ile yetinir. Fakat ahlâk sosyolojiden daha farklı bir durum olup kişinin değer yargısı taşıyan ve yapması gereken şeyleri arayan bir varlık olmasının sonucudur.

b) Sosyoloji, kendi kurallarını uygulayarak sosyal olayları ve bu olaylar arasındaki ilişkileri araştırır. Ahlâk da ise önemli olan bu olaylar ve ilişkilerin arka planında olan kişidir. Ve bu kişilerin duyguları, düşünceleri, hisleri, niyetleri ve yetenekleridir.

c) Ahlâkî davranışlar ile örf ve adetlerimiz arasında bir bağ bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman örf ve adetlerin temelinde de taklit etme ve beğenme duygusu yatmaktadır. Ahlâkın temelinde ise inanma duygusu ve hürmet gösterme duygusu

²⁶ Ejder Okumuş, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 17.

²⁷ Mehmet Taplamacıoğlu, *Genel Sosyoloji Üzerine Bir Deneme*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969), 9-10.

²⁸ Pazarlı, *İslâm'da Ahlak*, 36.

yatmaktadır. Bu durum, ahlâk kurallarının toplumun üstünde kendisinden daha güçlü bir kaynağa dayandığının delilidir.²⁹

Bu sebeple bir sosyolog, herhangi bir toplumda ahlâklı bir davranışla alakalı ne gibi kuralların olduğunu, hangi inançların kabul edildiğini araştırırken, incelerken ve açıklamaya çalışırken bu konunun üzerinde bir değerlendirme de bulunmaz. Bu olaylar hakkında iyi veya kötü gibi bir sınıflandırma yapmaz. Olaylara dışarıdan bakar ve onları yalnızca betimlemeye çalışır.

Bazı sınıflandırmalara tabi tutar. Örneğin sosyolog, aralarında adaleti sağlama şartıyla dört kadınla evlenebilme izninin, Müslümanlar tarafından doğru sayıldığını; fakat Hristiyanlarca bu hususun yanlış karşılandığını bir olgu olarak belirler. Fakat bu belirlemeden daha da ileri giderek, Hristiyanların davranışlarının doğru, Müslümanların davranışlarının ise yanlış olduğunu veya bu hususun zıddını ifade ederek bir değerlendirme yapmaya, bir bilim insanı olarak girişmez ve bu şekilde davranmaya da hakkının olmadığını düşünür. Çünkü böyle bir sonuca ulaşmak, olumlu bir ilmi bırakıp ahlâk felsefesinin görevini üstlenmek manasına gelir.³⁰

3. Ahlâk- Hukuk İlişkisi

Ahlâkın yakın olduğu alanlardan bir diğeri de hukuktur. Çünkü her ikisi de kuralcıdır; her ikisinin alanı da değerlerdir. Ahlâk gibi hukuk da iyi davranışları ve eylemleri emreder, kötü davranışlardan ise meneder. Bu iki ilmin birbirlerine yakın olması nedeniyle birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülmektedirler. Hukuk ilminin yaptırımları maddileştirilmiş bir ahlâk sistemidir. Hukuk netice itibariyle, devlet içinde kişiler arasındaki ilişkiyi ahlâkî kaidelere uygun bir şekilde devam ettirilmesini sağlamayı gaye edinen siyasî ve idarî müdahaleden oluşmaktadır.³¹ Ahlâk ve hukukun kişiye ilişkin olmaları, kişinin de bireysel ve toplumsal bir varlık olması nedeniyle bu iki ilim birbirleriyle uyumlu olup çelişkili değildir. Yani ahlâkın temel alanı olan vicdanın buyurduğu şeyin hukuk tarafından yasaklanmamasına özen gösterilmesi vurgulanmıştır.³² Ahlâk ne yapmamız gerektiğini, neden uzak durup ve neden

²⁹ Çağrıcı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 25.

³⁰ Kılıç, *Ahlâkî Dînî Temeli*, 13.

³¹ Çağrıcı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 22.

³² İsmail Killoğlu, *Ahlâk ve Hukuk İlişkisi*, (İstanbul: İfav Yayınları, 1988), 333.

kaçınmamızın doğru ve uygun olacağını bir kaide ve bir değer sistemi olarak beyan etmektedir. Yani ahlâk emretmekte, istemekte ve yasaklamaktadır. Hukukta da böyle bir emir özelliği bulunmaktadır. Kişiyi iradesinin özgür olduğu bir dokunulmazlık alanı vermektedir.³³

Hukuk, müeyyide gücü olan bir kurallar düzenidir. Bir toplumun kural ve kanunları o toplumun hukuk yapısını oluşturur. Bazen hukuktan bahsedilince, kişiler arası ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusunda ileri sürülen her türlü düşünce, fikir ve kuram anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman hukuk aynı zamanda bir ahlâk sistemidir. Fakat hukuk ilmi kendi yapısından dolayı ahlâk ilminin diğer kaynakları olan örf, adet ve dinden ayrılmaktadır.³⁴

Hukukun ahlâktan oluştuğunu, hukukun temel düşünceleri ve temel amaçları olan adalet, hakkaniyet, özgürlük, düzen, emniyet, vicdan bütünlüğü, iyiliği yerine getirme, kötülüğe engel olma, erdem, , insan haysiyeti, eşyayı ve mülkiyeti koruma vb. değerler hep ahlâkî içeriği olan değerlerdir. Hukuk, bu değerleri somut ilişkiler örgüsünde meydana getirmeyi hedefler ve aynı zamanda maddi yaptırım gücüne sahip bir sistemdir. Ahlâk, iç hukuk, dış davranış ve fiiller ile ilgilenir. Hukuka uygun olmak ile ahlâka uygun olmak birbirinin aynısı değildir. Hukukun uygulama kökeni dışta, ahlâkın uygulama kökeni ise içtedir. Hukukta sorumlu olunan makam dışta, ahlâkta ise içtedir.³⁵

Ahlâk ile hukuk birbirlerine son derece yakın iki disiplin alanıdır. Ancak aralarında bazı farklar vardır. Bu farkları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Hukuk yalnızca kanuna karşı çıkanları cezalandırırken ahlâk bununla birlikte itaat edenleri de mükâfatlandır.

b) Hukukta ceza kişiye göre dışarıdan gelen baskı şeklindedir. Ahlâkın cezası ve ödülü ise hem dıştan hem de içtendir.

c) Hukuk, yapılan davranışların ve fiillerin kanunlara ve kurallara uygun olup olmadığına bakarken ahlâk, dış görünüş ve sonuçtan ziyade bu davranış ve fiilleri yapan

³³ Kılıçoğlu, *Ahlâk ve Hukuk İlişkisi*, 307.

³⁴ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998), 117.

³⁵ Ahmet Yaman, “Kur’an’da Yasamanın Arka Planı Olarak Ahlâk”, *Marife Dergisi*, 6/1 (2006): 41-49.

kişinin niyetine bakar. Ahlâkta yapılan işin kanuna uygun olduğuna bakılmaz bu işin kanuna uyulurken hangi niyetle yapıldığına bakılır.

d) Hukuk genellikle milli bir özellik taşır. Kendi geçerliliğini yine kendisi belirler. Ahlâk, toplumdan topluma değişiklik gösterse de genelde evrenseldir.³⁶

C. İslâm Ahlâkı

İslâm ahlâkı, temelde Kur'an'a dayanan, ilahi kaynaklı bir ahlâktır. Bu ahlâk, temel kavramlarını Kur'an-ı Kerim'den ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in uygulamalarından alır. Bu uygulamaları toplumun ihtiyaçlarına ve ilmin gereklerine göre düzenler.³⁷ İslâm ahlâkı dine dayalıdır. İslâm dininin iki ana kaynağı vardır: Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetidir. Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti de fiillerimizi ve ahlâkî yaşantımızı belirleyen dinin temel kaynağındandır. Mesela Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Allah ve Rasûl’ü bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir erkek ve kadının, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah’a ve Rasûl’üne karşı gelirse, apaçık bir sapkınlığa düşmüş olur.”*³⁸ Bu ayette de Peygamber efendimiz (s.a.v)'in dinin ana kaynaklarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'an-ı Kerim'in yaşayan örneğidir. İslâm ülkelerinde ahlâkın en sağlam temeli dindir.

Ahlâkî güzelliklerin, toplumun en alt tabakasından en yüksek tabakasına kadar yayılıp değer görmesine sebep olan şey dindir. Müslümanlar, ahlâkî kötülüklerden ve çirkinliklerden korunmak; ahlâkî iyilik ve güzelliklere ulaşmak gayesiyle “Allah'ın Kitabı'ndan ve Rasûlullah'ın sünnetinden başka ilim ve verimlilik kaynağına ihtiyaç duymamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in terbiyesi altında yetişmiş olan güzide Sahabe ile Sahabenin yetiştirmiş oldukları tâbiîn'den başka örneklerle itibar etmemiş, değer vermemişlerdir. İslâm dinî, ahlâk dinidir. Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir ayetine bakılsa ya sözünde ya manasında insanları hidayet ve fazilet yoluna sevk edecek, mutluluğa engel olacak davranışlardan uzaklaştıracak uyarılar bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in iyilikleri emredip ve kötülükleri yasaklaması; Hz. Peygamber (s.a.v)'in ümmetine yol göstermesindendir. Dinimizin kaynağı, ruhu güzel ahlâk ile ahlâklandırılmaktan ibaret

³⁶ Çağrıcı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 23.

³⁷ Celil Kiraz, *Kuran'da Ahlâk İlkeleri*, (Bursa: Emin Yayınları, 2007), 117-118.

³⁸ Ahzâb: 33/36.

olduğu ve ulaşılmak istenen bu yüksek gayeye ulaşmaya yardımcı olan ayrıntıları dikkate aldığı içindir ki, yeryüzünde bu kadar kısa bir sürede, insanlığı şaşkına düşürecek reformlar yaşanmıştır.³⁹

Toplumsal huzur ve güvenliğin temini için sadece ödül ve ceza yöntemleri kullanılmamalıdır. Yalnızca dine özgü emirler, yasaklar, uyarı ve tehditler sebebiyle, oluşan kaidelere uyulması doğru bir davranış değildir. Kişinin ahlâkî fiillerini, maddi, manevi, sosyal, toplumsal veya ilahi bir baskı sonucunda elde edip tam manasıyla özümsemesi beklenmelidir. Kişinin zorlama ve tehdit sonucunda duymuş olduğu korku hissi, onun yerine getirmeye çalıştığı davranışlarını özümsemiş anlamına gelmez. Bu sebeple İslâm ahlâkında esas olan husus Allah Teâlâ'nın hoşnut ve rızalığını elde etmektir. Gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerinde ifade edildiği üzere Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak, doğru inanç ve doğru yaşayışın en mühim gayesidir.

Dolayısıyla İslâm ahlâkı, yalnızca bir topluma bir gruba veya seçkin kişilere hitap eden bir ahlâk kuralları sistemi değildir. İslâm ahlâkı toplumun her kesimindeki insanlara hitap eden bir anlayışa sahiptir. İslam ahlâkı, Kur'ân-ı Kerim'in muhatabına, içinde bulunmuş olduğu halden daha güzel olan bir hale çıkmasına imkân vermektedir.⁴⁰

1. Kur'ân-ı Kerim'in İndiriliş Amacı

Diğer ilahi kitaplarda olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'in de muhatabı insandır. Kur'ân-ı Kerim insana yol göstermek gayesiyle indirilmiştir. İnsanın yaşamına dair birçok emirler ve yasaklar ortaya koymuştur. Kur'an-ı Kerim'in niçin indirildiği hakkındaki ayetler, bazen Hz. Peygamber (s.a.v)'e, bazen Müslümanlara bazen de tüm insanlara hitap ederek başlamıştır.⁴¹

³⁹ Babanzâde Ahmed Naim, *İslâm Ahlâkını Esasları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020), 55.

⁴⁰ Hayrunnisa Bakırcı, "Kur'ân'da Ferdi Ahlâk İlkeleri", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 18-19.

⁴¹ Bakırcı, "Kur'ân'da Ferdi Ahlâk İlkeleri", 19.

Hiz. Muhammed (s.a.v)'e hitaben; Kur'an-ı Kerim'in Müslümanlar için hidayet ve öğüt kaynağı olduğundan ve Allahtan korkanlar için ise müjdeleyici ve uyarıcı bir kitap olduğundan bahseden ayetler nazil olmuştur.⁴²

Müslümanlara ve genel olarak tüm insanlara hitaben; Kur'an-ı Kerim'in, Allahtan korkanlar için bir öğüt, iyilik yapanlar için bir müjde, kötülük yapanlar için bir uyarıcı, akıl sahipleri için ise bir rehber ve bir rahmet olduğundan bahseden ayetler nazil olmuştur.⁴³ Bu mealdeki ayetlere bakıldığında zaman Kur'an-ı Kerim'in öncelikle bir yol gösterici ve öğüt kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinden önce nazil olan ilahi kitaplar ve peygamberlerin doğruluğunu tasdik ettiğini, müslümanlar için mükâfata sahip olacaklarını inkârcılar içinse azabı haber vermek için nazil olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴

*“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.”*⁴⁵ Bu mealdeki ayetler ise, ‘Ey insanlar’ hitabı ile başladığından müslüman olan ve olmayan tüm insanları kapsamakta ve Kur'an'ın tüm insanlar için doğruya çağıran bir rehber olduğu vurgulanmaktadır.

Kur'an, *“Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammet'e Furkan'ı indiren, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan, hiç çocuk edinmeyen, mülkün de ortağı bulunmayan, her şeyi yaratıp, ona nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir.”*⁴⁶ Bu ve buna benzer manadaki ayetlerde ise Kur'an'ın rehber özelliğinin yanında uyarıcı olmasına dikkat çekilmiş ve Allah Teâlâ'nın sıfatları ve dolayısıyla gücüne vurgu yapılmıştır.

2. Kur'an-ı Kerim'in Muhtevası

Kur'an-ı Kerim, Hiz. Peygamber (s.a.v)'in gönderildiği toplumun ihtiyaçlarına, olayların gelişimine ve şartlara göre farklı dönemlerde ayet ve sure şeklinde indirildiğinden, konu bütünlüğü oluşturacak biçimde bir sıra izlememiştir. Bunun yanı sıra surelerin içeriği Hiz. Peygamber (s.a.v)'in emriyle oluşturulmuştur.

⁴² Nahl: 16/102, A'râf: 7/2, Nahl: 16/64, Yâsin: 36/6, Meryem: 19/97, Tâ-Hâ: 20/2, Hûd: 11/2, En'âm: 6/19.

⁴³ Tâ-Hâ: 20/3, Kehf: 18/2, Yâsin: 36/70, Ahkâf: 46/12, İbrahim: 14/52, Müddessir: 74/55.

⁴⁴ Bakırcı, “Kur'an'da Ferdi Ahlâk İlkeleri”, 20.

⁴⁵ Yûnus: 10/57.

⁴⁶ Furkân: 25/1-2.

Kur'an-ı Kerim'in bu düzen şekli, tekrarların da etkisiyle onu okuyan ve dinleyen insanların aynı zamanda birden çok hususu gözden geçirmeleri, bir kez okumakla birden çok uyarıcıya muhatap olmaları, Kur'an-ı Kerim'in içeriğini bağımsız konu başlıklarına bölerek tam bir şekilde vermeyi güçleştirmektedir.⁴⁷ Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'in çok geniş bir içeriğe sahip olması onu tek bir başlık altında toplamayı zorlaştırdığı için bu konulardan yalnızca ön plana çıkanlara değinmek daha doğru olacaktır.

Kur'an-ı Kerim, öncelikle kendisinden ve kendisini gönderen Allah'ın varlık ve birliğinden bahsetmektedir. Bununla birlikte hitap ettiği insanın dünyanın halifesi, emanetçisi olmasıyla ilgili bilgiler vermektedir.

Genel itibariyle bakıldığında zaman Kur'an-ı Kerim'in içeriğini şu temel hususlar ve ilkeler oluşturmaktadır: “İman(inanmak), inanç esasları, evrensel değerler, ahlâkî öğretiler, ibadet ve çeşitleri, dini, ameli hükümler ve yönergeler, doğru yolu gösterme, bilgi ve varlıklar, yaratılış ve oluş, ahlâk bilgisi ve eğitimi, kısmen peygamberler ve kavimler tarihi, kıssalar ve tarih bilgisi, meseller, tarihi varlık ve olaylar, insan, toplum, toplum yapısı, varlıklar arası ilişkiler, kâinat, hayat, dünya ve ahiret hayatı, insan ve kâinatın yapısı, gayb ve şehadet âlemleri, buradaki varlıklar, çeşitli tabii ilimler, gelecekle ilgili bazı haber ve bilgilerden” oluşmaktadır.⁴⁸

Kur'an-ı Kerim, müslümanların saadeti ve her iki dünyada da mutlu olması için indirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki bu ayetlerin çoğunluğu ahlâkî mesajlar ve öğütler barındırmaktadır. Örneğin, güzel işler yapanlara yaptıklarının karşılığının daha fazlasıyla verileceğinden, bilerek ve isteyerek kötülük yapanlara ise kötülüğünün dengi oranında ceza verileceğinden bahsedilmektedir.⁴⁹

Sonuç olarak denilebilir ki, Kur'an-ı Kerim'in asıl gönderiliş amacı Allah merkezli bir dünya hayatı oluşturmaktır. İnsanların inançlarını, akidelerini düzeltmek; ahlâkını güzelleştirmek, dünya hayatını ve toplum yapısını düzene koymak; ilahi irade,

⁴⁷ Mustafa Çağrı, “Kur'an'ın Muhtevası” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 390-393.

⁴⁸ Hasan Yılmaz, “Kur'an-ı Kerim'in Temel Muhtevası Üzerine” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (2007): 219.

⁴⁹ Yûnus, 10/26-27.

rıza ve düzene uygun iyi, mutlu bir dünya hayatından sonra bu vesileyle onlara ebedi saadetlerini kazandırmaktır.⁵⁰

D. Kur'an-ı Kerim'de Ahlâk

Kur'an-ı Kerim'in kapsadığı diğer konularda olduğu gibi ahlâk konusu da Kur'an-ı Kerim'de sistematik bir şekilde yer almamakla birlikte, tam bir şekilde ahlâk düzeni oluşturacak nazari ve amelî ilke ve kuralları bünyesinde barındırmaktadır.⁵¹

Ahlâk kelimesi Kur'an-ı Kerim'de, biri “adet ve gelenek” diğeri de “ahlâk” anlamında olmak üzere yalnızca iki yerde “Huluk” şeklinde kullanılmıştır. Bu ayetlerden birincisi, *“Bu, öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir.”*⁵² Bu ayette “yol” manasında tercüme edilen huluk kelimesi, önceki milletlerin kendi peygamberini “ret ve inkâr geleneği” manasını taşımaktadır. İkincisinde ise, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in güzel ahlâkından ve davranışlarından bahseder. *“ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin”*⁵³ ayetinde geçen huluk kelimesi ise bir karakteri, bir mizacı ve davranış şeklini göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de aynı kökten gelmiş olan “halâk” kavramı da kullanılmıştır. Kelimenin geçmiş olduğu ayetlerden bir tanesi şu şekildedir: *“Hacca mahsus ibadetlerinizi bitirdiğinizde de atalarınızı andığımız gibi, hatta daha canlı bir şekilde Allah'ı anın. Ama insanlardan öyleleri vardır ki, “Ey rabbimiz! Bize bu dünyada ver” diye dua ederler. Böyle bir kimsenin ahiretten hiç nasibi yoktur.”*⁵⁴ Bu ayette de ifade edildiği üzere “halâk” kavramı farklı bir manada, “nasip, kısmet, kazanç” gibi bir mana ifade etmektedir. Bu ayete ve bu mealdeki ayetlere bakıldığı zaman ahlâkî boyut ön plandadır denilebilir.⁵⁵

Ahlâk kelimesini ikiye ayırabiliriz: Ahlâk-ı Hasene, Ahlâk-ı Seyyie. İnsanların huyları, İslâm dininin emir ve tavsiye ettiği güzel ve makbul eğilimlere ise, ona “ahlâk-ı hasene, ahlâk-ı hamide, ahlâk-ı fâzıla ve ahlâk-ı memduha” adları verilir. İslâm'ın yasaklayıp kötü bulduğu, çirkin huylara, makbul olmayan eğilimlere de “ahlâk-ı sey-yie,

⁵⁰ Yılmaz, “Kur'an-ı Kerim'in Temel Muhtevası Üzerine” 218.

⁵¹ Bakırcı, “Kur'an'da Ferdi Ahlâk İlkeleri”, 23.

⁵² Şurâ, 26/137.

⁵³ Kalem: 68/4.

⁵⁴ Bakara 2/200.

⁵⁵ Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 608-609.

ahlâk-ı reddie ve ahlâk-ı makduha” isimleri verilir ki hepsi aynı anlamları ifade ederler.⁵⁶ Bakıldığı zaman Kur’an-ı Kerim’in pek çok ayetinde, Ahlâk’ın iyi ve kötü olanlarını ifade etmek için farklı kelimeler kullanılmıştır.

Kur’an-ı Kerim, insanlar ve toplum ile ilgili yapmayı planladığı değerler sistemini oluştururken, bu değerler sisteminin üzerinde kuracağı temeli doğru bilgilendirmeyi esas alarak oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: *“hakkında bilgin olmadığı şeyin peşine düşme çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi ondan sorumlu bulunmaktadır.”*⁵⁷ Yine başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: *“İnsanlar arasında öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o âyetleri alay konusu etmek için eğlendirici sözler kullanırlar; işte bunları alçaltıcı bir azap bekliyor”*⁵⁸ ayetleri bu duruma işaret etmektedir.

Yapılan bir davranışın ahlâkî açıdan değerlendirilebilmesi için bilinçli bir şekilde yapılması gerekmektedir. İnsan tüm bu çabasına rağmen bazen gerçekleştirmek istediği amaca tam manasıyla ulaşamayabilir. İşte yapılan bu davranış, sonucu bakımından değil de niyeti bakımından değerlendirilir. Sonuç itibarıyla dinde niyet amelden önce gelmektedir. Bu sebeptendir ki Kur’an-ı Kerim başından sonuna kadar kişilerin amaçlarını, davranışlarını biçimlendirmeye yönelik ayetlerle doludur.⁵⁹

Toplumsal yaşamı ilgilendiren ölçütler toplum içerisinde yaşayan insanları da ilgilendirmektedir. Ahlâk, sadece kişiye özgü bir durum değildir. Yaratılışı gereği görev ve sorumluluk sahibi olan insan, kendisine, ailesine, anne babasına, komşularına, çevresinde bulunan her şeye, canlı ve cansız tüm varlıklara karşı bir sorumluluk içerisinde. İnsanın bu sorumluluğunu iki farklı şekilde incelemek mümkündür.⁶⁰

1. Allah’a Karşı Olan Ahlâkî Davranışlar

İnsan, kendisini yaratan Rabbine karşı sorumludur. O yüzden Rabbine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirirken tutarlı olmalıdır. İnsanın nasıl tutarlı bir davranış sergilemesini açıklayanda yine Kur’an-ı Kerim’dir.

⁵⁶ Akseki, *Ahlâk Dersleri*, 21.

⁵⁷ İsrâ: 17/36.

⁵⁸ Lokman: 31/6.

⁵⁹ Bakırcı, “Kur’ân’da Ferdi Ahlâk İlkeleri”, 23.

⁶⁰ Bakırcı, “Kur’ân’da Ferdi Ahlâk İlkeleri”, 25.

Buna göre insan öncelikle Allah’a, Peygamberine ve Kur’an’a inanmalı.⁶¹ Allah’ın ipine sınıksı yapışmalı ve bölünüp parçalanmamalı.⁶² Allah’a ve Peygamberine itaat etmeli.⁶³ İnsan Allah’a karşı saygısızlık etmemeli, Allah’a dayanıp güvenmeli.⁶⁴ Allah’a şükretmeli ve ona karşı nankörlük etmemeli.⁶⁵ Allah’ı sevmeli,⁶⁶ sabah akşam O’nun yücelik ve eşsizliğini dile getirmeli.⁶⁷ Allah’a hamd etmeli, tekbir getirmeli ve O’nun şanını yüceltmelidir.⁶⁸ Allah’tan mağfiret dilemelidir.⁶⁹ Allah’ın rahmetinden ümit kesilmemelidir.⁷⁰ Allah’a verdikleri sözü ve yeminleri yerine getirmelidir.⁷¹ Allah adına sık sık yemin etmeme adına daha dikkatli olmalıdır.

Bu yönüyle bakıldığında mertebeler içerisinde ilk sırayı iman almazsa ve insan hayatını tüm yönleriyle kapsamazsa, iman bir çeşit uygulamadaki hali olan İslâm var olmaz. Bunların hemen ardından gelen dayanma gücü ve sabrın esas olduğu takva, insanın Allah’tan hakkıyla korkup nefsini düzeltmesi demektir. İhsan ise, Allah’a itaat edip, kurtuluşu kendisine nasip ettiği için duymuş olduğu minnet borcudur.⁷²

2. İnsanlara Karşı Olan Ahlâkî Davranışlar

İnsan, başta kendisine karşı olmak üzere anne babasına, komşusuna, akrabalarına, yaşadığı çevreye, ait olduğu devlete karşı sorumluluk içerisinde. Kur’an-ı Kerim, insanın yaratılış itibarıyla başıboş yaratılmadığını belirtmektedir. İnsanın yerine getirmesi gereken birçok sorumluluk alanı vardır. Bu çerçeveden bakıldığı zaman Kur’an-ı Kerim’de, insanın niçin ve nasıl yaratıldığına değinmekte yarar vardır.

⁶¹ Teğabün: 64/8.

⁶² Âl-i İmrân: 3/103.

⁶³ Âl-i İmrân: 3/132.

⁶⁴ Talâk: 65/2-3.

⁶⁵ Bakara: 2/152.

⁶⁶ Bakara: 2/165.

⁶⁷ Ahzâb: 33/42.

⁶⁸ İsrâ: 17/111.

⁶⁹ Nisâ: 4/106.

⁷⁰ Yûsuf: 12/87.

⁷¹ Âl-i İmran: 3/77.

⁷² Bakırcı, “Kur’ân’da Ferdi Ahlâk İlkeleri”, 26.

3. İnsanın Yaratılış Amacı

Allah Teâlâ'nın yarattığı tüm her şey bir sebebe bağlı olarak yaratılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: *“Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun olsun diye yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyor.”*⁷³ Bu ayetten de anlaşılacağı üzere, canlı ve cansız tüm varlıklar bir amaca göre yaratılmışlardır. Var olan her şeyin bir işlevi ve görevi vardır.

Sabunî tefsir kitabında bu ayete şu şekilde mana vermiştir: Allah Teâlâ gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunan tüm canlıları adalete uygun olarak yaratmıştır ki, iyilik yapana iyiliğinin karşılığı, kötülük yapana da kötülüğünün karşılığı tastamam verilmiş olsun. Ancak insanların çoğu bu durumdan habersiz oldukları için öldükten sonra dirilmeyi ve yaptıklarının hesabını vermeyi inkâr ederler.⁷⁴

Allah Teâlâ insan soyunu yarattı. Geçimlerini sağlayıp yaşamlarını sürdürmeleri için ise, gökleri, yeri ve bu ikisi arasında yaratılmış olan olağanüstü varlıkları ve benzersiz canlıları var etti. Daha sonra insanı, iman, ibadet ve itaat etmekle sorumlu tuttu. Bu insanlardan bir kısmı inandı bir kısmı ise inkâr etti. O nedenle Allah'a inanıp salih amel işleyenlere mükâfatı verilecek, Allah'ı inkâr edip günah işleyenlere de yaptıklarının cezası verilecektir. Öldükten sonra yeniden dirilme, ödül ve ceza olmazsa, şüphesiz ki, bu boşuna ve bir oyun olurdu. Allah Teâlâ ise bu durumdan münezzehtir.⁷⁵

Allah Teâlâ, insanları en güzel şekilde yaratmıştır. İnsana o kadar değer vermiştir ki, binlerce mahlûkat onun emrine sunulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya, *“Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur.”*⁷⁶ Ayetiyle değinilmiştir. Zemahşerî bu ayet hakkında tefsirinde şu açıklamaları yapmıştır: Yeryüzündeki yaratılmış olan her şeyin dünyevî yararları ve faydaları açıkça ortadadır. Bu yaratılan şeylerin dinî yarar ve faydaları ise şu şekildedir: Yaratılan şeyler hikmet ve kudret sahibi

⁷³ Duhan: 45/ 38,39.

⁷⁴ Sabunî, *Safvetü't- Tefâsîr*, VI, 25.

⁷⁵ Sabunî, *Safvetü't- Tefâsîr*, VI, 25.

⁷⁶ Bakara: 2/29.

bir yaratıcının varlığına işaret eder. İşte harikulâde bir şekilde yaratılmış olan bu varlıklar üzerinde gözlemde bulunup düşünmek dinî bir faydadır.⁷⁷

Yine başka bir ayette, “Sizi boş yere yarattığımızı ve bize geri döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”⁷⁸ Buyurulmuştur. Bu ayetin açıklaması hakkında Kurtubî ise şu açıklamayı yapmıştır: Haklarında ödül ve ceza gibi bir karşılık söz konusu olmayan, hayvanları yarattığım gibi, sizi de bu şekilde yarattığımı mı zannediyorsunuz? Bu durum Allah Teâlâ’nın şu ayetini hatırlatmaktadır: “Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?”⁷⁹ Yani insanoğlu, hayvanlar gibi ihmal edilmiş ve faydasız bırakılacağını mı zannediyor? Allah Teâlâ, tüm insanları kul olarak ve kendisine ibadet ve itaat etsinler diye yaratmıştır. Yapmış oldukları ibadet ve itaatleri neticesinde onları ödüllendirecek ve O’nu terk edenleri ise cezalandıracaktır.⁸⁰

Başka bir ayette ise şöyle geçmektedir: “Yeryüzünde sizi halifeler kılan O’dur.”⁸¹ Geçmiş ümmetlerin helâk edilmesinden sonra sizi yeryüzünün halifeleri yaptı.⁸² Mevdudî bu ayet hakkında şu açıklamada bulunmuştur: Bu ayette üç gerçek hususa değinilmektedir:

a) Kâinata var olan tüm her şey Allah Teâlâ’ya aittir. Bütün insanlar Allah’ın birçok şeyini kendilerine emanet etmesi ve bunları kullanacak güç ve kabiliyette yaratmış olması insanın yeryüzünde Allah’ın halife olduğuna işaret etmektedir.

b) Emanetler ile alakalı olarak Allah Teâlâ halifelerine farklı dereceler vermiştir. Bu halifelerden bazılarını başkalarından daha güzel çalışabilme yeteneği ile donatmıştır. Allah Teâlâ insanlara farklı farklı güç ve yetenekler verdiği için bazılarını bazılarından üstün kılmışlardır.

⁷⁷ Ebu’l-Kâsım el-Hârizmî Zemahşeri, *El-Keşşâf’an Hakâ’iki Ğavâmidü’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekavil fi Vucûhi’t-Te’vil*, çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2016), I, 338.

⁷⁸ Mü’minûn: 23/115.

⁷⁹ Kıyamet 75/36.

⁸⁰ Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 249.

⁸¹ Enam: 6/165.

⁸² Ebü’l-Hasen Mukatil Bin Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, Çev. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), I, 600.

c) Allah Teâlâ, dünya hayatının sadece bir oyun ve deneme yeri olduğunu söylemiştir. Allah'ın insanlara emanet ettiği güç, kabiliyet ve yeteneklerin ise insanın denenme araçlarından ibaret olduğunu açıkça beyan etmiştir.⁸³

İnsan, yeryüzünde Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını yerine getirmek ve Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırmak için yaratılmıştır. Yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak yaşamak insana birtakım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. İnsan, Allah'ın kendisi için yaratmış olduğu tüm varlıkları, kendi istek ve arzusuna göre istediği gibi kullanma hak ve yetkisine sahip değildir. Çünkü bu görevi üstlenmiş olan ve halife konumuna sahip olan insan, Allah'ın tüm emir ve yasaklarını yerine getirmek zorundadır. İnsanın yaratılış gayesini ifade eden bir diğer ayette ise Allah Teâlâ şöyle buyrulmaktadır: *“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”*⁸⁴ Yani insan, yaratılış itibarıyla diğer tüm varlıklardan üstün olsa da Allah'ın yeryüzündeki halifesi konumuna sahip olsa da kendisini yaratan Rabbine kulluk etmek zorundadır. İnsanın yerine getirmesi gereken görev ve sorumlulukları dışında kendisine sunulan nimetlerden de sorumlu olduğu ve imtihan için yaratıldığı ifade edilmiştir. *“Hanginizin daha güzel amel sahibi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur.”*⁸⁵ Ayetinde bu duruma işaret edilmiştir.

Yine başka bir ayette, insanlar içinden cihat edenleri ve zorluklara göğüs gerip sabredenleri belirleyinceye kadar imtihana tabi olacaklarını buyurmuştur.⁸⁶ Bunun için insan Allah için yaratıldığını sürekli hatırlamalı ve bu konuda üzerine düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirmek için gayret göstermelidir.

İbadet, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını yerine getirmek ve aynı zamanda Allah'a karşı duyulan derin saygı ve sevginin bir göstergesidir. Aynı zamanda ibadet, insanın Rabbine karşı bir şükür borcu olup O'nun rızasını kazanma amacı taşımaktadır. Böylece insanın, Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yaptığı her türlü davranış ve fiil, ibadet olarak nitelendirilmektedir.

⁸³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 620.

⁸⁴ Zariyat: 51/56.

⁸⁵ Mülk: 67/2.

⁸⁶ Muhammed: 47/31.

İbadet, Allah’a iman eden her insanın bir sorumluluk akdidir. Bu konuyla ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulmaktadır: “*Hani Rabbin Âdemoğullarından, (insanlardan) onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp, kendilerini nefislerine şahit tutmuş: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (Demişti). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şahit olduk" demişlerdi. (işte bu şahitlendirme) kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz içindi.*”⁸⁷ Bu ayet küfrün bahanesini ortadan kaldırmak içindir. Aynı zamanda insanın Allah’a söz verdiğini ifade etmektedir. Çünkü kişinin kendisinde var olan bu özellik onun bir emanete karşı sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Zira kişinin bu sorumluluk görevini yerine getirmemesi ve ibadetten uzak olması emanete hıyanettir.

Başka bir ayette, “*İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!*”⁸⁸ Yani ihmal edilerek yaşayacağını, hiçbir şeyle sorumlu olmayacağını, yaptıklarının karşılığını görmeyeceğini mi zannediyor? Bu ayet öldükten sonra tekrar dirilmeye delildir. İnsanı sorumlu tutmadan ona güç vermek, yapacağı davranışları yerine getirmesi için imkân ve fırsatlar vermek, iyilikleri emredip kötülükleri yasaklamak, Allah’ın çirkin işlere razı olmasını gerektirir. Bu ise Allah’ın hikmetine uygun değildir. O yüzden kişiye dünyadayken birtakım yükümlülük ve sorumluluk yüklemek gerekmektedir. Sorumluluk yüklemekle kerem ve merhamet sahibi olan Allah’a inanıp salih amel işleyenlerle, yeryüzünde bozgunculuk yapanları ayırmak, günahlardan uzak duranları günahkârmiş gibi kabul etmemek ve her insana kendi yaptığı ile karşılık vermek gerekmektedir. Bu karşılık vermek bazen dünyada gerçekleşmeyebilir. O yüzden öldükten sonra dirilme ve kıyametin olması gerekmektedir.⁸⁹

Buna göre, Allah’ı ve Resûl’ünü her şeyden çok sevmek, Allah’tan hakkıyla korkmak ve O’na itaat etmek, yapılan tüm ibadetleri yalnızca Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla yapmak, Allah’ın verdiği tüm rızıklara şükretmek, hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğine razı olmak, Allah’ın rahmetinden ümidini kesmemek, cezasından korkmak gibi pek çok şey kul olma ve ibadet kavramına dâhildir. Bunun yanı sıra ibadet, sadece kişinin kendisiyle sınırlı olmayıp çevresiyle olan tüm ilişkilerinde göstermiş olduğu tüm davranışlarını da ibadet kapsamında değerlendirmek mümkündür.

⁸⁷ A’râf: 7/172.

⁸⁸ Kıyâmet: 75/36.

⁸⁹ Bursevî, *Ruhû'l-Beyân*, IX, 400.

4. İnsanın Karakteri ve Ahlâkı

Kur'an-ı Kerim'de sorumluluk sahibi olan insanın ahlâkına özel bir yer verilmiştir. Ayetlerde bu durum şöyle geçmektedir: “*Biz insanı gerçekten en güzel şekilde yarattık*”⁹⁰ Ayette geçen “takvim” bir şeyi tamamlama ve uzlaştırma konusunda olması gereken en güzel şekle sokmak demektir. Ayette Allah'ın insanı en güzel şekilde yarattığından bahsedilmiştir. Allah Teâlâ insan dışındaki tüm canlıları yüzükoyun yürüyecek bir şekilde yaratmıştır. İnsanoğlunu ise dimdik, boylu poslu ve yiyeceği şeyleri eliyle alıp yiyen bir biçimde yaratmıştır. Yine insanın en güzel biçimde yaratılmasından maksat, insanın aklının, anlayışının, idrakinin, edebinin, hayâsının, ilminin güzel olması demektir. İşte insanın en güzel biçimi bu sayılan özelliklerinde yatmaktadır.⁹¹

Allah Teâlâ, insanı teferruatlı bir şekilde, organları ve fonksiyonları, beden yapısı uygun bir şekilde ve bizim bu durumu algılayıp algılayamadığımızı ya da anlayışımızın dışında olup olmadığına bakmaksızın yaratmıştır.⁹² “*Onun şeklini tamamladığım ve ona kendi ruhundan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.*”⁹³ Bu ayette Allah Teâlâ kuluna kendi ruhundan üflediğinden bahsetmiştir. Allah Teâlâ, Hz. Âdem'in bedenini yaratıp “ona ruhundan üfledikten sonra” yani ilk insanın biyolojik gelişimini tamamlayıp ruh-beden bütünlüğünü tamamlayarak adına “insan” denilen en gelişmiş canlı türünü yaratıktan sonra meleklerle, Âdem'e secde etmelerini emretti. İblis hariç meleklerin hepsi secde ettiler. İblis ise kendi âciz aklıyla Allah'ın emrine karşı çıkmıştır. “Ayette, ona ruhumdan üflediğim vakit” ifadesi ruhun kesinlikle fiziksel bir fonksiyon, bir sözde varlık olmadığı anlamına gelmektedir. Ruh, Allah'ın bedeniyle bu dünyaya ait, ama anlam yönüyle ilâhî âlem ile ilişkisi bulunan yeni bir varlık türü yaratmak üzere tabiat ötesinden gerçek bir varlıktır. Allah Teâlâ'nın “ruhumdan” buyurarak insan ruhunu kendi zâtına yani bizâtihi gerçek olan yegâne varlığa izâfe etmesini dikkate alarak, insanın

⁹⁰ Tin, 95/4.

⁹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIII, 245.

⁹² Faima İsrailova, “Olağandışı Dönemlerde Ahlâk ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik” içinde 6. *Uluslararası Dini Araştırmalar ve İnsan Sempozyumu*, editör, Muhiddin Okumuşlar, Osman Zahid Çifçi, Sami Bayrakçı (Konya: Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, 2021), 395.

⁹³ Hicr: 15/29.

insan olmasını sağlayan asıl ve hakiki varlığının bedeni değil ruhu olduğunu kabul etmek gerekir.”⁹⁴

“*Andolsun, biz insanoğlunu mükerrer kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*”⁹⁵ Bu ayette geçen insanın mükerrer ve şerefli kılınmasından maksat: görünüşünün güzel olması, yaratılışının itidalli olması, ayırt etme yeteneğine sahip olması, konuşarak kendini anlatabilmesi ve başkalarıyla anlaşabilmesi, dünyada ve ahirette geçimini elde edeceği sebeplere ulaşabilmesi, yeryüzündeki varlıklara hakimiyet kurabilme yeteneğine sahip olması, farklı dallarda farklı sanatları öğrenebilme yeteneğine sahip olması bu gibi saymakla bitmeyecek özellikler insanın mükerrer bir varlık olduğuna işaret etmektedir. İnsanın yaratılan birçok varlığa üstün kılınması, onlara galip gelmesi ve onlara hükmetmesiyle ve şeref ve itibar yönünden onlara üstünlük sağlaması iledir.⁹⁶ İnsanoğlu bir yandan ahlâkî zafiyetlerle diğer yandan ise Allah’a karşı görev sorumluluk şuuruyla donatılmıştır. İnsanın hem üstün ruhi konumlara yükselme hem de açık ahlâkî zafiyetler gösterebilme özelliğine aynı derecede sahip olduğu gerçeği ise, insan tabiatının temel bir karakteristiğidir. İnsanın değerini artıran en önemli şey ise güzel ahlak sahibi olmasıdır.⁹⁷

Yine Kur’an-ı Kerim’de insanın: zayıf bir yaratılışa sahip olduğu, başına bir bela geldiğinde dua ettiği; sıkıntıdan kurtulduğunda inkârcılığa devam ettiği ifade edilir. Rabbi onu deneyip kendisine bol bol nimetler verdiğinde, “Rabbim bana ikram etti” der ama onu deneyip rızkını daraltınca da “Rabbim beni aşağıladı” demesi, çok hırslı ve sabırsız olması insanın beşerî yönünün olduğunu göstermektedir.⁹⁸

“*Rahman’ın yaratmasında hiçbir aksaklık göremezsin. İstersen bak, en ufak bir noksanlık görebilir misin? Sonra bir daha bir daha gözünü çevir bak, gözlerin yorgun (aksaklık bulamamış) olarak geri dönecektir.*”⁹⁹ Bu ayete bakıldığı zaman Allah Teâlâ insanı eksiksiz bir şekilde yaratmıştır. Allah Teâlâ’nın yaratmış olduğu bu mükemmel

⁹⁴ Karaman vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 250-251.

⁹⁵ İsrâ: 17/70.

⁹⁶ Beydâvî, *Envâru’t- Tenzil ve Esrârü’t- Te’vîl*, II, 662.

⁹⁷ İsrâfilova, “Olağandışı Dönemlerde Ahlâk ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik”, 396.

⁹⁸ Nisa: 4/28; Yunus: 10/12; Fecr: 89/16-20; Mearic: 70/19-21.

⁹⁹ Mülk: 67/3-4.

düzende insan, diğer tüm varlıklar üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Bu sebeple insana nasıl davranması gerektiği konusunda tavsiye ve emirlerde bulunmuştur.

Konuyla alakalı olarak kısaca iyi ve kötü ahlâkın sebeplerine değinmekte fayda vardır. İyi ve kötü ahlâkın iki özelliği vardır. Allah Teâlâ insana hem iyi hem de kötü davranışları yapma gücü vermiştir. İyi huylara “ahlâk-ı hasene”, kötü huylara “ahlâk-ı seyyie” isimleri de verilmiştir. İnsana dünya hayatındayken iyi ve kötü davranışları ayırt etme gücünün verilmesi ve birtakım olaylarla karşılaşmasının sebebi imtihandır. Zira insanın hem güçlü hem de zayıf yönleri vardır. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: “*Nefsini temiz tutan kurtuluşa ermiş, onu kirletense hüsrana uğramıştır.*”¹⁰⁰ Mealindeki ayette insanın güçlü yönünü kullanıp arzu ve isteklerine yön verdiğinde kurtuluşa ereceği ama böyle bir çaba içerisinde olamayan insanın ise sonunun hüsrana olacağı ifade edilmiştir. İnsanın davranışlarını kontrol etmesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında zaman insana bir taraftan kötülük yapmasını emreden nefsin istekleri varken diğer taraftan da bu kötülükleri kontrol edebilmesi ve nasıl davranması gerektiğini gösteren irade gücü verilmiştir. Bu yönüyle irade ile nefis birbiriyle yakından ilgilidir. Çünkü irade nefse yön veren ve onu aydınlatan bir özelliğe sahiptir. Bu açıdan insan, nefisini kontrol eden iradesi ölçüsünde, karakterine ve sahip olduğu vasıflarına göre davranışlarını ortaya koyar.¹⁰¹

E. Ahzâb Suresi'ne Genel Bakış

1. Sure'nin İsmi ve Etimolojisi

Ahzâb suresi, Kur'an-ı Kerim'in 33. suresidir. 73 âyettir. Medine'de nazil olmuştur. Sure ismini 20. ve 22. ayetlerinde geçen *el-Ahzâb* kelimesinden almıştır.

Ahzâb kelimesi *hizb* kelimesinin çoğuludur. Kur'an cüzünün dörtte birine de *hizb* denilmiştir. Bir kimsenin her gün okuduğu belirli dualara da *hizb* adı verilmiştir.¹⁰² Bir kişinin özel askerlerine ve yakın arkadaşlarına *hizb* denilmektedir. “*İşte onlar, şeytanın hizbi derler.*”¹⁰³ Ayetindeki *hizb* kelimesi de bu anlamda kullanılmıştır. Ahzâb: Parça, kısım, silah, harp aleti, cemaat anlamlarına gelir. Surede geçen ahzâb kelimesiyle “Hz.

¹⁰⁰ Şems: 91/9-10

¹⁰¹ Bakırcı, “Kur'an'da Ferdi Ahlâk İlkeleri”, 36.

¹⁰² Emin Işık, “Ahzâb Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 195-196.

¹⁰³ Mücadele, 58/19.

Peygamber (s.av)’e karşı savaşmak üzere bir araya toplanıp, Medine’yi kuşatmaya gelen ve Hendek Gazvesi’ne neden olan düşman kuvvetleri kastedilmiştir.”¹⁰⁴ Bu nedenle Hendek Gazvesi’nin bir diğer ismi de Ahzâb Gazvesi’dir. Bu surede genel anlamda nesebe, mirasa, nikâha, boşanmaya, tesettüre, terbiyeye dair bazı önemli hükümlerden bahsedilmiştir.

2. Surenin Nüzûl Sebebi ve Nüzûl Zamanı

Ahzâb suresi, Hz. Peygamber (s.a.v)’i evlilikler ve başka konular hakkında ayıplayıp eziyet eden ve aleyhinde faaliyet gösteren münafıklar hakkında nazil olmuştur.¹⁰⁵ Sure içerisindeki her bir ayetin kendine ait nüzul sebepleri de vardır. Bu nüzul sebepleri ayetlerin tefsiri yapılırken anlatılacaktır.

Bedir Savaşı’nın intikamını almak isteyen Mekkeli müşrikler Bedir Savaşı’ndan bir yıl sonra 627 yılında Müslümanlara karşı savaş ilan ettiler. Uhud Dağı’nda gerçekleşen bu savaş Hz. Peygamber (s.a.v)’in tayin ettiği okçuların yerlerini terk etmesi sonucu Müslümanlar açısından hezimete dönüştü. Bu savaş, Mekkeli müşrikleri ve İslam’a düşmanlık besleyen diğer insanları mutlu etmiş, Müslümanları yok edecekleri ve onları tamamen ortadan kaldıracakları hevesine kapılmalarına sebep olmuştu. Müslümanların Medine’de her geçen gün siyasî ve askerî açıdan büyüdüklerini gören müşrik Araplar ve Yahudiler güçlerini birleştirmek adına bir araya geldiler. Hz. Peygamber (s.a.v)’i ve Müslümanları ortadan kaldırmak için ortak bir saldırı planı yaptılar.

Medine’de yaşayan ve Hz. Peygamber (s.a.v) ile anlaşmalı bulunan Beni Kurayza’yı bu planı daha sağlam bir şekilde yerine getirmek için kendi ittifaklarına dâhil ettiler. Hz. Peygamber (s.a.v) ve İslâm ordusu Allah Teâlâ’nın yardım ve inayetiyle Hendek Savaşı’nda müşrikleri yenilgiye uğrattılar. Savaşın sonucunda Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine ihanet eden Beni Kurayza Yahudilerini hemen cezalandırdı. Yine bu yıl içerisinde Hz. Peygamber (s.a.v)’in Hz. Zeynep ile evliliği gerçekleşmiştir.

“Sure bu üç önemli olayı ele alır: H. 5. yılının Şevval ayında meydana gelen Hendek Savaşı, H. 5. yılının Zilkade ayında yapılan Beni Kurayza Gazvesi ve yine H. 5.

¹⁰⁴ Cemâlüddin Muhammed İbni Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, (Beyrut: Daru Sadr Neşriyat, 1990), I, 308.

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu’li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2002), XIV, 76.

yılın Zilkade ayında meydana gelen Peygamberimizin (s.a.v) Hz. Zeynep ile evlenmesi olayıdır. Bu tarihi olaylar, bu surenin nüzul tarihini ortaya koymaktadır.”¹⁰⁶

F. Ahzâb Suresinin Muhtevası

1. Surenin Genel Muhtevası

Ahzâb suresinde müminler, İslâm’a düşmanlık besleyenlerin, İslâmiyet’i yok etmeye ve güçsüz düşürmeye çalışanların faaliyetlerine karşılık uyarılmaktadırlar. Onların farklı din ve milletlerden olsalar dahi Müslümanlara karşı beraber hareket edebilecekleri, silaha ve kuvvete başvurarak müminleri ortadan kaldırmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Silah ve kuvvete başvurmadıkları barış dönemlerinde ise Hz. Peygamber (s.a.v)’in kendisi ve aile hayatıyla ilgili iftira ve dedikodular yayarak İslâmiyet’i zihinlerden ve gönüllerden silmeye çalışacakları ifade edilmektedir. Mekke döneminde inen sureler İslâmiyet’in aydınlık geleceğini müjdelerken, Müslümanlığın kuvvetlenmeye başladığı bir dönemde gelen bu sure Müslümanlara yönelik sosyal ve kültürel tehlikelere dikkat çekmektedir. Çeşitli dinî cemaatler arasında kendilerine ait özellikler ile ayrı bir sosyal yapıya sahip olan Müslüman toplumunun sağlam temellere dayanması gereğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayıdır ki sure içinde nikâh, boşanma, nesep, giyim, kuşam, görgü, eğitim, hukuk ve ahlâkla ilgili ayetler bulunmaktadır. Gelenekçi ve dar çerçeveli aşiret düzeninden iman, eğitim, ahlâk ve hukuk temelleri üzerine kurulu geniş çerçeveli ve ileri bir toplum düzenine geçişin cihanşümul ilkelerini getiren Ahzâb suresi, dokuz ana konuyu ele almaktadır.¹⁰⁷

Ahzâb suresi Kur’ân-ı Kerim’in en yoğun surelerinden birisidir. Konu bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Konularını bireysel ilişkiler, sosyal ilişkiler ve hukuki ilişkiler oluşturmaktadır. Ahzâb suresi insanlar arasındaki ilişkileri yeni bir düzene tabi tutar. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v)’in çevresiyle olan özel ilişkilerini de düzenlemeye çalışır.

Medine’de nazil olan diğer sureler gibi Ahzâb suresi de İslâm toplumunun ahkâm yönünü ele almaktadır. Toplum için barış, sağlık, huzur ve mutluluk verecek kurallar belirlemiştir. Cahiliye döneminde yapılan yanlış davranışları, örf ve adetleri ortadan

¹⁰⁶ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, Ter. Muhammed Han Kayani ve diğ., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), IV, 371

¹⁰⁷ Işık, “Ahzâb sûresi”, 195-196.

kaldırır. Ahzâb suresinin nazil olduğu dönemde Hz. Peygamber (s.a.v)’i ve müminleri düşündüren ve meşgul eden birçok sorun ve problem vardı. Tam bu noktada müminlerin sorunlarına ve problemlerine verilen cevaplar surenin ana düşüncesini ve ana gövdesini oluşturmaktadır.¹⁰⁸

2. Surenin Detaylı Muhtevası

Surenin genel muhtevasında da ifade edildiği üzere ahzâb suresi, sadece bir konuyu ve bir olayı ele almamaktadır. Ahzâb suresindeki ayetler birbiriyle ilişkisi olan pek çok emir ve yasakları bünyesinde taşıyan bir suredir. Bundan dolayı bu kısımda Ahzâb suresindeki ayetler ve ayetlerin bahsettiği hususlar hakkında kısaca bilgi verilip ayetler tanıtılacaktır. Çalışmanın ana gövdesini oluşturan ikinci bölümde ise Ahzâb suresindeki ayetler detaylı bir şekilde işlenecek ve bu ayetlerdeki kişiye yönelik emir ve yasakların ahlâkî boyutu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Ahzâb suresinin 1-8. Ayetleri genel itibarıyla Hz. Peygamber (s.a.v)’in toplumla olan ilişkisinden bahsetmektedir. Bu ayetlerin, Hendek Savaşı’ndan önce indirildiği ve Hz. Zeyd’in Hz. Zeyneb’i boşadıktan sonra nazil olduğu anlaşılmaktadır. O sıralarda Hz. Peygamber (s.a.v) evlatlık ile ilgili cahiliye inanç, gelenek ve önyargılarının ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyordu. Hz. Peygamber (s.a.v)’in kendisi bu olaylarla ilgili bizzat önlem almazsa, insanların evlatlıkları ile ilgili sadece duygusal temellere dayanan hassas ve ince hislerinin ortadan kaldırılamayacağını da biliyordu. Fakat aynı zamanda, Hz. Zeyd’in boşadığı karısı ile evlendiğinde, İslâm’ın aleyhinde konuşabilecekleri bir fırsat kollayan münafıklar, müşrikler ve Yahudilerin fitne çıkaracağından endişe ediyordu. 1-8. Ayetlerin iniş sebebi bu olaydır.¹⁰⁹

Ayetlere kısaca değinecek olursak; surenin *‘Ey Peygamber! Allah’a karşı gelmekten sakın. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme!’*¹¹⁰ şeklinde bir emirle başlamasının nedeni Hz. Peygamber (s.a.v)’in bu eylemi yapması değildir. Bütün peygamberler gibi son Peygamber de Allah’a itaatsizlikten sakınır yalnızca Rabb’ine güvenir ve O’nun vahyettiği şeylere herkesten önce inanırdı. Surenin bu şekilde bir emir

¹⁰⁸ Aysel İç, “Ahzâb sûresindeki Ailevi- Sosyal İçerikli Ayetlerin Tahlili”(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013),7.

¹⁰⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, IV, 384.

¹¹⁰ Ahzâb 33/1.

ile başlamasının nedeni diğer ayetlerde gelecek olan Ahzâb Savaşı ve bu savaşta münafıkların kurduğu tuzaklar, yaydıkları yalanlar ve Mekke'li müşriklerle yaptıkları iş birliğidir. Hz. Peygamber (s.a.v)'e verdikleri eza, çektirdikleri manevi işkence karşısında Hz. Peygamber (s.a.v)'i ve ümmetini sabırlı olmaya davet etmek ve yaşanacak şeyler karşısında uyarmak amacıyla sure bu şekilde başlar.¹¹¹

1. Ayet hakkında Ayıntâbî Mehmet Efendi *Tibyân* adlı eserinde şu açıklamayı yapmıştır: Rivayet edildiğine göre; Ebû Süfyan, İkrime bin Ebu Cehil ve Ebül- A'ver-i Selemî, Uhud Savaşı'ndan sonra, Hz. Peygamber (s.a.v)'den güvence isteyerek, Medine'ye gelmişler ve münafıkların başkanı Abdullah bin Übeyy'in evine misafir olmuşlardı. Hz. Peygamber (s.a.v) onları huzuruna kabul ettiği zaman şöyle söylemişlerdi: “*Sen bizim putlarımızı zikretmekten vazgeç. Olur ki onlara tapanlara faydaları dokunur. Buna karşılık, biz de senin Rabbini zikretmeyi terk edelim.*” Dediler. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.v)'i çok üzdü. Orada bulunan Hz. Ömer üçünü de öldürmek istedi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v) buna izin vermedi ve şöyle buyurdu: “*Onlara eman vermiş bulunuyorum. Ahdi nakzetmek revâ değildir. Ayet bu olay üzerine nazil oldu. Verilen sözü bozma konusunda Allah Teâlâ'dan sakınınız. Ne onların ne de münafıkların sözlerine aldanıp uymayınız.*” Buyurdu.¹¹²

2. Ayet hakkında İbn Acîbe *Bahrül Medîd* adlı eserinde şu açıklamayı yapmıştır: “*Rasûl'üm sen, takvâ üzere sebat et, kâfirlere ve münafıklara boyun eğmeme hususunda, Rabb'inden sana indirilene uy! Yahut Rabbinden sana indirilen tüm her şeye uy. Allah yaptığın bütün her şeyi bilmektedir.*” Yani Allah hem sizin hem de onların yapmış oldukları tüm amelleri ezeli ilmiyle bilmektedir. Allah kâfirlerin ve münafıkların sizin için yapmayı planladıkları hilelerden, tuzaklardan ve tüm kötülüklerden haberdardır.¹¹³

3. Ayet hakkında Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, adlı eserinde şu açıklamayı yapmıştır: *Allah'a güven; güvenip dayanmak için Allah yeter.*¹¹⁴ Ayetinde ifade edilen mana; yani Allah'tan kork demektir. Eğer bir kişiden dolayı bir kuruntuya ya da bir

¹¹¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), IV,364.

¹¹² Ayıntâbî Mehmet Efendi, *Tibyân Tefsiri*, çev. Süleyman Fâhir, (İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1980), III, 431-432.

¹¹³ İbn Acîbe el- Hasenî, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, çev. Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2011), III, 591.

¹¹⁴ Ahzâb 33/3.

korkuya kapılırsan, Allah’a güvenip tevekkül et. Çünkü koruyucu ve savunucu olarak Allah yeter. Allah kullarına fayda verendir. Eğer yanında Allah’ı hissetmezsen bütün dünya bir araya gelse Allah’ın sana zarar vermesine engel olamazsın.¹¹⁵

4. Ayette Allah’ın hiçbir insanın göğsünde iki kalp yaratmadığı, kocanın zihâr yapmasıyla da kadını annesi gibi kılmadığı vurgulanmıştır. Evlatlık edinmekle birinin gerçek oğul olamayacağı, evlatlığı gerçek oğul kabul etmenin hakikate uygun olmadığı bildirilmiştir. Bunlar Müslümanlar için reddedilmiştir. Allah kullarını hak olan şeylere yönlendirir. Evlatlık alınan çocukların öz babalarına nispet edilmelerinin doğru olacağı, eğer gerçek babaları bilinmiyorsa bu çocukların dinde kardeş oldukları ifade edilmiştir. Allah’ın bağışlayıcı olduğu, Müslümanları hataen ve kasıtsız olarak işledikleri suçlardan dolayı kınamayacağı hatırlatılmıştır. Allah Teâlâ insanın içinde iki tane kalp yaratmamıştır. Çünkü kalp insanî nefisle ilgili olmak üzere biyolojik ruhun kaynağıdır. Aynı şekilde bütün kuvvelerin kökenidir. Bu durum ise birden fazla olmaya engel bir şeydir. Ayetin bu kısmına Kur’ân-ı Kerim’in evrensellik yönünden hareketle bir irsal-i mesel olarak da anlam verilebilir. Örneğin bu ifade, "iman ile inkâr bir gönülde birleşmez" anlamını pekiştirmek için kullanılabilir. Çünkü bir kalpte birbirine zıt iki inanç bir arada bulunamaz.¹¹⁶

Bu ayetteki mesajın amacı şöyledir: Arapların, “zihâr” sebebiyle eşlerini anne gibi görmelerini ve bu tür uygulama ve gelenekleri ise reddeder. İslam’a göre zihâr yapan kişi, bu günahının bedelini ödemedikçe eşine yaklaşması kendisine haram olur. Bu günahının kefareti olarak kişi bir köle azat eder. Buna gücü yetmezse Ramazan ayının dışındaki aylarda aralıksız olarak altmış gün boyunca oruç tutması gerekir. Buna da gücü yetmezse altmış fakiri doyurması. Ya da her bir fakire bu yemeğin bedelini vermesi gerekir.¹¹⁷

5. Ayette, insanlar arasında hiçbir sınıfsal farklılık gözetilmeden din kardeşliğinin önemine dikkat çekilmiş, bilerek ve isteyerek işlediği günahlardan dolayı kişinin sorumluluğu ifade edilmiştir. İbnü’l- Cevzi bu ayet hakkında şunları söyler: Onları yani evlatlıklarınızı babalarına nispet ederek çağırın. İbn Ömer şöyle söylemiştir: Biz, Zeyd

¹¹⁵ Fahrüddin Er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Cafer Sadık Doğru, (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1988), VIII, 532-533.

¹¹⁶ Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin el-Beydâvî, *Envâru’t- Tenzîl ve Esrârü’t- Te’vîl*, çev. Şadi Eren, (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011), III, 550.

¹¹⁷ İsmâil Hakkı Bursevî, *Ruhû’l-Beyân*, çev. Süleyman Mollaibrahimoğlu, Hasan Hüseyin Tunçbilek, İlyas Karşı, (İstanbul: Damla Yayınevi, 1994.), VI, 414-415.

bin Harise'ye, Zeyd bin Muhammed diye seslenirdik. Daha sonra onları babalarına nispet ederek, onları kendi isimleriyle çağırın ayeti nazil oldu. Bu adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer babalarını tanıımıyorsanız ve bilmiyorsanız onlara kardeşim deyiniz. Çünkü onlar sizin kardeşleriniz ve dostlarınızdır. *"Hata yaptığınız bir konuda size günah yoktur."* Bununla ilgili olarak da üç görüş vardır:

a) Yasaktan önce yaptığınız hata hususunda size günah yoktur.

b) Öyle bildiğiniz halde babasından başkasına nispet ederek çağırmanızda size günah yoktur.

c) Yanıldığınız bir hususta size günah yoktur.

Birinci açıklamaya göre mana şu şekilde olur: "Ancak kalplerinizin kastettiği şey hariç"; yani yasaktan sonra demektir. İkinci ve üçüncü açıklamaya göre ise mana şu şekildedir: Bir kişiyi babasından başkasına bilerek nispet etmek.¹¹⁸

6. Ayette, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, müminlere kendi nefislerinden daha hayırlı olduğu, eşlerinin de müminlerin anneleri oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca müminler arasında yakınlık bulunan kimselerin birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarının olduğu, bunun dışında akrabalara iyilik yapma önceliğinin, akraba olmayan insanlara iyilik yapmaya mâni olmadığı gibi konular ele alınmıştır. Müfessirlere göre, *"Peygamber müminlere canlarından ileridir."*¹¹⁹ Ayetin birinci kısmı Hz. Peygamber (s.a.v)'in savaşa çağırdığı bir topluluğun "gidip anne-babamızdan izin isteyelim" demeleri üzerine nazil olmuştur. İkinci bölüm ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in hanımlarının müminlere haram olması hakkında inmiştir. Ayetin üçüncü bölümünde, Medine'ye geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.v)'in kardeş yaptığı Muhacir ve Ensar arasındaki veraset anlayışını kaldırmış ve onun yerine mirası yakın akrabalara tahsis etmiştir.

7. Ayette Allah'ın peygamberlerinden aldığı sözden bahsedilmektedir. Bu söz Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırma ve dosdoğru dine çağırma sözüdür. Özellikle Hz. Peygamber (s.a.v)'den, Hz. Nuh'tan, Hz. İbrahim'den, Hz. Musa'dan ve Hz. İsa'dan söz alındığından bahsedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in diğer peygamberlerden önce zikredilmesinin sebebi, onların faziletlerini açıklamak içindir. Çünkü onlar Ulu'l- Azm

¹¹⁸ İmam Ebü'l- Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali İbn Muhammed Cevzi, *Zadü'l- Mesir Fi İlmi't- Tefsir*, çev. Abdülvehhab Öztürk, (İstanbul: Kahraman Yayınları,2009), II, 462.

¹¹⁹ Ahzâb, 33/6.

Peygamberlerdir. Ayrıca onlar şeriat sahibidirler. Hz. Muhammed (s.a.v)’de onların en üstünü olduğu için onlardan önce zikredilmiştir. Eğer durum bu şekilde olmamış olsaydı, zamanı önce olan önce zikredilmiş olurdu.¹²⁰

8. Ayette ise şu anlamları ihtiva etmektedir: Ayette geçen “*doğru olan kimseler*” ifadesi hem peygamberleri hem de peygamberlerin mesajlarını almış kimseleri kapsamaktadır. Allah Teâlâ peygamberlere emirleri insanlara ulaştırıp ulaştırmadıklarını, peygamberlerin ulaştırmış oldukları mesajları alan insanlara ise onu başkalarına ulaştırıp ulaştırmadıklarını soracaktır. Daha sonra ise, risâletin ulaşmış olduğu insanlara Peygamberlerin nasıl yanıt verdiği sorusu sorulacaktır.¹²¹

9-27. Ayetlerde genel itibariyle Ahzâb savaşından ve bu süreçte yaşanan olaylardan bahsedilmektedir. Bu bölümdeki ayetlere baktığımızda kısaca şunları söylemek mümkündür: 9-11. Ayetler, içinde birçok hüküm ve hikmet barındırır. 27. Ayete kadar anlatılan Ahzâb Savaşı, Müslümanların ve münafıkların geçirmiş oldukları büyük bir imtihandır. Ayetler nazil olduğunda Ahzâb Savaşı’nın geride kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Yakında yaşanmış olan bu olay zikredilmekte ve surenin ileride gelecek ayetlerinde anlatılacak olan münafık davranışına karşı Müslümanların nasıl davranmaları gerektiğine işaret edilmekte ve toplum buna hazırlanmaktadır.¹²²

9-11. Ayetler, içerisinde birçok hüküm ve hikmetler barındırmaktadır: Allah Teâlâ, müminlere birçok nimetler vermiştir. Verdiği bu nimetler müminler üzerindeki korku ve sıkıntıyı gidermesi ve onlara yardım bahşetmesidir. Mümin bu nimetler karşısında Allah’a şükretmeli ve Allah’ın dinini koruyup, O’nun dinine yardım etmelidir. Allah Teâlâ, müminlere savaş esnasında korkuya kapılıp öleceklerini düşündükleri, yukarıdan ve aşağıdan düşman birlikleri tarafından kuşatıldıkları bir esnada yardımını göndermiştir. İşte bu şekilde de verdiği nimetleri hatırlatarak şükretmelerini istemektedir.¹²³

¹²⁰ Ebu’l- Berekat Abdullah İbn Ahmet En-Nesefi, *Medâriku’t Tenzil ve Hakaiku’t Te’vil*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayınevi, 2015), VIII, 321.

¹²¹ İbn Kayyim Ebû ‘Abdillâh Muhammed, el- Cevziyye, *Bedâi’ut- tefsîr*, çev. Harun Ögmüş, Ahmet Ağırakça, M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Karınca ve Polen yayınları, 2011), III, 353.

¹²² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 374.

¹²³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, Fadıl Aygün, Yusuf Şevki Yavuz, (Ankara: Ertem Basım, 2015), XI, 349.

12-20. Ayetlerde münafıkların ortak karakteri, sözlerinden ve davranışlarından örnekler verilerek anlatılmaktadır. Münafıklar söz verdiklerinde sözlerinde durmazlar, fitne imkânı ellerine geçince o fırsatı değerlendirirler. Bir yardım yapmaları istendiğinde bahaneler ileri sürerek onu yapmazlar. Doğruluktan görünüp Müslümanların morallerini bozarlar. Evlatlarına, evlerinin tehlikede olduğunu söyleyerek onlara savaş meydanından uzak durmalarını tavsiye ederler. Korkunun ölüme faydası olmadığını bildikleri halde inanmadıklarından dolayı ölümden çokça korkarlar. Korku ortamı geçip zafer elde edildiğinde bunda kendilerinin payları da varmış gibi konuşmaya ve hak iddia etmeye çalışırlar.¹²⁴

Taberî ise bu ayetlerde geçen münafıkların özellikleri hakkında şunları söylemektedir: Allah ve Rasûl'ü zafer vaadi verdiklerinde bu vaade inanmazlar. Savaş meydanında bahaneler ileri sürerek Rasûlullah'ı yalnız bırakmaları, bir korku sebebiyle inançlarını hemen değiştirmeleri ve savaş meydanından kaçmaları, bunu yaparken tereddüt bile etmediklerini ifade eder. Ayrıca savaşa katılmadıkları halde savaşa katılan müminlerin güven ve morallerini bozmak için çaba harcarlar, istemeyerek de olsa savaşa katıldıklarında ise ganimet konusunda cimri davranırlar ve müminlere hiçbir fayda ve yararın dokunmasını istemezler. Bu sayılan şeyler münafıkların özelliklerinden olup, ikiyüzlü ve samimiyetten uzak olduklarının delilleridir.¹²⁵

21-24. Ayetlerde, İnsanların hedeflerine ulaşabilmek için kendilerine rehberler edindikleri ve bu rehberlerin yollarını takip ederek istediklerini elde etmeye çalıştıkları vurgulanmıştır. Allah'a iman edip O'nun rızasını elde etmek isteyen, ahirette vereceği güzel nimetlere nail olmayı uman ve sürekli Allah sevgisiyle yaşamak isteyenler için benzeri bulunmaz örnek Allah'ın kulu ve elçisi olan Muhammed Mustafa'dır (s.a.v). Onun örnekliliği sadece Hendek Savaşı'ndaki davranışlarında değil Müslümanların tüm yaşamlarında geçerlidir. Hendek Savaşı'nda müminler, Hz. Peygamber (s.a.v)'i örnek almışlar, ona itaat ederek dünyada önemli zaferler elde etmişler, ahirette ise büyük bir mükâfat hak etmişlerdir.¹²⁶

¹²⁴ Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 376.

¹²⁵ Ebû Cafer Muhamed bin Cerîr et- Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'v'îli Âyi'l-Kur'ân*, çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), VI, 480- 485.

¹²⁶ Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 377.

Bu ayet hakkında Razi'nin açıklaması ise şu şekildedir: Allah Teâlâ, vaadinde bulunanları, doğrulukları nedeniyle mükâfatlandıracaktır. Münafıklara ise azap edecektir. Allah Teâlâ, münafıklara günahlarından dolayı azap etmek isterse, onların iman etmelerine mâni olur. Ya da onlara tövbe etmeyi nasip edip, günahlarını bağışlar. Allah Teâlâ bu hususu bu şekilde beyan etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onların iman edeceklerine dair olan inancı devam ediyordu. Bundan sonra onlardan bazıları iman etmişlerdir. Allah Teâlâ, *“onların günahlarını örtüp gizlediği için ve bu günahlarını affettiği için Gafûr’dur. Aynı şekilde onlara merhamet edip, iman nasip ettiği içinde Rahim’dir.”* Allah Teâlâ, Gafûr ve Rahîm olmasına rağmen, suçları büyük, günahları fazla olduğu için münafıkları cezalandırmıştır. Eğer günahları ve suçları az olsaydı, muhakkak ki onları da bağışlar ve onları da affederdi.¹²⁷

26-27. Ayetlerde, Hendek Savaşı'nın ardından düşman çekilip gidince anlaşmayı bozarak Müslümanlara ihanet eden Beni Kurayza Yahudileri, korkuya kapıldılar, kalelerine çekilip korunma önlemleri aldılar. Ancak aldıkları bu önlemler kendilerine fayda vermedi. Belli bir süre kuşatıldıktan sonra teslim olmak zorunda kaldılar. Anlaşma gereği tevrat hükümlerine göre, savaşçı erkekler idam edildiler. Ancak merhamet peygamberi bu hükmü yerine getirirken bazı ayrıcalıklar vermiş, özel durumları bağışlamıştır.¹²⁸

Allah Teâlâ, onlara önce korku halini yaşatır, sonra onları güven ve huzura kavuşturur. Önce alçaltır, sonra yüceltir. Önce fakirlik verir, sonra da zenginlik. Allah Teâlâ, hiçbir savaş ve çekişme olmadan da mümin kullarının işlerini görür ve onlara yardım eder. Ayette de geçtiği üzere, *“Allah, savaşta müminlere yeter.”*¹²⁹ Allah Teâlâ kullarına bütün âlemde tasarrufta bulunma fırsatı vermiştir. Ve o kullar ise Allah'ın emriyle emreder ve Allah'ın hükmüyle hükmederler. Allah onların her işinde galiptir.¹³⁰

28-52. Ayetler genel itibariyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ailesiyle ilgili düzenlemelerden ve evlilikleriyle ilgili hükümlerden bahsetmektir. Bu ayetlerde ele alınan konu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Allah, zor şartlarda sabırsızlığa düşen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşlerine dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır. “Bu dünya

¹²⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VIII, 252.

¹²⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 378.

¹²⁹ Ahzâb, 33/25.

¹³⁰ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, III, 544.

hayatı ve nimetleriyle, Allah ve Rasûl'ü ve ahiret arasında tercihinizi yapın. Eğer birincisini seçerseniz, açıkça söyleyin; bir gün bile zorluk içerisinde bırakılmayacaksınız, güzellikle salıverileceksiniz. Eğer ikincisini seçerseniz, Allah ve Rasûl'ü ile beraber olmalı ve sabırla göğüs germelisiniz.”

İkinci kısımda, duygu ve düşünceleri İslamî görüş ile hareket eden insanların değişimin zorunluluğunu hissetmeye başladıkları zaman toplumsal yenilikler ile ilgili ilk adımlar atılmıştır. Bu konuda devrim niteliği taşıyan bu yenilikler önce Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendi evinden başlamış ve onun eşlerine İslâm öncesi dönemlerdeki gibi davranıp hareket etmekten uzak durmaları, ağırbaşlı bir şekilde evlerinde oturmaları ve diğer erkeklerle konuşurken dikkatli davranmaları emredilmiştir.¹³¹

28-29. Ayetlere “tahyîr ayetleri” denilmektedir. Rivayet edildiğine göre hicretin dokuzuncu yılında nazil olmuştur. O dönemde Müslümanlar Arabistan yarım adasının çoğuna hâkim olmuşlardı. Yaşam şartları düzelmeye başlamış, zaruret ve fakirlik yerini refah ve huzura bırakmıştı. Bu huzur ve refah ortamı Hz. Peygamber (s.a.v)'in hanımlarının dikkatini çekmiş ve onlarda paylarına düşenleri almak istemişlerdi. Bu sebeple bazı isteklerde bulunmuşlardı. Ancak ayet Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşlerinin kesinlikle sade bir yaşamdan ayrılmamalarını emretmiş. Eğer bu ayetin hükmüne göre hareket etmezlerse Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleri olma şerefinden mahrum kalacaklarını bildirmiştir. Bu hususta serbest bırakılmışlar. Ya dünya hayatını seçecekler ya da Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleri olarak kalmayı tercih edeceklerdi. Dünya hayatının eğlence ve ziynetlerini tercih ettikleri zaman, belki isteklerine ulaşacaklar ama Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşi olma şerefinden mahrum ve yoksun kalacaklardı.¹³²

30-31. Ayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleri ile ilgili hükümler yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşlerinden herhangi biri büyük bir günah işlediğinde, başka birisine verilen cezanın iki katının onlara verileceğinden bahsedilmektedir. Günahın kötülüğünün fazla olması, onu işleyen kimsenin konumuna ve ona yapılan nimete göre farklılık gösterir. Onların Peygamber eşi olmaları, azaplarının fazla olmasına engel değildir. Fakat Allah'a ve Rasûl'üne itaat edip, salih amel işleyenlere ecirlerinin iki kat olarak verileceğinden bahsedilmiştir. Bunlardan bir tanesi Allah'a itaat

¹³¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 385

¹³² Ayıntâbî, *Tibyân Tefsiri*, III, 443.

etmelerinden dolayı, diğeri ise kanaat sahibi olup güzel geçim ile Hz. Peygamber (s.a.v)'in rızasını ve hoşnutluğunu istemelerinden dolayıdır.¹³³

32-33-34. Ayetlerde de yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleri ile ilgili hükümler yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşlerinin diğerkadınlardan herhangi birisi gibi olmadıkları, fazilet ve derece olarak kendilerine denk kimsenin bulunmadığından bahsedilmiştir. Başka erkekler ile konuştukları zaman sözü yumuşak söylememeleri istenmektedir. Zira kalplerinde günah ve şüphe olanların ümide kapılmalarından bahsedilmiştir. Devamındaki ayette evlerinde vakarlarıyla oturmaları, ilk cahiliye devrindeki kadınlar gibi açılıp saçılarak ve ziynetlerini göstererek yürümemeleri istenmektedir. Namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.v)'in ev halkını günahlara düşmekten koruyup tertemiz yapmak istediğinden bahsedilmiştir. Daha sonra Allah Teâlâ onlara Kur'ân-ı Kerim'i, hikmeti ve sünneti hatırlatmıştır. Çünkü Allah Teâlâ, gizli işlerin hikmetini bilendir. Yapılan işleri ve söylenen sözleri de bilendir. Bu sebeple Allah'ın emirlerine ve yasaklarına karşı gelmekten ve Hz. Peygamber (s.a.v)'e isyan etmekten sakınmamızı emretmiştir.¹³⁴

35. Ayet hakkında İsmâil Hakkı Bursevî şu açıklamayı yapmıştır: Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleri hakkında ayetler nazil olunca, müminlerin hanımları şöyle söylemişlerdi: “Bizimle ilgili ne inmiştir. Eğer bizde bir hayır olsaydı Allah Teâlâ bizden de bahsederdi” Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil olmuştur. *“İslâm'a girenler, Allah'ın hükmüne boyun eğenler, işte onlar, erkek olsun kadın olsun, İslâm'ın emirlerine bağlı olanlar ve onun ahlâk anlayışı ile ahlâklanan kimselerdir.”*¹³⁵

36-40. Ayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Hz. Zeynep ile evliliği anlatılmaktadır. Bu bölümde İslâm düşmanlarının bu evliliğe itiraz etmelerine cevap verilmektedir. Müslümanların zihinlerinde oluşan şüpheler ortadan kaldırılmaktadır. Müslümanlara Hz. Peygamber (s.a.v)'in konum ve statüsünün ne olduğu anlatılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'e de kâfir ve münafıkların yaptıkları eziyetlere ve propagandalara sabretmesi ve göğüs germesi emredilmiştir. Bu şekilde davrandığı zaman yalnız ve yardımsız kalmayacağı söylenerek teselli edilmektedir.

¹³³ Beydâvî, *Envâru't- Tenzîl ve Esrârü't- Te'vîl*, III, 568.

¹³⁴ Neseî, *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, VIII, 347-348.

¹³⁵ Bursevî, *Ruhû'l-Beyân*, VI, 447.

Allah ve Rasûl'ü, Hz. Zeyneb'in meydana gelecek olan bazı hikmetlerden dolayı Allah'ın ayrıcalıklı ikramına ve ihsanına erişmiş olan Hz. Zeyd ile evlenmesine hükmettiler. Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Zeyneb'in aile fertlerinin görüşlerini almak için yanlarına gittiğinde olumsuz bir durum ile karşılaştı. Bu sebeple ilk başta Hz. Zeynep Hz. Zeyd ile evlenmeyi kabul etmedi. Daha sonra Allah ve Rasûl'ünün emrine tam bağlılığı ve teslimiyeti emreden 36. ayet nazil oldu.¹³⁶

Allah'ın ve Rasûl'ünün bu emrine itaat etme mecburiyetinde olan Hz. Zeynep, Hz. Zeyd ile evlenmeyi kabul etti. Fakat toplumsal gelenekler ve örfe dayalı duygular kısa sürede değişmediği için bu evlilik çok uzun sürmedi. Hz. Zeynep kocasını küçük görüyor, ona karşı sert ve kırıcı davranıyordu. Hz. Zeyd'in aklından da onu boşamak geçiyordu. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v) onu evlendirdiği için bunu yapamıyordu. Çok geçmeden Hz. Zeyd, Hz. Peygamber (s.a.v)'e gelerek eşini boşamak istediğini söyledi. Hz. Peygamber (s.a.v)'de ona eşini nikâhında tutmasını tavsiye etti. Allah Teâlâ peygamberine, Zeyneb'in boşanacağını ve kendisinin eşi olacağını haber vermişti. Halkın ve özellikle münafıkların “evlâtlığın boşadığı eş ile evlenme” konusunu kötüye kullanan toplumdan çekinen Hz. Peygamber (s.a.v) belli bir süre bu durumdan uzak durdu. Fakat Allah Teâlâ ise asıl çekinilmesi gerekenin kendisi olduğunu haber verdi. Hz. Zeyneb'in, Hz. Zeyd ile nikâhlanmasında bu hikmet bulunuyordu.¹³⁷

Yüce Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)'e bir şey emrettiği zaman bu emri yerine getirme konusunda Hz. Peygamber (s.a.v)'e bir zorluk yoktur ve mutlaka bu emri yerine getirmek zorundadır. Önceki peygamberler içinde hüküm aynıydı. Allah'ın kanunu böyledir.

40. Ayete atıf yapılarak Hz. Zeyd olayı tekrar hatırlatılmakta, Hz. Peygamber (s.a.v)'in erkeklerinizden hiç birisinin babası değildir ifadesi “Hz. Peygamber (s.a.v)'in hiç erkek çocuğunun olmadığı anlamına gelmez.” Evlatlığının boşadığı hanımla da evlenmesinde sakınca yoktur. Bu şekilde davranılarak cahiliye örf ve adetlerine engel olunmaya çalışılmaktadır.¹³⁸

¹³⁶ İç, “Ahzâb sûresindeki Ailevi- Sosyal İçerikli Ayetlerin Tahlili”, 19-20.

¹³⁷ Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 386-387.

¹³⁸ İç, “Ahzâb sûresindeki Ailevi- Sosyal İçerikli Ayetlerin Tahlili”, 20.

40. Ayet hakkında Kurtubî şu açıklamayı yapmıştır: Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Zeynep ile evlenince, münafıklar, oğlunun eşiyle evlendi dediler. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu. Yani Hz. Zeyd, Hz. Peygamber (s.a.v)'in oğlu olmadığı için, onun eşiyle evlenmesi de Hz. Peygamber (s.a.v)'e haram olmaz. Ayet bu vesile ile Hz. Peygamber (s.a.v)'in hiç kimsenin babası olmadığını haber vermektedir. Yine bu ayet ile Hz. Peygamber (s.a.v)'in oğlu olmadığı da kastedilmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in çocukları vardı.¹³⁹

41-44. Ayetlerde Allah Teâlâ kullarından kendisini sabah akşam tespih etmesini istemektedir. Çok zikir, kalp ile ihlas ve samimiyetle yapılan bir zikirdir. Az zikir ise yalnızca dil ile yapılan bir zikirdir.¹⁴⁰ “Allah Teâlâ’yı zikretmek, Allah’ı yüceltme ve bütün noksan sıfatlardan tenzih etmek şeklinde olması gerekir.” Manasında olup bu ayetteki “tespih” kelimesiyle kastedilen anlam budur. Ayetteki tespih kelimesiyle namazın kastedildiği de ifade edilmiştir.¹⁴¹

45-48. Ayetlerini ise Taberî şu şekilde yorumlamıştır: Ey Muhammed (s.a.v), muhakkak biz seni, gönderdiğimiz dini ümmetine ulaştırdığına dair bir şahit ve Allah’ın emirlerine itaat edenleri cennetle müjdeleyen bir müjdecî, Allah’ın emirlerine karşı gelenleri cehennemde azap görecekleri korkusuyla uyaran bir uyarıcı, Allah’ın vermiş olduğu nur ile aydınlatan bir kandil olarak gönderdik. Kâfirlere ve münafıklara asla uyma. Onların sözlerine uyarak Peygamberlik görevini yerine getirmede hata ve kusur işleme. Onların sana yaptıkları eziyet ve işkenceler Allah’a ibadet ve itaat etmene engel olmasın. Sen işini Allah’a havale et ve Allah’a dayanıp güven. Allah, bütün yaratıkları karşısında senin için kafidir.¹⁴²

49. Ayetle boşanma hukukunun bir hükmü ortaya konulmaktadır. Buna göre bir mümin akdi yapıp da cinsel temasta bulunmadan önce eşini boşarsa, kadının hamile kalması ihtimali bulunmadığından iddet beklemesine gerek yoktur. Bundan dolayı boşanma işlemi gerçekleştikten sonra dilerse başka bir erkekle evlenmesi mümkündür. Mehirleri verilerek güzelce salıverilmeleri tavsiye edilmektedir.¹⁴³

¹³⁹ Kurtubî, *el-Câmiu’li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 119-120.

¹⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmiu’li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 121-122.

¹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XVIII, 269.

¹⁴² Taberî, *Câmiu’l Beyân an Te’v’ili Âyi’l-Kur’ân*, VI, 505.

¹⁴³ Karaman vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 395.

Eğer mehir belirlenmemişse, müt'alarını vererek mehir belirlenmiş ise yarısını vererek güzellekle salıverin. Bu ayet aynı zamanda nikâhtan önce boşama olamayacağına dair delildir. Hatta bir kişi bir kadına: “seni nikâhladığımda benden boş ol! Dese, çoğunluk ulemaya göre boş olmaz.”¹⁴⁴

50. Ayette Hz. Peygamber (s.a.v)'e ait özel bir hükümden bahsedilmiştir. O'nun evlenebileceği ve evlenemeyeceği kadınlardan bahsedilmiş ve Allah'ın, Rasûl'ü için kolaylık sağlandığı beyan edilmiştir.

Bu ayet hakkında Taberî şu açıklamayı yapar: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, mehirlerini vererek evlendiği eşlerini ve Allah'ın ganimet olarak verdiği cariyeleri, O'nunla hicret eden amcanın kızlarını, halanın kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını, kendisine helal kılındığından, mümin bir kadının kendisini Peygambere bağışlaması ve Peygamber'in de onunla evlenmek istemesi, yalnızca O'na özel olmak üzere o kadının da kendisine helal kılındığı beyan edilmiştir. Müminlere, hanımları ve cariyeleri ile evlenmeleri konusunda nelerin farz kılındığı bildirilmiştir. Müminlerin dörtten fazla kadın ile evlenmemeleri, evlendikleri takdirde mehir vermek zorunda oldukları, evlenme sözleşmesini şahitler huzurunda yapmaları gerektiği ve kadının velisinin iznini alması gerektiği ifade edilmiştir. İşte bu şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)'in evlenmesinin helal kılındığı, Hz. Peygamber (s.a.v)'e zorluk olmasın diye müminlere yüklenen sorumluluğun O'na yüklenmediğinden bahsedilmiştir.¹⁴⁵

51-52. Ayetlerde geçen “*onlardan dilediğinin birlikteliğini erteler, dilediğini yanına alırsın*” ifadesindeki maksat şu şekilde yorumlanabilir: Beraber kalma süresinin eşit olma zorunluluğunun ortadan kaldırılmış olmasıdır. Allah'ın Hz. Peygamber (s.a.v)'e böyle bir izin vermesine rağmen, Hz. Peygamber (s.a.v) eşlerini incitmemek için bu adalete riayet etmiştir.

53-55. Ayetler sosyal hayata dair düzenlemelerden bahsetmektedir. Bu ayetlerle birlikte sosyal düzenlemelerle ilgili ikinci adımı atmıştır. Bu adımlar ise şu emirlerden oluşmaktadır: Diğer erkeklerin, Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşlerinin evlerini ziyaret etmelerinin sınırlandırılması; ziyaret ve davetlerde İslâmi adab-ı muaşeret kurallarının

¹⁴⁴ Ayıntâbî, *Tibyân Tefsiri*, III, 455.

¹⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'v'ili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 508.

konulması, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hanımlarının diğer erkeklerle perde arkasından konuşmaları, Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefat etmesinden sonra onlarla evlenmenin ebediyen haram olmasından bahsedilmiştir. Bu ayetlerle Allah Teâlâ'nın bizlere toplumsal adab-ı öğrettiğini görmekteyiz. Evlere, özellikle Hz. Peygamber (s.a.v)'in evine girerken izin istenmesi ve orada bekleme müddetine düzenleme getirilmiştir.

53. Ayette, Hz. Peygamber (s.a.v)'i üzen ve inciten durumlardan bahsedilmiştir. Yemeğe davet edildiğinde, ahlâkî kurallara dikkat edilerek Hz. Peygamber (s.a.v)'in evine girilmelidir. Yemek yedikten sonra da Ehl-i Beyt'i rahatsız etmemeli ve uygun zamanda evden ayrılmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v) takva sahibi olması ve yumuşak sözlü olması nedeniyle bu çekinceyi dile getirememektedir.

Allah Teâlâ ise hakkı gözeterek Hz. Peygamber (s.a.v)'in evinden çıkılması gerektiğini emretmiştir. Allah Teâlâ doğruyu söylemekten çekinmez.¹⁴⁶

55. Ayette, Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleriyle ilgili hüküm yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşlerinin, babalarına, oğullarına, erkek kardeşlerine, erkek kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, kendileri gibi mümin olan kadınlara ve ellerinin altında bulunan kölelerine karşı dış elbiselerini giyinmemelerinde bir sakınca olmadığı ve mümin kadınların da aynı şekilde bu ismi geçen insanlar yanında çarşafsız olarak bulunabilmelerinde bir sakıncanın olmadığı ifade edilmiştir.¹⁴⁷

56. Ayet, Hz. Peygamber (s.a.v)'e salât ve selâm getirme emrinden bahsetmektedir. Allah Teâlâ rahmetiyle, melekler istiğfar ve hizmetleriyle Peygambere daima ikram etmektedirler. “Ey Peygamber! Allah'ın selamı üzerine olsun; Allah o peygambere rahmet eylesin, selamet versin; salât ve selam senin üzerine olsun ey Allah'ın Resul'ü!” gibi dualarla onun üzerine Allah'ın salâvatını, rahmetinin ve bereketinin niyaz edilmesi ve ona hürmet edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.¹⁴⁸

57-58. Ayetler Allah'a, Hz. Peygamber (s.a.v)'e ve müminlere eziyet edenlerin uğradığı akıbetten bahsetmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v)'e eziyet etmek, onun sünnetine uygun olmayan davranışlar yapmak ya da hanımlarının şerefini zedelemek ile

¹⁴⁶ Bursevi, *Ruhul Beyan*, VI, 472.

¹⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'v'ili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 515.

¹⁴⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eflatun Matbaacılık, 2015), VI, 369.

mümkündür. Ayette Allah'ın ismiyle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v)'in adının anılması onun şanını yüceltmek ve ona şeref vermek içindir.¹⁴⁹

Allah'ı ve Rasûl'ünü incitenleri Allah, dünyada ve ahirette lanetlemiş ve onlar için küçük düşürücü bir ceza hazırlamıştır. Hak etmedikleri halde mümin erkeklere ve mümin kadınlara eziyet edenler kesin olarak bir suç işlemiş ve büyük bir günah yüklenmişlerdir.¹⁵⁰

59. Ayetle birlikte sosyal ve toplumsal hayatın reformuyla ilgili üçüncü adım atılmıştır. Bütün Müslüman kadınlara, evlerinden çıktıklarında dış kıyafetlerini örtünmeleri ve yüzlerini de örtmeleri emredilmektedir. Bu ayetle beraber imanlı temiz kadınları kötü bakışlardan korumak amaçlanmıştır. Bu kötü durumdan korunmak için ise kadınların lehine olan baştan aşağı giyecekleri bir dış elbise giyinmeleri emredilmiştir.¹⁵¹

Bu ayette Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'e hitap etmekle eşlerine, kızlarına ve Müslümanların eşlerine cilbâblarını üzerlerine alıp örtünmelerini emretmektedir. Bu emrin gerekçesi olarak kendilerinin tanınmaları ve kendini bilmez insanlar tarafından eziyete uğratılmaları sebebiyledir. Müslüman kadınların cilbâblarını almaları evin içerisinde değil, namahremlerinin bulundukları dış ortamda gereklidir.¹⁵²

60-61. Ayetlerde, münafıklar hile ve düşmanlıklarından, fâsiklar kötü amellerinden ve yaygaracılar da duydukları kötü haberleri yaymaktan vazgeçmedikleri takdirde, onların üzülecekleri ve Medine'den göç etmeyi istemek zorunda kalacakları birtakım işler yapılacağından bahsedilmektedir. Bu sebeple onların Medine'de fazla kalamayacakları ve kısa bir süre içerisinde yerlerini terk edeceklerinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanında lânetlenmiş oldukları aynı zamanda ilâhî adaletten mahrum bırakıldıkları ve nereden yakalanırlarsa orada öldürüleceklerinden bahsedilmektedir.¹⁵³

Bu ayetlerin başka bir açıklaması da şu şekilde yapılabilir: Allah Teâlâ, bu emirleri verdikten sonra huzur ve güvenliği bozarak, yalan yanlış uydurma bilgiler yayarak mümin erkek ve kadınlara eziyet veren ahlâksız insanları, bu davranışlarından

¹⁴⁹ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 618.

¹⁵⁰ Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 398.

¹⁵¹ İç, "Ahzâb Sûresindeki Ailevi- Sosyal İçerikli Ayetlerin Tahlili", 25.

¹⁵² Kara, "Kur'ân-ı Kerim'in Tesettüre Bakışı", 711-712.

¹⁵³ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 623.

vazgeçmedikleri takdirde ‘Ey Rasûlüm! Seni onlara musallat eder, onların üzerine gönderirim ve orada dayanamaz, başka bir yerde yaşamak zorunda kalırlar’ demektir. Bu husustaki hüküm eskiden beri böyledir. İslâm’da bu tür fitneleri çıkaranların güçlenmesine hiçbir zaman imkân verilmemiştir.¹⁵⁴

63-64-65-66-67 ve 68. Ayetler kıyamet ve ahiret sürecinden bahsetmektedir. Bazıları kıyametin ne zaman kopacağı konusunda tartışıldılar. Hz. Peygamber (s.a.v) sürekli bu sorularla karşılaşmış ve şu cevabı vermiştir: Kıyametin ne zaman kopacağını yalnızca Allah bilir, bu bilgi bana dahi verilmemiştir. Siz ona imanınızla hazırlık yapıp bekleyin, davranışlarınızla da hazır olun, zalimler ve inkârcılar ise kıyametin ne zaman kopacağını merak edeceklerine ve bunu sorup öğrenmek yerine kendilerini nasıl bir sonun beklediğini sorup öğrensinler! Onlar orada kendilerini koruyan bir yardımcı bulamadan ebedi olarak kalacaklardır. Allah, insanlara akıl vermiş ve kendilerine yol göstermeleri içinde peygamberler göndermiştir. Asıl kullanılacak olan bilgi kaynakları onlardır. Bunları bırakıp da doğruluğu kesin olmayan bilgilerin peşine düşen insanlar doğru yoldan ayrılıp uzaklaşırlar.¹⁵⁵

69-70 ve 71. Ayetlerde Müslümanlara yapılan tavsiyelerden bahsedilmektedir. 69. ayete bakıldığı zaman, Musa’ya eziyet edenler gibi siz de peygamberinize eziyet etmeyin. Eziyet ederseniz Allah onu açığa çıkarır, siz de rezil olursunuz denilmektedir¹⁵⁶. Bu ayetin Hz. Peygamber (s.a.v)’in Hz. Zeynep ile evliliği ya da ifk hadisesi hakkında nazil olduğu söylenmiştir.

Hz. Musa hayâ sahibi bir peygamber olduğu için çok sıkı giyinir ve bu durum karşısında. İsrailoğullarından bazı kimseler ise: "Bu neden bu kadar kalın örtünüyor, bir kusuru mu var acaba? Diye kendi aralarında konuşurlarmış. Bir gün ıssız bir yerde yıkanırken kıyafetlerini bir taşın üzerine koymuş. O taş da Allah tarafından yuvarlanmış ve Hz. Musa da elbiselerinin peşine düşmüş. O sıra da insanlar Hz. Musa’yı görmüşler ve onun kusursuz birisi olduğunu anlamışlar. İşte bu şekilde Allah Teâlâ Hz. Musa’yı onların iftiralarından kurtarıp temize çıkarmıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ İç, “Ahzâb Sûresindeki Ailevi- Sosyal İçerikli Ayetlerin Tahlili”, 26.

¹⁵⁵ Karaman vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 402-403.

¹⁵⁶ İç, “Ahzâb sûresindeki Ailevi- Sosyal İçerikli Ayetlerin Tahlili”, 28.

¹⁵⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 112.

Ey iman edenler! Bütün söz ve fiillerinizde Allah'ın gözetiminde olduğunuzu unutmayın. Allah'ın razı olacağı doğru söz söyleyin. Böyle yaparsanız, Allah sizi güzel işler işlemeye muvaffak kılar ve yaptığınız iyi işleri kabul eder. Günahlarınızı affeder. Kim Allah'a ve Resûl'üne itaat ederse, istediği amaca ulaşır.¹⁵⁸

72 ve 73. Ayetlerde emanete riayetsizliğin sonuçlarından bahsedilmektedir. 72. Ayette, Allah Teâlâ “emanet” kavramından bahseder. Geniş bir içeriğe sahip olan bu kavram, Allah ve kul ilişkisinin bütününe kapsar.

Ayet bu emanetin ne kadar ağır bir sorumluluk gerektirdiğini kanıtlamak için, bunun göklere, yerlere, dağlara sunulduğunu ve bunların cesaret edip onu kabul etmediklerini ifade etmektedir. Onca azametine rağmen, onlar bunu kabul etmekten uzak durdular. Fakat zalim ve cahil insan, bu emaneti kabul etti. Çünkü gerçekten insan, zulme çok eğimlidir; böylece kendine zulmetmiştir. Çok cahildir, sonunun ne olacağını bilmeden bunu kabul etmiştir. Bu emanetin hakkını veremeyen münafık ve müşrik erkek-kadınlara azap edilecek; emaneti yerine getirmeye gayret eden, hakkını vermeye çalışan iman edenlerin de tövbeleri kabul edilip rahmetle, mağfiretle karşılık bulacaklardır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, V, 101.

¹⁵⁹ İç, “Ahzâb sûresindeki Ailevi- Sosyal İçerikli Âyetlerin Tahlili”, 29.

İKİNCİ BÖLÜM

II. AHZÂB SÛRESİ'NDE KİŞİYE YÖNELİK EMİR VE YASAKLARIN AHLÂKÎ BOYUTU

Çalışmanın ana gövdesini oluşturan bu bölümde, Ahzâb Suresi'nde geçen kişiye yönelik emir ve yasakların ahlâkî boyutu işlenecektir. Bu konu başlıkları: Allah'tan korkmak, Allah'a güvenmek, Allah'ı zikretmek, Allah'a ve Rasûl'üne itaat etmek, Allah'ın Rasûl'üne eziyet etmemek, Allah'ın Rasûl'üne salât ve selâm getirmek, müminleri müjdelemek, doğru sözlü olmak, mümin kadınlarla evlenme akdi ve mümin kadınların örtünmesi meselesidir. Surede anlatılan emir ve yasaklar, müminlerin sadece Allah'a karşı görev ve sorumluluklarından bahsetmemektedir. Müminler, Allah'ın Rasûl'üne karşı görev ve sorumluluklarını da yerine getirmelidirler. Aynı şekilde Müslümanların kulluk vazifelerini yerine getirirken nasıl davranmaları, hangi hususlara dikkat etmeleri gerektiği, dünya ve ahiret saadetini elde etme yollarını, Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşamayı öğreten ve emreden ayetler de bu surede yer almaktadır.

Sorumluluk, uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme, tazminatla yükümlü tutma, işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı çekme ve daha özel kullanımıyla alacaklının hakkını elde edebilmesi için el koyacağı mal varlığının hukukî durumu anlamlarına gelir. Ayet ve hadislerde sorumlu manasında mesul kelimesi yanında aynı kökten türeyen sorguya çekilme, sorumlu tutulma anlamındaki fiiller sıkça geçer. Ehliyet şartlarını taşıyan kişilerin din, ahlâk ve hukukun yüklediği görevlerden dolayı sorumlu tutulmaları bu alanların temel ilkelerinden olup insanın görevlerinden dolayı sorumlu tutulmaması halinde kanunlar, kurallar, buyruk ve yasaklar bütün gücünü ve önemini yitirir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadislerde bu ilkenin önemi üzerinde durulmuştur.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Kemal Yıldız, "Sorumluluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37:380-382.

Sorumluluk, kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir. Dolayısıyla hem bizim eserimiz olan eylemlerden hem de bizim yetki alanımızda yer alıp da bir şekilde harekete geçirici ya da durdurucu bir rol alacak biçimde müdahil olmamız gereken davranışlardan sorumlu olduğumuz söylenebilir. Sorumluluk her şeyden önce herhangi bir sorumluluğu üzerine alma yeteneği sonra da kendi öz çabalarıyla ödevini yerine getirme gücüdür.¹⁶¹

Ahlâk âlimlerine göre dünyada sorumluluk duygusu taşıyan tek varlık insandır. Diğer varlıklarda bulunmayan akıl ve iradeye sahip olan insan kendine özgü inancı, değer yargıları ve yaşama biçimiyle bir şahsiyettir. Bu nedenle onun dinî, ahlâkî, içtimaî ve hukukî yönden doğru yolu seçmesi istenir ve bu konularda sorumlu tutulur.¹⁶²

Ahlâkî düzende fail olarak insan sürekli diğer varoluş sahibi şeylerden farklı olarak ister kurala uyarak, isterse bu kurala uymayarak olsun, kendi hesabına herhangi birisini seçebileceği birçok imkân alanı içerisinde var olur. Bu imkân alanı da insanın sorumluluk kapsamı içerisine giren eylemlerinin konusudur. Ahlâkilik iyi olma arzusudur ve sadece iyi olma arzusunu temel tavır olarak seçmiştir. Ahlâkiliği arzularının ve pratiğinin ilkesine dönüştürmüş olan kişiler ahlâkî yetkinliği elde edebilir. Ahlâkî yetkinlik sayesinde ahlâkî kurallara uygun olarak davranan kişi fiillerinin gerekçelerinin hesabını da verebilir. Bu yetkinliğe sahip olan bir kişi kararlarında sadece kendisinin değil, birlikte yaşadığı insanların da sorumluluğunu alabilecek bir karaktere sahiptir.¹⁶³

Sorumluluk, ahlâkî bir varlık olmanın bir gereğidir. Sorumluluk ahlâkî yaşamın devam edebilmesi için zorunlu bir şart ve kişiliğin oluşmasında önemli bir unsurdur. Bu nedenle sorumluluğun olmadığı yerde kişi olmaktan ve kişilikten söz etmek mümkün değildir. Sorumluluk, en temelde kişinin kendisini kendi fiillerinin sahibi olarak bilmesi; kendisini fiillerinin öznesi olarak hissedebilmesidir.¹⁶⁴

Eylemlerinin bilincinde olan kişi tüm davranışlarında sorumluluk bilinciyle hareket etmek durumundadır. Bu açıdan İslam ahlâkında her insan kendisine,

¹⁶¹ Salih Yalın, “Ahmet Hamdi Akseki’nin Ahlâkî Sorumluluğa Bakışı”, *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, editör Ahmet Ögke, Sabri Yılmaz (Antalya: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı Antalya İl Müftülüğü, 2013), 116.

¹⁶² Yıldız, “Sorumluluk”, 380-382.

¹⁶³ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman- Gönül Sezer, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2012), 48.

¹⁶⁴ Yalın, “Ahmet Hamdi Akseki’nin Ahlâkî Sorumluluğa Bakışı”, 211.

çevresindeki diğer insanlara ve tüm canlılara karşı sorumluluk içerisindedir. Kişi sorumluluk bilinciyle diğer varlıkların üstüne çıkar. Bu bilinç kişide ödev yükümlülüğünü meydana getirir. Bu manada sorumluluk kişiyi bir davranışta bulunmaya ve ondan önce de bir karar vermeye yönlendirir. Kararların ortaya çıkmasında ve onların eyleme dönüşmesinde etkin olan, bu sorumluluk bilincidir. Dolayısıyla sorumluluk davranışın gerçekleşmesi için gerekli bir araçtır. Kişi kendisini böyle bir hareketten sorumlu hissetmekle o davranışı üzerine almış olmaktadır. Yani kısaca sorumluluk yapılan bir hareketin veya bir davranışın sonuçlarını üstlenme kapasitesidir.¹⁶⁵

Mümin bir kul da öncelikle Allah'a karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmelidir. Kendisini yoktan var eden Rabbinden hakkıyla korkmalıdır. Buradaki korku ifadesi takvâ anlamındadır. Hayatının her alanında ve her zaman Allah'ın var olduğu ve kendisini her an gördüğü bilinciyle hareket etmelidir. Kendisinde var olan bu korku onu Allah'tan uzaklaştıran bir korku değil aksine onu Allah'a yaklaştıran, O'nun sevgi ve rızasını kazandıran bir korku olmalıdır. Mümin bir kulun üstünlüğü Allah'tan korktuğu derece mesabesindedir. Allah'tan hakkıyla korkan bir kul, Allah'a karşı olan görev ve sorumluluklarını da hakkıyla yerine getirmelidir. Mümin tüm işlerinde Allah'a güvenmelidir. Üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirdikten sonra gerisini Allah'a bırakmalıdır. Çünkü başarının yalnızca O'ndan geleceğine inanır. En güzel vekil ve en güzel yardımcının Allah olduğu bilinci, mümine huzur, mutluluk, güç ve kuvvet verir.

Mümin her daim Allah'ı hatırlamalı ve her daim onu zikretmelidir. O'nu şanına yaraşır bir şekilde tesbih etmelidir. Allah'ın kendisine lütfettiği bütün nimetlere karşılık O'na karşı şükür görevini yerine getirmelidir. Mümin, Allah'a ve Rasûl'üne itaat etmeli, yaratılış gayesinin ibadet ve itaat etme olduğu bilinciyle hareket etmelidir. Allah'a itaatın Rasûl'üne itaat etme, Rasûl'üne itaat etmenin de Allah'a itaat etme olduğunu bilmelidir. Mümin, sözlerinde, davranışlarında, duygu ve düşüncelerinde Allah'ın Rasûl'üne eziyet vermemelidir. O'nu kırarak, üzecek, incitecek ve şanına yakışmayacak tüm sözlü ve fiili davranışlardan uzak durmalıdır. Mümin konuştuğu zaman doğru sözlü olmalıdır. Mümin, Allah'ın kendisine emanet ettiği kadınlara, Allah'ın emrettiği gibi davranıp onların hak ve hukuklarına riayet etmelidir. Mümin kadınlarda Allah'ın kendilerinden istediği gibi

¹⁶⁵ Hayrani Altıntaş, *İslam Ahlâkı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 114-115.

bir hayat yaşama konusunda hassas davranmalıdır. Bu bölümde yukarıda bahsedilen hususlar başlıklar halinde ayrıntılı şekilde incelenecektir.

A. İman- Ahlâk İlişkisi

İman ve ahlâk kavramları arasında, kelime kökü açısından bir yakınlık yoktur. Fakat amaçları ve hedefleri yönünden büyük bir benzerlik ve yakınlık vardır. Çünkü her ikisinin de hedefi, insanları kötülüklerden ve çirkinliklerden kurtarıp, iyiliklere ve güzelliklere ulaştırmaktır.¹⁶⁶

İman, insanı ahlâkî güzelliklere yönelten ve insanları kötülüklerden koruyan bir güce sahiptir. İman; ölümlü ve güçsüz bir varlık olan insanın, varoluş sebebi olan ve varlığının tek kaynağı olan Allah’a bağlanmasıdır. İman, yaşamın tüm fonksiyonlarının kendisinde toplandığı temel merkezdir. İmanı esas almayan bir yaşam tarzı, nefsin istek ve arzularını esas alarak, onlara ulaşmak için her şeyi kendisine mubah sayacaktır. İman, fitratın sıhhatine, insanın bünyesindeki selametine, kâinat ile insanın fitratı arasındaki mükemmel uyuma işarettir. Fitrat, imanla kemale ulaşır. İman ise fitrat ile yaratıcı arasındaki sağlam bir bağıdır.¹⁶⁷

Kur’an-ı Kerim’e göre güzel ahlâk güçlü ve olgun bir imanın göstergesidir. Kötü ahlâk ise imanın zayıflığının ve zaaflığının bir göstergesidir. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de Allah Teâlâ, insanların yalnızca iman etmelerini değil, aynı zamanda güzel fiillerde ve güzel davranışlarda bulunmalarını da emretmektedir.¹⁶⁸

Dinin temeli imandır. Fakat iman tamamıyla kalbe özgü bir durumdur. Kalbin içindekileri ise yalnızca Allah Teâlâ bilir. İnanmadığı halde inandığını söyleyen insanlar da vardır. Bu insanların sözlerinde ve davranışlarında doğru olup olmadıklarını anlamak ise son derece zor bir iştir. Bu sebeple imandaki samimiyeti ancak onun bir sonucu olan güzel ahlâk ile anlamak mümkündür.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Hamza Yazıcı, “Kur’ân’da İman-Ahlâk İlişkisi”, (Yayınlanmış Doktora Tezi: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 117.

¹⁶⁷ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli’l- Kur’ân*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), XVI, 271.

¹⁶⁸ Bakara 2/25, Nisa 4/57, Maide 5/9, Rad 13/29, İbrahim 14/23.

¹⁶⁹ Yazıcı, “Kur’ân’da İman-Ahlâk İlişkisi”, 118.

İslam’da ahlâk dinden ayrılmaz ve tamamen onun üzerine bina edilmiş bir yapıya sahiptir. Kur’an-ı Kerim’e göre dini olan ile ahlâkî olan arasında gerçek manada hiçbir fark yoktur. Bu sebeple İslam’ın ahlâk düzeni genel İslam düzeninin bir parçası değildir. Aksine ahlâk İslam dininin özüdür. Onun her yönünde var olan ruhudur. Dolayısıyla İslam düzeni genel olarak, imanın yanı sıra bir de ahlâk esası üzerine kurulmuştur.¹⁷⁰

Allah Teâlâ, kulları için ahlâk kuralları koymuştur. Kur’an-ı Kerim’de bu kurallar açık bir şekilde açıklanmış ve gaybi inanç ilkelerine dikkat çekilmiştir. Bunları birbirinden ayrı düşünmek yerine bunları birbirlerinin güvencesi olarak görmek gerekmektedir. Çünkü gaybi hakikatlere iman etmek, üstün ahlâk ilkelerine sahip olmayı gerekli kılmaktadır. İyiliğin ve kötülüğün bir karşılığının olacağına inanmak, cennet, cehennem, mizan ve sıratın gerçek ve var olduğuna inanmak, yapılan bütün amellerin mutlaka bir karşılığının olacağına inanmak insanın hayatını daha anlamlı ve daha düzenli yapacaktır.¹⁷¹

Güzel ahlâk, imanlı olmanın delili ve imanın bir meyvesidir. Güzel ahlâk olmadan iman da fazla bir değeri olmaz. Hem iman hem de güzel ahlâk, bireyin ve toplumun faydasını şimdiki halinden daha iyi bir hale getirmek, dünyayı sevgi, saygı ve barış evi yapmak için vardır. Hem iman hem de güzel ahlâk birbiriyle uyumlu olup, sürekli hakikat peşinde olan insanlardan meydana gelen bir toplum oluşturmayı amaçlamaktadır.¹⁷²

İman ve ahlâk toplumda güvenin, huzurun ve emniyetin sağlanmasının teminatı konumundadır. İmana dayalı bir ahlâk anlayışı bireyleri yanlış davranışlardan uzaklaştırırken, faydalı işler yapmaya yönlendirmektedir. İnsanın herhangi bir gerçeği kabul etmesi bir erdemdir. İman da ilâhî gerçekleri kabul etmek olduğundan fazilet olup, ahlâkî bir davranıştır. İnsanın herhangi bir gerçeği reddetmesi ise kibirlilik olması sebebiyle ahlâka aykırı bir davranıştır. Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’de iman edenlerin kibirli olmadıkları, iman etmeyenlerin ise kibirlerinden dolayı iman etmedikleri¹⁷³, şeytanın ise kibrinden dolayı Allah’ın lanetine uğradığı haber verilmiştir.¹⁷⁴

¹⁷⁰ İbrahim Coşkun, “İman- Ahlâk İlişkisi ve Değerler Eğitimi”, *Değerler ve Eğitimi-2 Sempozyum Bildirileri Kitabı*, editör Recep Kaymakcan, Nuri Tınaz, Z. Şeyma Altın, Mahmut Zengin, Ahmet Yasin Okudan, Hulusi Yiğit, (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2012), 123.

¹⁷¹ Yazıcı, “Kur’ân’da İman-Ahlâk İlişkisi”, 119.

¹⁷² Mustafa Rahmi Balaban, *İlim-Ahlâk- İman*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1985), 13.

¹⁷³ Bakara 2/13.

¹⁷⁴ Bakara 2/34.

İmanın kemale ulaşması ancak yüksek ahlâk sahibi olmakla mümkündür. Çünkü imanın asıl gayesi insanı Allah Teâlâ'ya bağlamak ve onun rızasını elde etmektir. Bu da ancak iki şeyle mümkündür; bunlardan birincisi insanın Allah Teâlâ'ya olan kulluk vazifesini en güzel şekilde yerine getirmesi, ikincisi ise bütün yaratılmışlara karşı bireysel ve toplumsal görevlerini yerine getirmekle mümkün olur. Tüm bu açıklanan şeyler iman ve ahlâkın birbiriyle bağlantılı olduğunu, birbiriyle kaynaşmış ve iç içe olduğunu göstermektedir.¹⁷⁵

Yukarıda kısımda iman-ahlâk ilişkisini, iman ile ahlâkın aralarındaki bağı, imanın ahlâkın tamamlayıcısı, ahlâkın da imanın tamamlayıcısı olduğunu kısaca özetlemeye çalıştık. Şimdi de iman-ahlâk ilişkisi çerçevesinde Allah'tan Korkmak ve Allah'a güvenmek konularını anlatmaya ve incelemeye çalışacağız.

1. Allah'tan Korkmak

Korku, insan ile başlayıp insan ile son bulan bir kavramdır. İnsan, her yaş döneminde bu duyguyu yaşar. Korku sadece insanlara ait bir özellik olmayıp diğer tüm canlılarda da bulunan bir özelliktir. Hatta korku diğer canlıların hayatta kalma mücadelelerinin bir parçasıdır. Kişi, kendisine zararı dokunacağını bildiği diğer insanlardan, hayvanlardan korktuğu gibi, doğal afet ve felaketlerden, kaza ve belalardan da korkar.

Korkunun şiddeti, insana vereceği zararın şiddeti ile orantılı bir durumdur. Beklenen zarar ne kadar çok olursa korkuda o derece fazla olur. Korku, tüm canlılarda ortak bir durumdur. Bu duruma ilave olarak inanan insanlarda Allah korkusu ve O'nun vereceği ceza korkusu da vardır. Bu korku sadece Müslümanlıkta var olan bir durum değil aynı zamanda tüm dinlerde de bulunan ve ortak bir paydadır. Buradan hareketle konunun temelini oluşturan korku da budur. Allah korkusu ise insanlarda var olan genel korkunun bir türüdür.¹⁷⁶

Allah korkusu, ister Allah'ın zatından dolayı olsun isterse Allah'ın azabından dolayı olsun, var olan diğer korkulardan çok daha farklı bir dereceye sahiptir. İnsanlar korktuğu ve kendilerine zararının dokunacağını bildiği şeylerden uzak dururlar. Aynı

¹⁷⁵ Yazıcı, "Kur'an'da İman-Ahlâk İlişkisi", 121.

¹⁷⁶ Mehmet Mansur Gökcan, "Tasavvufta Allah Korkusu(Havf)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2(2004): 250.

şekilde diğer canlılarda sahip oldukları içgüdü özellikleri sayesinde ve tehlikelere karşı korunma hissiyatından dolayı tehlikelerden uzak dururlar. Fakat Allah korkusu, bütün korkulardan farklı olarak, Allah'tan uzaklaştırmayıp ona yaklaştırır. Allah'tan korkan kişinin ondan uzaklaşması imkânsızdır. Allah korkusu takva kelimesi ile nitelendirilir.¹⁷⁷

Takva sözlükte; sakınmak, korkmak ve korumak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁸ Takva endişelenme, kaygılanma, sayma, dikkatli davranma manalarına gelmektedir. Takva kelimesi cahiliyye döneminde canlı varlıkların, çevreden gelecek zararlı bir güce karşı kendini koruma manasına gelmekteydi. Bu kelime, İslâm'ın itikat alanına aktarılınca önemli bir boyut kazanmıştır. Takva; hüküm günündeki “Tanrı azabı korkusu” sahnesinden geçerken kişisel saf dindarlık mâniasına varır. Takva zamanla bu anlamını yitirerek sonuçta “dindarlık” kavramıyla ifade edilebilen bir anlama bürünmüştür.¹⁷⁹

Takva kelimesi ile aynı manaya gelen “ittika” kelimesi de iftial vezninde olup, korunmada aşırılığı ifade eder. Yani aşırı derecede korkmak demektir. Hakkıyla korkmak, korkulması gereken şekilde korkmak demektir. Bu da emirleri yerine getirip yasaklardan sakınma konusunda elinden gelen tüm gayreti göstermekle ile mümkün olabilir.¹⁸⁰

Ahiret hayatı ile ilgili olan takva kelimesi, dini manada insanın dünya hayatındayken, kendisine ahiret hayatında zararı dokunacak şeylerden var gücüyle uzak durmasını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bunun da üç aşaması vardır:

a) Allah Teâlâ'ya boyun eğerek azabından korkmak, cezaya sebep olacak davranışlardan nefsi sakındırmak yoluyla korunmaktır.

b) Kişinin, kendisini Allah'tan uzaklaştıran davranışlardan sakındırmasıdır. Takva, dinin bütün hükümlerini tam bir şekilde ve devamlı olarak tüm incelikleriyle yerine getirmektir.

¹⁷⁷ Gökcan, “Tasavvufta Allah Korkusu(Havf)”, 250-251.

¹⁷⁸ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, XV, 401-403

¹⁷⁹ Yasemin Şahin, “Din Eğitimi Açısından Kur'an'ı Kerim'e Göre Takva Kavramı”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 4.

¹⁸⁰ Bursevî, *Ruhû'l-Beyân*, II, 50.

c) Takva kelimesi, düzene koymak, koruyup kollamak, Allah'ın azabından çekinmek, korkmak, boyun eğip saygı duymak anlamlarına gelmektedir.¹⁸¹

Kelime anlamı itibariyle herhangi bir “tehlikeden korunmak” olan takva kelimesi Kur'an'ı Kerim'de üç anlamda kullanılmıştır.¹⁸²

a) Haşyet ve heybet anlamı: “*Elinizdekini (Tevrat) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'an) iman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılığa satmayın. Yalnız benden korkun.*”¹⁸³ Bu âyette kişiye sadece Allah'tan korkması onun dışında hiçbir şeyden korkmaması emredilmiştir.

b) Taat ve ibadet anlamı: “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün.*”¹⁸⁴ Bu âyette yalnızca Allah'tan sakınılması ve ona ibadet ve itaat edilmesi emredilmiştir.

c) Kalbi günahlardan temizleme anlamı: “*Allah'a ve resulüne itaat eden, Allah'a itaatsizlikten korkan, O'na saygısızlıktan korunanlar var ya, işte asıl kazananlar bunlardır!*”¹⁸⁵ Bu âyette de Allah'tan korkmak, Allah ve Rasûl'üne itaat etmek gerektiği ifade edilmiştir.

Takvâ kelimesi, Kur'an'da on yedi yerde geçer. Klasik müfessirler takvâyâ ve aynı kökten gelen emir kiplerine genellikle, “Allah'tan korkun” anlamını vermişlerdir. Kelimenin kök anlamına bakıldığı zaman korku anlamını içermekle birlikte bu durum korkunç bir şeyden çekinmeyi değil sevdiği kişiyi üzmemekten ve kırmaktan çekinmeyi ve kendisini yaratan Rabb'ine karşı saygıyı, sevgiyi ve ona karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirirken göstermiş olduğu hassasiyeti de ifade eder. Bu açıdan bakıldığı zaman takvâ kavramının karşılığı olarak, “Allah bilinci, Allah'a karşı sorumluluk bilinci” ifadelerini kullanmak bu kavramın içeriğine daha uygundur. Takvâ kelimesinin içerdiği korku Allah'a duyulan saygı ve sevgiden kaynaklanmaktadır. İnanan insanlarda var olan

¹⁸¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 466.

¹⁸² Şahin, “Din Eğitimi Açısından Kur'an'ı Kerim'e Göre Takva Kavramı”, 7.

¹⁸³ Bakara 2/41.

¹⁸⁴ Al-i İmrân 3/102.

¹⁸⁵ Nûr 24/52.

bu duygu onları Rablerine karşı hata ve günah işlemekten vazgeçirir, güzel ve faydalı işler yapmaya, sevap işlemeye sevk eder.¹⁸⁶

Kur'an'ı Kerim'de geçen “Takva” kelimesinin amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Dünyevî ve uhrevî azaptan kurtulmak: “*İman edip Allah’a karşı gelmekten sakınanları ise o felâketten kurtardık.*”¹⁸⁷ Bu durum takvanın yani Allah’a karşı gelmekten sakınmanın dünyadaki faydaları arasındadır.

b) Dünyevî ve uhrevî mutluluğa kavuşma: “*Artık kim cömert davranır, günah işlemekten sakınırsa; Bunların güzel karşılığına da inanırsa, Biz ona iyilik yollarını kolaylaştırırız.*”¹⁸⁸ Âyette dünyadayken, Allah’ın emir ve yasaklarına uyup günah işlemekten sakınılmışsa bunun karşılığının ahirette cennet olacağı vurgulanmıştır.

c) Ruhsal kişiliği sağlamlaştırma: “*Onlar ki, iman etmişler ve takvâya ermişlerdir, işte onlara hem bu dünya hayatında hem de âhirette müjdeler olsun! Allah’ın sözlerinde değişme olmaz; (öyleyse) en büyük kazanç budur.*”¹⁸⁹ Bu âyette Allah’a iman eden ve Allah’tan korkan kimseler için, her iki dünyada da müjde verildiği ve kendileri için herhangi bir korku ve hüznün olmayacağı ifade edilmiştir.

d) Allah’ın rahmet ve merhametine ulaşma: “*Ey iman edenler! Allah’a saygıda (takvâ) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.*”¹⁹⁰ Bu âyette takvâ duygusuna sahip olan kişilerin dünyada ve ahirette Allah Teâlâ’nın rahmet ve merhametine ulaşacakları bildirilmiştir.

e) Müreffeh bir yaşam sağlama: “*O ülkelerin halkı inansalar ve gûnahtan sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat yalanladılar; biz de ettikleri yüzünden onları yakalayiverdik.*”¹⁹¹ Âyette de anlaşıldığı

¹⁸⁶ Süleyman Uludağ, “Takvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: (TDV Yayınları, 2010), 39: 484-486.

¹⁸⁷ Neml, 27/53.

¹⁸⁸ Leyl, 92/5-7.

¹⁸⁹ Yûnus, 10/63-64.

¹⁹⁰ Enfâl, 8/29.

¹⁹¹ A’râf, 7/96.

üzere huzura ve berekete ulaşmak için yalnızca iman etmek yeterli değildir. Bununla beraber takvâ duygusuna da sahip olmak gerekmektedir.¹⁹²

Ahzâb sûresindeki âyetler genel itibariyle Hz. Peygamber (s.a.v) ile ilgili hükümlerdir. Fakat çalışmanın kapsamı, Ahzâb Sûre'sinde kişiye yönelik emir ve yasakları ve bu âyetlerin ahlâkî yönünü ele aldığından bu çerçeve içerisinde inceleme yapılmıştır. Allah korkusu başlığı altında sûrede bulunan ilgili âyetler çeşitli tefsirlerden faydalanmak suretiyle incelenmiştir. Sûrenin 35. âyeti Hz. Peygamber (sav) özelinde tüm insanlara hitap ettiğinden dolayı bu âyetlerin kişiye yönelik yönü ele alınacaktır.

Âyetin “Allah’tan saygıyla korkan erkekler ve Allah’tan saygıyla korkan kadınlar” kısmı için; ensardan Ümmü Ümâre isimli bir kadının, Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelerek: “Ey Allah’ın elçisi! Her şeyin sadece erkekler için olduğunu görüyorum da kadınların herhangi bir şeyle anıldıklarını görmüyorum”, demesi üzerine bu âyeti kerimenin indirildiği ifade edilir. Ayetin diğer bir nüzul sebebi ise başka bir rivayette şu ibareyle anlatılmaktadır: “Hz. Peygamber (s.a.v)’in eşleri Kur'an'ı Kerim’de zikredilince kadınlar: Bizlerde hayır olsaydı bizler de zikrolunurduk”, dediler. Katâde der ki: Kadınlar Hz. Peygamber (s.a.v)’in hanımlarının yanına gelerek: Allah sizleri Kur'an’da zikretti. Bizler ise hiçbir şekilde zikrolunmadık. Bizim zikredilmeye değer bir özelliğimiz yok mu?¹⁹³ Dediler. Bunun üzerine Ahzâb sûresinin 35. âyeti nazil oldu.

Sûrede geçen “Saygıyla Allah'tan korkan erkekler ve saygıyla Allah'tan korkan kadınlar.” İfadesindeki korku manası ile tercüme edilen “Hâşî” kelimesi, “namaz kılan veya mütevazı kişi” anlamlarına gelmektedir. Huşûnun aslı kalpte bulunan korkudur. Ve yine buradaki huşû kelimesine Allah’a karşı kalpleriyle ve âzalarıyla tevazu içerisinde olanlar veya Allah’tan hakkıyla korkanlar manası da verilebilir.

Âyette huşû kelimesiyle ifade edilen kimseler öyle kimselerdir ki: Onlar her zaman ve her durumda Allah'tan korkarlar. Allah’ın dışında hiçbir şeyden de korkmazlar. Onlar isteyecekleri şeyleri Allah'tan isterler ve ümit içerisinde olurlar. Allah’ın dışında hiç kimseden beklenti içerisinde olmazlar. Bu Allah’a gönülden bağlanan ve Allah'tan saygı ile korkan erkek ve kadınların özellikleridir. Fakat kâfirler ise Allah'tan korkmazlar

¹⁹² Hatice Şahin, “Kur'an’da “Takva” Kavramı”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 288.

¹⁹³ Abdülfettah el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl sahabe ve muhaddislere göre*, çev. Salih Akdemir, (Ankara: Salmat Basım Yayıncılık, 2016), 284-285.

ve herhangi bir beklenti içerisinde bulunmazlar. Çünkü onlar Allah'ı tanımaz ve O'na itaat etmezler.¹⁹⁴

Allah'tan saygıyla korkan erkekler ve Allah'tan saygıyla korkan kadınlar, Allah'a karşı görev ve sorumluluklarının farkındadırlar. Bunun için her türlü kibirden, gösteriştan, gururdan, yalandan, insanları aldatmaktan ve ahlakî açıdan insanlara yakışmayan bütün davranışlardan kaçınırlar. Bu nedenle Allah'a gönülden inanan kişilerin vücutları ve kalpleri Allah korkusuyla O'nun huzurunda secde edip eğilir. Bu kişiler; Allah'ı inkâr eden, Allah'tan korkmayan ve kibir içerisinde yaşayan insanlar gibi davranmazlar. İnsanlara ait bu özelliklerin ifade edildiği huşû kelimesiyle, genellikle Allah korkusu ile namazında kastedildiğini anlamak mümkündür. Çünkü Allah'tan saygıyla korkan erkekler ve Allah'tan saygıyla korkan kadınlar diye tercüme edilen âyetin devamında sadaka vermek ve oruç tutmak gibi ibadetlerden de bahsedilmiştir.¹⁹⁵

Kur'an'ı Kerim'de Allah korkusuyla ilgili yaklaşık doksan küsur âyet yer almaktadır. Çalışmanın konusu çerçevesinde bu âyetlere de kısaca değinmekte fayda vardır.

Kur'an-ı Kerim'de Âl-i İmran sûresi 102. âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün”*“Allah'tan hakkıyla korkmak”, *“O halde, gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun”* Teğabün Suresi 16. âyetinde de ifade edildiği üzere, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, helal ve haramlara dikkat etmek her Müslümanın bir görevidir. Bu görevleri yerine getiren her Müslüman bu konuda bütün gücünü kullanmalıdır. Abdullah b. Mes'ûd, âyeti şöyle açıklamıştır: Allah'a itaat edip hiçbir şekilde emirlerine karşı gelmemek, nankörlük etmemek, Allah'ı hakkıyla zikredip O'nu unutmamaktır.

Allah'a karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirirken ihlâsla yapmak ve hiçbir karşılık beklemeden yerine getirmektir.¹⁹⁶ “Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının” diye tercüme edilen cümledeki takvâ kavramı: kişinin, kendisini günahkâr kılacak şeylerden koruması veya insanın güzel işler yaparak Allah'ın

¹⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, I, 382.

¹⁹⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, IV, 419.

¹⁹⁶ Kâdî Beydâvî, *Envârü't- Tenzîl Ve Esrârü't- Te'vîl*, I, 411.

azabından korunması şeklinde de tarif edilebilir. İnsanın bu gibi korunma uğraşları, Allah'a karşı derin saygı ve itaat etme duygusundan dolayıdır.¹⁹⁷

Mâide sûresi 8. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan ve adâletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz öfke, sakın sizi adaletsiz davranmaya sevk etmesin! Adaletli olun; takvâya en uygunu, en yakışanı budur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

Âyette geçen bu emir önceki âyetlerle ilişkili olup bunun amacı, insanları sorumlu oldukları emir ve yasaklara boyun eğip, bunları yerine getirmeye özendirmektir. Âyetteki sorumluluk ne kadar fazla olsa da şu iki başlık altında toplanırlar:

- a) Allah'ın emir ve yasaklarına saygı duyup itaat etmek.
- b) Bütün canlılara karşı şefkatli ve merhametli olmak.

Âyette geçen, “Allah için hakkı ayakta tutanlar (olun)” emri, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı duyup itaat etmeye işaret etmektedir. Allah için ayakta tutmak kelimesinin anlamı kulluk görevini yerine getirip, Cenab-ı Hakk'a saygı gösterip, yerine getirilmesi zorunlu olan adâleti her zaman ve her yerde Allah rızası için ayakta tutmaktır. Âyette geçen, “Adâletle şahitlik eden kimseler olun” ilahi emri ise, bütün canlılara karşı şefkatli ve merhametli olmaya delâlet etmektedir.¹⁹⁸ Müminler, Allah için şahitlik edip, şahitliği O'nun için yaptıklarında, herhangi birine karşı kin ve düşmanlıkları veya birine karşı sevgi ve arkadaşlıkları, Allah için şahitliği ayakta tutmalarına engel değildir. Allah inanan müminleri Allah için şahitlik etmeye davet etmektedir. Doğruları söyleyerek Allah için hakkı ayakta tutun; böyle yaparsanız bir topluluğa karşı kininiz veya düşmanlığınız onlara doğruları anlatmanıza, delilleri ve hükümleri açıklamaya mâni olmamalıdır.¹⁹⁹

Yani her şart ve koşulda Allah için adâlet yerine titizlikle getirilmelidir. Âyetin devamında geçen, “Adâletli olun; bu Allah korkusuna daha çok yakışan bir davranıştır.” İfadesinden adaletli davranmanın takvalı olmaya, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına göre hareket etmeye en uygun amel olduğu vurgulanmaktadır. Allah Teâlâ insanlara, düşmanlık, nefret, kin, hırs ve öfkeleri nedeniyle adil olmayan davranışlar sergilemelerini

¹⁹⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 642-643

¹⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII, 532-533.

¹⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, IV, 183.

yasaklamıştır. Allah Teâlâ insanların adil davranmalarını zorunlu bir emir ve yerine getirilmesi gereken mühim bir vazife olduğunun üzerinde durup kesinlikle emretmiştir.²⁰⁰

Sonuç olarak âyet-i kerimede, İslâm dininin, sosyal, hukukî ve ahlâkî hükümlerinin önemli bir bölümü anlatılmıştır. Kişisel ve sosyal hayattaki birlik ve düzeni, doğruluk ve dürüstlük kurallarına göre yaşamayı sağlayan ahlâkî erdem olan adâlet, toplumsal yaşamın en mühim güvencesidir. Bundan dolayı Allah Teâlâ Müslümanlara adil olmalarını, adalete uygun olarak şahitlik etmelerini, insanlara olan öfkelerinden dolayı adâletten ayrılmamalarını istemiştir. Allah’a iman eden insanların Allah katında en üstün değer olan takvâ erdemine ulaşabilmeleri için adaletli davranmaları gereklidir.²⁰¹

Enfâl sûresi 29. âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Ey iman edenler! Allah’a saygıda (takvâ) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.*” Âyetinde ifade edildiği gibi takvâ yani Allah korkusu, O’nun rızasını kazanmak ve O’nun rızasına uygun olmayan davranışlardan uzak durmaktır.

Bu âyetinde takvânın üç yönünden bahsedilmektedir. İnsanda, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, iyiyi kötünden ayırt etmesine yardımcı olan akıl, irade, düşünme gücü yani Furkan’ı vermesidir. Allah Teâlâ takvâ erdemine sahip olan kullarının kusurlarını örter ve onları affeder. İnsanın akıl ve vicdanı üzerine düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirirken karşılaştığı bütün olumsuz durumlarda takvâ erdemine başvurması en büyük fırsat ve imkândır.²⁰²

Bu âyete şu manalar da verilmiştir: Eğer gerçekten Allah’tan korkarsanız Allah Teâlâ size, yardımını ulaştırıp zafer nasip eder; Müslümanlara şeref ve onur verip, kâfirleri ise aşağılayarak doğru yolda bulunanla yanlış yolda olanı birbirinden ayırt eder. Başka bir anlam ise; Allah Teâlâ sizlere hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında başınıza gelmesinden korktuğunuz tüm kötülüklerden bir çıkış yolu nasip eder. Âyetin devamında “Allah sizin günahlarınızı örter; sizi kıyamet gününde aşağılamaz, sizi

²⁰⁰ Nesefî, *Medâriku’t Tenzil ve Hakaiku’t Te’vil*, III 285-286.

²⁰¹ Karaman vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 229.

²⁰² Karaman vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 683.

affeder, hatalarınızı bağışlar.” ibaresinde de ifade edildiği gibi, Allah Teâlâ geçmişte işlediğiniz kusurlarınızı yok eder, gelecekte işleyeceğiniz kusurlarınızı ise bağışlar.²⁰³

Allah Teâlâ'nın insanlara doğru ile yanlış birbirinden ayırt etme yeteneği vermesi konusunda ise dört görüş vardır: Birincisi, çıkış yolu olması, ikincisi kurtuluş yolu olması, üçüncüsü, yardım olması ve dördüncüsü ise, kalplere bir nur ve bir hidayet olmasıdır ki bununla insanlar doğru ile yanlış birbirinden ayırt ederler.²⁰⁴ Âyette de ifade edildiği üzere Müslüman bir insanının, mutlu bir hayat yaşamasında, hem bu dünyasını hem de öbür dünyasını yaşanılır kılmasındaki temel unsur Allah korkusu yani takvâdır.

Rad sûresi 20, 21. ve 22. âyetlerde konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Onlar, Allah'a verdikleri sözü kesinlikle yerine getirirler; verdikleri sözden dönmeyiz. Onlar, Allah'ın korunup gözetilmesini emrettiği hususları gözetir, Rableri huzurunda derin bir saygıyla ürperir ve hesaplarının kötü çıkmasından korkarlar. Onlar, Rablerinin rızasını kazanmak için her türlü sıkıntıya sabreder, namazı dosdoğru kılar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açıktan Allah yolunda harcar, kötülüğü iyilik yaparak kendilerinden uzaklaştırırlar. Dünyanın sonunda güzel bir hayat işte böyle kimseleri beklemektedir.

Bu sûrenin 21. âyetinde Allah korkusundan bahsedilmiştir. Fakat bu âyetler başından sonuna kadar birbiriyle bağlantılı olup şart ve ceza cümlesi oldukları için bu üç âyeti birlikte ele alıp incelemenin daha doğru olduğu kanaatine varılmıştır.

Âyet-i Kerime'de belirtilen özelliklerle beraber İslâm ve imanın mühim nitelikleri aynı âyetler içerisinde anlatılmıştır. Özellikle âyette ifade edilen Allah'ın sözüne bağlılık vasfı Allah'ın tüm emir ve yasaklarını kapsamaktadır. Bunlar insanın hem Allah ile hem de Allah'ın yaratmış olduğu diğer tüm canlılar ile aralarında yapmış oldukları bir sözleşmedir. İnsanın verdiği sözde durması, kararlı olması ve sözleşmeyi bozmaması da zikredilen diğer nitelikleri arasında yer almaktadır.

Bahsedilen bu özellikler Allah'ın ve kullarının haklarını kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman kullar sadece Allah'a itaat etmek, Allah'a ortak koşmamak, O'na ibadet etmek, yalnızca O'ndan yardım dilemek, yaptığı işlerin karşılığını yalnızca O'ndan

²⁰³ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, III, 591.

²⁰⁴ İbnü'l- Cevzi, *Zadü'l- Mesir Fi İlmi't- Tefsir*, II, 462.

beklemek, O’nu herkesten ve her şeyden çok sevmek, yapmış oldukları hataların affedilmesini O’ndan beklemek, O’nun huzurunda saygılı olmak, vermiş olduğu tüm rızık ve nimetlerin farkına varıp O’na şükretmek suretiyle Allah Teâlâ ile olan aralarındaki bağı gözetirler.

Allah Teâlâ kulları ile kendisi arasındaki bu bağı gözettiği gibi kullarının peygamberleri ile olan aralarındaki bağı da gözetilmesini istemiştir. Aralarındaki bu bağı ise peygamberlere iman etmek, onlara olan sevgi ve saygılarını anne babalarından ve tüm insanlardan üstün tutmak, onları tasdik etmek ve vermiş oldukları hükümleri kabul etmek ile olur. Allah Teâlâ, anne babalarımız, akrabalarımız, komşularımız ile aramızdaki bağların güçlü olmasını, onlara iyilik yapmamızı, ziyaret etmemizi bizlerden istemiştir. Âyette, insanları bu bağları güçlendirmeye yönelten sebebin Allah korkusu ile âhiret hayatında hesaba çekilme korkusu olduğu belirtilmiştir.²⁰⁵

“Onlar, Allah’ın korunup gözetilmesini emrettiği hususları gözetir.” Bu âyet, verdiği sözde durmak, antlaşmayı bozmamak, emredilen bütün işleri yapmak, yasaklanan bütün şeylerden de uzak durmanın gerekli olduğu hükmünü kapsamaktadır. Allah Teâlâ bu durumu zikretmekle bu hususların sadece kul ile Allah arasında olduğunun sanılmamasını aynı şekilde kulun diğer kullar ile aralarındaki hususları da kapsadığını belirtmiştir. Âlimler âyeti şu şekilde de izah etmişlerdir:

a) Bu âyetten maksat, sıla-i rahimdir. Yani akrabayı görüp gözetmek, onları ziyaret etmektir.

b) Bu âyetten maksat, Hz. Peygamber (sav)’i ziyaret etmektir. Savaşta Hz. Peygamber (sav)’e yardım etmek ve O’nu her zaman ve her yerde desteklemektir.

c) Bu âyetten maksat, müminlere farz olan tüm hak ve hukuklara saygı göstermektir. Bundan dolayı akrabaları ziyaret etmek, imkânlar ölçüsünde onlara yardım etmek, sıkıntılarını ve dertlerini gidermek, onlara iyilikte bulunmak; hastalandıklarında ziyaretlerine gitmek, vefat ettiklerinde cenazelerinde hazır bulunmak, onlarla iyi geçinmek, tebessüm edip güzel sohbetler yapmak, onlara herhangi bir şekilde sıkıntı verip zorluk çıkarmamak ve aynı şekilde tüm canlılara tüm varlıklara iyi ve güzel davranmakta buna dâhildir.

²⁰⁵ İbn Kayyim, *Bedâi’ut- tefsîr*, II, 433-434.

“Rableri huzurunda derin bir saygıyla ürperirler.” Âyetinin manası şu şekildedir: “Onlar, Allah’ın emirlerini yüceltme, Allah’ın kullarına olan şefkati ve merhameti konusunda da kuvvetinin yettiği her şeyi yapmış olsa ve fakat kalbini ele geçirmiş olsa Allah’tan haşyet duyması ve Allah’tan korkması kaçınılmaz bir durumdur.”

Âyette geçen haşyet kelimesi iki türdür:

a) Allah’a itaat ve ibadet ederken, ibadetinin geçersiz olmasına ve sevabının azalmasına neden olan bir eksikliğin ve fazlalığın olması ya da ibadetinin bozulmasından korkmak.

b) Allah Teâlâ’nın azamet ve büyüklüğünden korkmak.²⁰⁶

Âyetin devamında geçen, “Onlar hesaplarının kötü çıkmasından korkarlar.” İfadesine ise şu mana verilebilir: Çok zor bir hesaba çekilmekten dolayı korku ve endişe duyarlar. Bu zor hesaba maruz kalmamak ve o şiddetli azabı tatmamak içinde kendilerini hesaba çekerler.

22. Âyette geçen, “Onlar, Rablerinin rızasını kazanmak için her türlü sıkıntıya sabreder,” onlar nefislerinin hoşuna gitmeyen, arzu ve isteklerinin karşı çıktığı şeylere sabrederler. Onlar göstermiş oldukları bu sabrın karşılığını almak veya gösterişte bulunmak için değil, yaptıkları şeyleri sadece Allah rızası için yaparlar.

Namazlarını, ibadet ve itaatlerini tam ve dosdoğru yerine getirirler. “Kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizlice ve açıktan Allah yolunda harcarlar.” Onlara rızık olarak verilen nimetlerden Allah yolunda harcanması vacip olan miktarı harcarlar. “Kötülüğü iyilik yaparak kendilerinden uzaklaştırırlar.” Kendilerine yapılan kötülüğe karşılık iyilik yaparlar. Ya da yaptıkları kötülüğün arkasından hemen bir iyilik yaparlar ki işledikleri kötülüğü ortadan kaldırsın. “Dünyanın sonunda güzel bir hayat işte böyle kimseleri beklemektedir.” İfadesi ile de yukarıda anlatılan tüm bu nitelikler onların bu güzel sonuca nasıl ve ne şekilde ulaştıklarının açıklaması vardır.²⁰⁷

Allah korkusu ile ilgili olarak; gerek çalışmanın konusu olan Ahzâb Sûre’ sindeki âyet, gerekse diğer sûrelerdeki âyetler incelendiğinde kısaca şu sonuca varılmaktadır: Korku, Allah’ın, insanların fitratında yaratmış olduğu bir özelliktir. İnsanlar hayatlarını

²⁰⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XIII, 438-439.

²⁰⁷ Kâdî Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl Ve Esrârü’t-Te’vîl*, II, 467-468.

devam ettirebilmek ve kendilerine zararlarının dokunacağını düşündüğü tehlikelere karşı bu özellikleri sayesinde önlem alırlar.

Âyetlerde bahsedilen korku ise takvâ yani Allah korkusudur. Allah korkusu diğer korkulardan farklı olup insanları Allah'tan uzaklaştırmaz aksine onları Allah'a yaklaştırır. Allah'tan hakkıyla korkan insanlar O'na karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirirler. Allah korkusunu kalbinde hissedenden biri başta kendisi olmak üzere tüm canlılara faydalı olur. Yararlı ve güzel işler yapar. Bu bilince sahip olan bir insan kendisine ve çevresine zarar verecek tüm kötü davranışlardan uzak durur. Allah korkusu tüm iyiliklerin tüm güzelliklerin temel kaynağıdır. İnsanda var olan tüm güzel Ahlâkî erdemlerin özünde Allah korkusu vardır. Allah korkusu olan kişinin ahlâkı güzel olur. Her iki dünyada mutlu olmanın temelinde Allah korkusu vardır.

2. Allah'a Güvenmek

Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadisi şeriflerde Allah'a güvenmek ifadesi "Tevekkül" kavramıyla ifade edilmiştir. Tevekkül; aczin meydana gelmesi ve başka birisine güvenmek demektir. İnsanın kendi işini kendisinin yapamaması manasındadır.²⁰⁸ Tevekkül kavramı sözlükte "Allah'a güvenmek" manasındaki vekl kökünden türemiştir. Tevekkül: "Birisinin işini üzerine almak, birisine güvence vermek; birisine işini havale etmek, güvenmek" anlamlarına gelmektedir. Birisine güvenip dayanan kimseye mütevekkil, güvenilene ise vekil denilmektedir.²⁰⁹

Tehânevî, *Keşşâfî Istılâhâtî'l- Fünûn* isimli eserinde, tevekkül ile ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır. "Tevekkül: Kişinin verdiği sözlerde Allah'a güvenmesidir. Yani kendisi için uygun görülen şeye bütün dünya bir araya gelip karşı çıksa bile onun kendisine ulaşacağına inanmasıdır. Fakat kendisi için uygun görülmeyen şeye ise bütün gücü ve çabasıyla çalışsa bile ulaşamaz. Bazı kimselere göre bir şeyin kendisi için var olması veya yok olması, az olması veya çok olması eşittir. Tevekkül, istediğin tüm şeyleri yalnızca Allah'tan istemen ve başkasından istememendir. Aynı şekilde tevekkül, yalnızca Allah'tan korkmandır. O'nun dışında başka hiç kimseden korkmamandır. Seni vahşi

²⁰⁸İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, XV, 4910.

²⁰⁹Mustafa Çağrı, "Tevekkül" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41: 1-2.

hayvanlar ve yılanlar sağından ve solundan kuşatsalar ve sana sardırarak dahi olsalar onlardan korkmayarak başını bile kıpırdatmamandır.”²¹⁰

Şu açıdan bakıldığı zaman tevekkül; tasavvufî düşüncede önemli bir yer kapsamaktadır. Ma'rifetullah, tasavvufta en şerefli amaç olması nedeniyle bu amaca ulaştıracak yollardan birisi ve hatta en önemlisi Allah'a tevekkül ve O'ndan yardım istemektir. Tevekkül sebeplere sarıldıktan sonra başlar. Tevekkül, kalbin Allah'a olan itimadıdır. Allah'ın inanan kullarına ihsan ettiği şeylerle mutmain olmayan kalbin huzur ve güven içerisinde olması mümkün değildir. Tevekkül, insanın yaşamında ortaya çıkabilecek olayların rûhî bozukluklara sebep olmasını önler. Tevekkül aynı zamanda mü'minlerin emniyet supabıdır.²¹¹

Tevekkül, bir amaca ulaşmak için gerekli olan tüm maddi ve manevi sebeplerin hepsini yerine getirdikten ve bu konuda yapılması gereken ne kadar şey varsa hepsini yaptıktan sonra Allah'a güvenmek ve gerisini Allah'tan beklemektir. Başka bir ifadeyle, “İnsan, yapacağı şeyleri önceden planlar, üzerinde yeterince düşünür ve kararını verdikten sonra bunları gerçekleştirebilmek için bütün kuvvetini ve enerjisini bu yolda harcayarak çalışır.

Tevekkülden önce müminler üzerlerine düşen görevleri en güzel şekilde yapabilecekleri yere kadar yaparlar ve sonucu Allah'a bırakırlar. Zaten inanan bir kişi için yapılacak bir iş ve gidilecek başka bir yol yoktur. Artık iş kendi kuvvetinin üzerine çıkmıştır.”²¹²

Tevekkül, imanın kısımlarındandır. İmanın bütün kısımları ancak ilim, hâl ve amel ile düzenli bir hale gelir. Böylece tevekkül, temel olan ilimden, meyve olan amelden ve tevekkül adıyla adlandırılan bir halden düzene sokulup ortaya çıkmıştır. İlim, dilin özünde, “iman” diye isimlendirilir. İman doğrulama demektir. Kalp ile yapılan her doğrulama ilimdir. Güç bulduğu zaman adı yakîn olur.²¹³ Hâle gelince: Tevekkül, tahkik noktasında, hâlden ibarettir. İlim ise, onun esasını oluşturur. Meyvesi ise ameldir.

²¹⁰ Muhammed b. A'la b. Ali el-Faruki el-Hanefî Tehanevî, *Keşşâfû istılahatı'l-fünûn*, Lübnan, 1998, II, 533.

²¹¹ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Mifav Yayınevi, 2016), 166-167.

²¹² İsmail Hakkı Şen, Peygamberimizin Tevekkül Anlayışı, *Diyanet Dergisi*, Hicret Özel Sayısı, (1981): 173.

²¹³ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazali, *İhyâ-u Ulûmi'd-Din*, çev. Mehmet A. Müftüoğlu, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), VII, 821.

Tevekkül, vekâlet mastarından türemiştir. Bu konuda denilmiştir ki: “Filân kişi durumunu falana tevkil etmiştir.” Yani ona bırakmış ve o konuda ona inanmıştır. Kendisine durum bırakılan insan ise vekildir. Durumunu havale eden kişi, havale ettiği kişi hakkında güçsüz ve eksik sanıp, onu kusur işlemek ile suçlamadıkça ve kendisine inanıp, güvendiğçe, nefsi kendisine güvence verir.

Bundan dolayı tevekkül, kalbin yalnızca şekil üzerine güven duymasından ibarettir. Düşmanlık konusunda vekil olana örnek verilecek olursa: Her kim ki, aleyhinde doğru olmayan ve yetersiz delillerle işlenmiş bir dâva yerine konulmuş ise, o da bu geçersiz dâvayı ortaya çıkarmak için bir başkasına vekâletini verir ise, o kişide şu özelliklerin olduğuna inandığından güvenir:

- a) Hidayetin zirvesine ulaşması,
- b) Kuvvetin zirvesine ulaşması,
- c) Fesahat ve belâğatın zirvesine ulaşması,

c) Şefkat ve merhametin zirvesine ulaşmasıdır. Sonuç olarak, müvekkil, vekilinde bu dört özelliğin olduğuna inanırsa ondan emin olur ve ona güvenir. ²¹⁴

Tevekkül kavramının, Kur'an'ı Kerim'de hangi konularda ve hangi mânâlarda geçtiğine kısaca değinmekte fayda vardır. Kur'an'ı Kerim'de V-K-L kökünden türeyen kelimeler altmış sekiz yerde geçmektedir.

Bunlar; bir âyette vekkelna²¹⁵, bir âyette vükkile²¹⁶, yedi âyette tevekkeltü²¹⁷, dört âyette tevekkelnâ²¹⁸, bir âyette netevækkele²¹⁹, on iki âyette yetevekkeli²²⁰, beş âyette

²¹⁴ Gazali, *İhyâ-u Ulûmi'd-Din*, VII, 869-870.

²¹⁵ En'am, 6/89.

²¹⁶ Secde, 32/11.

²¹⁷ Tevbe, 9/129, Yûnus, 10/71, Hûd, 11/56-88, Yûsuf, 12/ 67, Ra'd, 13/ 30, Şûrâ, 42/ 10.

²¹⁸ A'raf 7/ 89, Yûnus 10/75, Mûmtetine 60/ 4, Mülk 67/29.

²¹⁹ İbrahim 14/12.

²²⁰ Âl-i İmrân 3/122,160, Maide 5/ 11, Enfal 8/49, Tevbe 9/51, Yûsuf 12/67, İbrahim 14/ 11,12, Zümer 39/38, Mücadele 58/10, Teğâbün 64/13, Talâk 65/3.

yetevekkelûn²²¹, dokuz âyetle tevekkel²²², iki âyetle tevekkelû²²³, yirmi dört âyetle vekîl²²⁴, üç âyetle mütevekkilûn²²⁵, bir âyetle mütevekkilîn²²⁶, şeklinde yer almaktadır.²²⁷

Sonuç olarak tevekkül, tevhid inancını yerine getirmek üzere Allah Teâlâ tarafından görevlendirilen bütün peygamberlerin görev ve sorumluluklarını hassasiyetle ve cesaretle yerine getirmelerini sağlayan ortak bir özelliktir. Kur'an-ı Kerim, tevhid inancının bir gereği olarak yalnızca Allah Teâlâ'ya tevekkül edilmesi, her zaman ve her durumda Allah'ın kendisine inanıp güvenen kuluna yeteceği inancını inananların zihinlerine yerleştirmeyi amaçlamıştır.²²⁸

Ahzâb Sûresinin 3, 22 ve 48. Ayetleri tevekkül konusunu açıklayıcı ve destekleyici nitelikte olduğundan çalışmanın devamında bu âyetler incelenecektir.

Allah'a güvenmek yani tevekkül ile ilgili olarak Ahzâb Sûresinin 3. âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Allah'a güven; güvenip dayanmak için Allah yeter.”*²²⁹

“Allah'a güvenip dayan; vekil olarak Allah yeter.” Âyetinde ifade edilen mana; yani Allah'tan korkmak demektir. Eğer bir kişiden dolayı bir kuruntuya ya da bir korkuya kapılırsan, Allah'a güvenip tevekkül et. Çünkü koruyucu ve savunucu olarak Allah yeter. Allah kullarına fayda verendir. Eğer yanında Allah'ı hissedersen bütün dünya bir araya gelse hiç kimse sana zarar veremez. Eğer yanında Allah'ı hissetmezsen bütün dünya bir araya gelse Allah'ın sana zarar vermesine engel olamazsın.²³⁰

²²¹ Enfal 8/2, Nahl 16/42,99, Ankebût 29/ 59, Şûra 42/36.

²²² Âl-i İmran 3/159, Nisa 4/81, Enfal 8/61, Hûd 11/123, Furkan 25/58, Şu'ara 26/217, Neml 27/ 79, Ahzâb 33/3,48.

²²³ Maide 5/23, Yûnus 10/ 84.

²²⁴ Ali İmran 3/173, Enam 6/66-102-107, Yunus 10/108, Hud 11/12, Yusuf 12/66, Kasas 28/28, Zümer 39/ 41- 62, Şura 42/6, Nisa 4/81- 109- 132- 171, İsra 17/6- 54- 65- 68- 76, Furkan 25/43, Ahzab 33/3- 48, Müzzemmil 73/9.

²²⁵ Yusuf 12/67,İbrahim 14/12, Zümer 39/38.

²²⁶ Ali İmran 3/159.

²²⁷ Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1990), 762-763.

²²⁸ Gülnur Külünkoğlu, “Kur'an'da Tevekkül” (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 22.

²²⁹ Ahzâb 33/3.

²³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 231.

Bu âyetin muhatabı Hz. Peygamber (s.a.v)'dir. Hz. Peygamber (s.a.v) nezdinde tüm insanlığa hitap etmektedir. “Bir kişiye bir şey emanet edildiğinde emaneti Allah’a güvenerek ve inanarak yerine getirmelidir. Bütün dünya düşmanlık etse bile buna kulak asmamalıdır.” Bir insan, Allah tarafından kendisine bir emrin kesin olarak verildiğinden emin olduğunda, sevabın, güzelliğin, hayrın ve iyiliğin emredilen bu işleri yerine getirmekte olduğu hususunda güven içerisinde olmalıdır. Artık yerine getireceği bu emrin arka boyutunu, sebeplerini ve sonuçlarını anlamasına ve görmesine ihtiyaç yoktur. O kişi yalnızca Allah’a itimat ederek bu görevini yerine getirmelidir. Bir insanın tüm işlerinde dayanak ve yardımcı olarak Allah yeter. Allah Teâlâ o kulunu hidayete erdirme ve ona yardım etme hususunda yeterlidir. Doğru yola ulaşmak için çaba harcayan kullarının beklemedikleri bir sonla karşılaşmamaları da Allah’ın gözetimi ve sorumluluğundadır.²³¹

Âyette, Allah’a güven diye anlam verilen tevekkül kelimesinden maksat; korkulardan ve endişelerden uzaklaşıp kurtulmak demektir. Kişi Allah’a yönelişinde iyi niyetli ve samimi olmalıdır. Allah’ın her daim kendisini görüp gözettiği ve onunla beraber olduğu bilincinde olmalı, Allah’ın rızası dışında herhangi bir niyeti olmamalıdır. Allah’a olan yönelişinde, saygısında, sevgisinde ve yakarışında kusur etmemelidir.

“Tevekkül, inanç hususunda gerçeğe ulaşmaktır. Dinin emirlerini ve yasaklarını yerine getirmede güzel ahlâka sahip olmaktır. Allah’ın geçmişteki taksimine güvenmektir. Güzel bir kul olmakla birlikte Allah’ın huzurunda saygıyla boyun eğip O’ndan yardım istemek ve O’na samimi bir şekilde dua etmektir.”²³²

Ahzâb Sûresi 22. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Müminler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, “Bu, Allah’ın ve Resul’ünün bize vaad ettiği durumdur, Allah ve Resul’ü hep doğru söyler” dediler; bu onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı.*”²³³ “Mü’minler, düşman birliklerini gördüklerinde”, düşman birliklerinin üzerlerine doğru geldiklerini gördüklerinde “Bu, Allah’ın ve Rasûl’ünün bize vaad ettiği durumdur” dediler.

Allah Teâlâ mü’minlerin, birçok bela ve musibetlere maruz kalacaklarını, şiddetli bir şekilde zarar göreceкlerini; öyle ki yaşanan tüm bu sıkıntılardan dolayı Allah'tan zafer

²³¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 388.

²³² İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 505.

²³³ Ahzâb 33/22.

ve yardım isteyeceklerini vaat etmiştir. “Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır.”²³⁴ Âyetinde de ifade edildiği üzere düşman kuvvetleri gelip karşılarına dikildikleri zaman, inananlar, “İşte Allah ve Rasûl’ünün bize vaat ettiği! Allah ve Rasûl’ü doğru söylemiştir, dediler.” Tam bu esnada cennetin ve galibiyetin kendileri için farz olduğuna inandılar.²³⁵

Hiz. Peygamber (s.a.v)’de şöyle buyurmuştur: “Müşrik birlikleri toplanıp üzerinize gelecekler. Ama zafer sizin olacaktır.” Allah ve Rasûl’ü doğru söyledi. “Başlarına bir bela ve musibetin geleceğini haber vermelerinde doğru söyledikleri gibi, zaferde ve mükâfatta da doğru söylediler”²³⁶ “Bu da onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı.” Yani Allah’ın ve Rasûl’ünün, mü’minlere haber verdiği olaylar gerçekleştiğinde bu durum mü’minlerin, Allah’a ve Rasûl’üne olan inançlarını, teslimiyetlerini ve tasdiklerini arttırdı. Teslimiyet duygularını güçlendirdi. Yani Allah’ın emrine teslim olmayı ve amellerinin sonucunu O’ndan beklemelerini arttırdı.²³⁷

“Onların imanlarını ve teslimiyetlerini arttırdı” ifadesinden maksat: Onlar zor zamanlardan ve zor günlerden geçtiklerinde bu durum onların imanlarında herhangi bir eksikliğe yol açmadı. Tam aksine onların imanlarını arttırdı. Onlar Allah’a ibadet etmeyi bırakmak yerine bütün bağlılıkları, sadakatleri, içtenlikleri ve kararlılıklarıyla sahip oldukları her şeyi Allah yolunda harcayıp O’na güvenip teslim olmayı seçtiler. Kimin inancı daha samimi ve daha içten ise onun Allah’a olan ibadet ve itaati o kadar güzel ve mükemmel olur. Dine olan samimiyeti, fedakârlığı ve bağlılığı ne kadar çok olursa imanı da o kadar çok güçlenir ve iyiler arasında yer alır.²³⁸

Ahzâb Sûresinin bu âyetinden şu sonuçları çıkarmamız mümkündür: Kendimizde bir çaresizlik, yorgunluk ve bıkkınlık hissedip sarsıldığımızı anladığımızda ya da yaşadığımız olayların şiddetinden ve etkisinden sıkıldığımızı hissettiğimizde, hemen ümitsizliğe kapılmamalıyız, kaygılanıp artık çaresiz kalacağımızı düşünmemeliyiz.

²³⁴ Bakara 2/214.

²³⁵ İbn Acîbe, *Bahrü’l-Medîd Fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, VII, 537.

²³⁶ Kâdî Beydâvî, *Envâru’t- Tenzîl Ve Esrârü’t- Te’vîl*, III, 563.

²³⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an Tercümesi*, XI, 365.

²³⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, IV, 388

Bundan sonra herhangi bir görevi yerine getiremeyeceğimizi, bunu hak etmeyeceğimizi düşünmemeliyiz. Ancak insan olduğumuzu hatırlayarak bu tür hataların yaşanmasını kabul edip bu hatalarımızın yanında durmalıyız. Önemli olan bu hatalarımızda ısrarcı olup bu hatalarımıza devam etmemeliyiz. Dertlerden ve sıkıntılardan kurtulmamız için Allah'ın ipine sımsıkı sarılmalıyız. Allah'tan bize bir yardım ve bir müjde geleceği düşüncesiyle, gücümüzü, kararlılığımızı himaye etmeli ve kendimizden daha emin bir şekilde yolumuza ve hayatımıza devam etmeliyiz.²³⁹

Ahzâb Sûresi 48. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a güvenip dayan, vekil ve destek olarak Allah yeter.*” “Kâfirlere ve Münafıklara itaat etme” âyetinde ifade edilen mana; kendisinden istenen bu görevi yerine getirirken onlara yani kâfirlere ve münafıklara dost gibi görünmesi, onlara karşı korkak olması, görevini yerine getirirken onlara yumuşak huylu davranması, onları uyarırken anlayışlı olması ve hoş görülü davranması yasaklanmıştır. Yasaklama ve uzaklaştırmayı yerine getirirken, abartılı bir üslup kullanılarak kâfirler ve münafıkların heyecanlanmalarına sebep olunmuştur. Buradaki anlam itaat etme şeklinde olumsuz olarak belirtilmiştir. Allah'ın emirlerini ve yasaklarını ulaştırmada birazcık anlayışın olması, kâfirlere ve münafıklara itaat etme anlamında olduğu ifade edilmiştir. Çünkü kâfirler ve münafıklar, Allah'ı istemezler.²⁴⁰

“Kâfirlere ve münafıklara itaat etme.” Bundan maksat; özendirmedir. Bulunduğu hal üzere devam etmesi ve sabırlı olmasıdır.²⁴¹ Ya da onlara karşı çıkmaya devam et. Böyle yaparsan Allah'ı ve Rasûl'ünü onların içinde bulunduğu bu durumdan uzak tutup nefret ettirmek için kullanılan bir cümledir. “Onların eziyetlerine aldırma”. Yani onlara ilgi gösterme, onları umursama demektir. Onların sana yaptıkları eziyetleri, zulüm ve haksızlıkları bir kenara bırak. Kendini de ayrı bir kenara koy; onların zulümlerinden korkma, onlara aldırış etme.²⁴² “Onların eziyetlerine aldırma” cümlesinin bir diğer anlamı: Onlar sana zulüm ve haksızlık ettikleri gibi sende onlara zulüm ve haksızlık etme. Aziz ve celil olan Allah, onları cezalandırmak yerine onların hatalarının ve kusurlarının

²³⁹ Kutup, *Fî Zılâli'l- Kur'ân*, VII, 228.

²⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 359-360.

²⁴¹ Neseî, *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, VIII, 362.

²⁴² İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 584.

affedilmesini istemektedir. Âyetin bir diğer manası, sen onların söylediği şeylerden ve sana yaptıkları eziyet ve zulümlerden yüz çevir, bu gibi şeylere aldırış edip uğraşma.²⁴³

“Allah’a tevekkül et.” Çünkü Allah Teâlâ, kâfir ve münafıklara karşı sana yeter.²⁴⁴ Allah’a güven, yaptığın ve yapacağın tüm işlerde yönünü Allah’a çevir. Yardım isteyeceğin zaman yalnızca Allah’tan yardım iste ve yalnızca o’na güvenip dayan.²⁴⁵ “Vekil olarak Allah yeter.” Buradaki ifadeye göre; Allah Teâlâ’nın, mü’min kullarının yararına olan şeyleri yerine getirdiğine inanan ve her konuda onlara faydalı olduğunu bilen bir kul, tüm görev, sorumluluk ve işleri için Allah Teâlâ’yı yeterli görür; yaptığı tüm işlerinde Allah’ı düşünür ve yalnızca O’na dayanır ve güvenir.²⁴⁶

Allah Teâlâ, âyeti kerimede öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v)’e ait beş özelliğe dikkat çekmektedir. Sonrasında ise bunlara uygun olan hitapla mukabelede bulunmuştur.²⁴⁷ Bu beş hitap şu şekildedir:

a) Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)’in “şahit” özelliğine karşılık olarak, “mü’minleri müjdele” hitabıyla karşılık vermiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), kendi ümmeti üzerine şahittir. Onlarda hep birlikte diğer ümmetler üzerine şahit olacaklardır. Bu durum en büyük üstünlüktür.

b) Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)’in “müjdeleyici” özelliğine karşılık olarak, “kâfir ve münafıklardan yüz çevir” hitabıyla karşılık vermiştir. Çünkü onlardan yüz çevirdiğinde bütün yönelişi mü’minlere olacaktır. Bu da müjdelemeye en uygun bir durumdur.

c) Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)’in “uyarıcı” özelliğine karşılık olarak, “onların eziyetlerine aldırma” hitabıyla karşılık vermiştir. Çünkü Allah Teâlâ, onlara hemen eziyet etmeyi ve ceza vermeyi yerine getirmemiş olursa bu onların başlarına mutlaka dünyada ve ahirette gelecektir. Bundan dolayı onlar Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından ileride başlarına gelecek bir ceza ile uyarılıp korkutulmuşlardır.

²⁴³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an Tercümesi*, XIV, 129.

²⁴⁴ Kâdî Beydâvî, *Envâru’t- Tenzîl Ve Esrârü’t- Te’vîl*, III, 579.

²⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 360

²⁴⁶ Bursevî, *Rûhu’l- Beyân Tefsîri*, VI, 462.

²⁴⁷ Kâdî Beydâvî, *Envâru’t- Tenzîl Ve Esrârü’t- Te’vîl*, III, 579.

d) Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'in "Allah'ın emriyle O'na davet edici" özelliğine karşılık olarak, "*Allah'a tevekkül et*" hitabıyla karşılık verdi. Çünkü kim Allah'a tevekkül ederse, Allah Teâlâ ona tüm zor işleri kolay kılar; böyle olunca da Allah Teâlâ'ya davet etmek kolay olur, davet görevini yerine getirme işi kolaylıkla yapılır.

e) Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'in "ışık saçan bir lamba" özelliğine karşılık olarak, "*vekil olarak Allah yeter*" hitabıyla karşılık verdi. Çünkü Allah Teâlâ, yarattığı bütün canlılardan hangisini nurlandırıp onu tüm insanlar için bir kanıt yaparsa; o nurlandırdığı ve akabinde insanlar için delil yaptığı kişinin, bütün insanlardan yüz çevirip Allah Teâlâ ile yetinmesi vacip olur.²⁴⁸

Sonuç olarak bu âyet-i kerime ile ilgili şu kanaate varılmıştır. "*Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma; Allah'a güven, koruyucu olarak Allah sana yeter.*" Allah Teâlâ'nın bu hitabı, kural koyma, tavsiyede bulunma, yeni sosyal ve toplumsal düzenlemeler yapma konusu düşünülmenden önce, daha sûrenin başındayken yapılan seslenişin bir benzeridir. Bu âyeti kerimede Hz. Peygamber (s.a.v)'e kâfirlerden ve münafıklardan gelen eziyet ve işkenceleri umursamaması, kâfir ve münafıkların hiçbir davranışlarına, sözlerine, duygu ve düşüncelerine önem vermemesi, onlara hiçbir hususta güvenilmemesi konusunda uyarılar yapılmıştır. Çünkü tek güvenilecek, tek dayanılıp inanılacak olan Allah'tır. "Koruyucu olarak Allah Teâlâ yeterlidir."²⁴⁹ Âyet-i kerimede Hz. Peygamber (s.a.v) ışığında müminlere de güvenilecek tek varlığın Allah olduğu bilgisi vurgulanmış ve tevekkül kavramı aydınlatılmıştır.

B. İbadet- Ahlâk İlişkisi

İbadet, kişinin sevgi ile beraber, zelil bir duygu içerisinde sadece kendisini yoktan yaratan Rabbine ibadet ve itaat edip, O'na şirk koşmayarak şükür vazifesini yerine getirmesidir.²⁵⁰ İbadet kavramının dinî bir amaç ile yapılan düzenli ve belirli davranışlar için kullanımı daha geneldir. Dini terim olarak zamanı, yapılış şekli belirli olan davranışlar için ibadet; insanın hayatını sürekli Allah'a karşı kulluk bilinci içerisinde devam ettirmesi şeklindeki duyarlılık kavramı için ise ubûdiyyet kelimesi kullanılır.

²⁴⁸ Nesefî, *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, VIII, 363.

²⁴⁹ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli'l- Kur'ân*, VII, 247.

²⁵⁰ Mustafa Karataş, *İbadet mi Ayin mi?* (İstanbul: Dersaadet Yayınları, 1995), 20.

Ubûdiyyet “kulun Hakk’ın takdirine rızası”, ibadet ise “kulun, Allah’ın hoşnut ve razı olacağı ameli yapmasıdır.”²⁵¹

İbadetin genel ve özel olmak üzere iki manası vardır. Genel anlamda ibadet, kulun Rabbine karşı hissettiği saygı ve sevginin meyvesi olarak Allah’ın rızasına uygun hareket etme gayretidir. Dolayısıyla tamamıyla dinî olan sorumluluklardan başka insanların Allah’ın hoşnutluğunu elde etmek için gerçekleştirdiği her amel ibadet olarak nitelendirilir ve Allah katında mükâfatla karşılık bulur. Bu amaçla birey ve toplumun faydası için gerçekleştirilen her olumlu davranış dinî, uhrevi ve manevi bir kimlik kazanır. Özel anlamda ise ibadet, kulun yaratıcısına karşı derin saygı ve eşsiz sevgisinin bir göstergesidir. İbadet, Allah ve Resulü tarafından belli bir şekilde yapılması emredilen davranış şekilleridir. Fıkıhçılar da ibadeti bu manada kullanmışlardır. Bu anlamda namaz, oruç, zekât, hac, kurban, itikâf en meşhur ibadetlerdendir.²⁵²

İbadet, mümin bir kulun hayatının tüm alanını kapsadığı gibi ruhi ve bedeni tüm varlığını da kapsamaktadır. Çünkü insan Rabbine zikriyle, fikriyle, aklıyla, vicdanıyla, kalbiyle yani tüm her şeyiyle ibadet eder.²⁵³

Bu açıdan namaz, oruç, zekât, hac, dua, tesbih, tefekkür, tezekkür, tövbe, ilim öğrenmek ve öğretme, muhtaç insanların ihtiyaçlarını karşılamak, iyi ve güzel işlerde yardımlaşmak, helal rızık için çalışmak, canlılara eziyet veren her şeyi ortadan kaldırmak, iyiliği emredip kötülüğe karşı insanları uyarmak ibadetin kapsamı içerisinde. Bu sebeple ibadet hayatın özüdür. İbadet- ahlâk ilişkisi temel olarak iki açıdan incelenebilir. Bunlardan birincisi biçimsel olarak ibadetleri yerine getirirken insanın sergilediği davranışlardır. İkincisi ise yapılan her ibadetin birey ve toplumda meydana getirdiği tesirdir. Çünkü ibadetler yalnızca bireyi Allah’a yaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin diğer insanlarla olan ilişkisini düzenler ve kişiye sosyal hayatta bir değer ve bir konum kazandırır.²⁵⁴

²⁵¹ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul; TDV Yayınları, 1989), 19: 233.

²⁵² Ferhat Koca, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul; TDV Yayınları, 1989), 19: 240.

²⁵³ Hüseyin Certel, “Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/4 (Mayıs-Ağustos, 1999): 209-222.

²⁵⁴ Vehbi Ünal, “İslam’da İbadetlerin Sosyal Fonksiyonu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010): 355-370.

“İbadetlerle ahlâkî erdemler kimi zaman iç içe, kimi zaman peş peşe yer almıştır. İbadet ahlâk ilişkisi, genelde ibadetin gereği gibi yerine getirilmesi sonucu faziletlerin ortaya çıkması, ibadetleri yerine getirmeme ya da gereği gibi yerine getirmemenin kötü ahlâka neden olabileceği bağlamda ele alınmıştır. Allah ile kul arasında kurulan bir bağ mesabesinde olan ibadet, bireyde murakabe ve ihsan duygusunun neşet etmesine ve bireyin değer üretmesine vesile olur.”²⁵⁵

1. Allah’ı Zikretmek

Zikir, “ze-ke-re” fiilinin mastarıdır. Bu kelimenin kökü “zikr” dir. Türkçe de zikir diye kullanılır. “Zikr” kelimesiyle aynı manaya gelmektedir. Bu kelimenin çoğul şekilleri, “zükûr” ve “ezkâr” şekillerinde kullanılmaktadır. “Zikra” kelimesi ise “zikr” kelimesinin mübalağalı sıfatı olup, çok zikretmek anlamına gelmektedir. “Üzerine Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahdır. Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız şüphesiz siz de Allah’a ortak koşmuş olursunuz.”²⁵⁶ Âyetinde de ifade edildiği üzere, “ze-ke-re” fiili “ala” harfî ceri ile kullanılırsa dil ile zikretmek manasına gelir.²⁵⁷

Kur’an’ı Kerim’de zikir kelimesi farklı kullanımlarıyla beraber üç yüze yakın yerde geçmektedir. Zikir kelimesi başlıca şu manalara gelmektedir: “Vahiy, kitap, peygamber, şeref, şan, kıssa, nasihat, ikaz, hatırlatmak, hatırdan tutmak, düşünmek, tezekkür etmek, övmek, mükâfatlandırmak, kıymetini bilmek, gereğini yerine getirerek hatırdan tutmak, anmak, konuşmak, söylemek.”²⁵⁸

Kur’an’ı Kerim’de üç yüze yakın yerde geçip farklı anlamlara gelen zikir kelimesi; bazı yerler de bilgilerin yeniden anımsanması, bazı yerlerde bir şeylerin gönülde ve hatırdan hazır bir hale getirilmesi için söylenmiştir. Bu sebeple denilmiştir ki; zikir iki türdür. Bir tanesi kalp ile olan zikirdir. Öbürü de dil ile olan zikirdir. Kalp ile yapılan

²⁵⁵ Muhammet Ali Asar, “İbadet-Ahlâk İlişkisi: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2020): 297-314.

²⁵⁶ En’âm, 6/121.

²⁵⁷ Ali Ünal, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998), 38-39.

²⁵⁸ Adem Varıcı, “Kur’an’da Zikir Kavramı”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 31.

zikrin iki çeşidi vardır, bir tanesi unutarak yapılan zikir, diğeri ise unutmadan yapılan zikirdir. “Zikir” diye belirtilen her söz, dil ile zikri ifade eder.²⁵⁹

Zikir, Allah Teâlâ'nın azametini düşünmeye ve düşündürmeye yönlendiren anlamlar barındırdığı gibi, pek çok âyette de Kur'an, namaz, oruç ve peygamberler manasına da gelmektedir. En fazla kullanılan şekliyle zikir; ‘tekbir, tehlil, tespih, salavat ve vird’ gibi kelimelerle beraber Allah Teâlâ’yı zikretmek manalarına gelmektedir. Zikir kelimesinin hangi manası kullanılırsa kullanılsın, tümünün toplandığı ortak yer: Allah Teâlâ'nın zikredilmesidir. Kişinin tüm benliği ile kendisini yoktan yaratan Allah Teâlâ’ya yönelmesinin ortaya çıkış şekli zikirdir. Bu zikir, dilin söyleyişi, aklın düşünmesi, kalbin Allah Teâlâ'nın feyiz ve tecellilerine ulaşma halidir. Kişinin tam anlamıyla Allah’a yönelmesi, Allah’ın azameti karşısında saygıyla eğilmesi ve tam manasıyla kulluğunu yerine getirmesi demektir.²⁶⁰

Zikrin amacı, insanın kalbini, duygu ve düşüncelerini Allah Teâlâ'nın sevgi ve merhameti ile doldurmaktır. Allah Teâlâ'nın dışındaki tüm mahlukâtın, onlara meyledilen insanî duygulardan kalbi temizleyip, onu ilahî huzur ve mutluluğa ulaştırmaktır. Kalbi Allah Teâlâ'nın sevgisi ve merhameti ile dopdolu olan bir kişinin Allah Teâlâ'nın en güzel isimlerini ve sıfatlarını tekrar ederek yaptığı tüm ibadet ve itaatler Allah’ı anmak ve Allah’ı zikretmektir. Zikir yapmak kişiyi, Rabb’inin rızasını kazanmaya ve onun hoşnutluğunu elde etmeye yönlendirir. Allah sevgisi, kişinin hem hayatına hem de ibadetlerine anlam katarak bunlardan tat almasına vesile olur. Sevgisiz bir hayatın öneminin ve anlamının olmayacağı gibi Allah Teâlâ’ya karşı hissedilen sevgi de karşılıklıdır.²⁶¹

Zikir kelimesinin Kur'an'ı Kerim'deki mânâlarına bakıldığında, kelimenin iki kök anlamı olan hatırlamak ve anlamak ile bunların doğrudan ve dolaylı olarak yerine getirileceği anlaşılmaktadır. Zikir kelimesinin Kur'an'ı Kerim'de yer alan düşünmek, öğüt almak, anlamak, bellemek, tanımak anlamlarının bu kök anlamlardan hatırlamak kavramıyla alakalı olduğu söylenebilir. Aynı şekilde vahiy, Kur'an, Kur'an âyetleri, kitap, Tevrat, peygamber, risâleti tebliğ, kelime-i şهادet, öğüt ve uyarı, ibret, namaz ve

²⁵⁹ Jale Şimşek, “Kur'an Açısından Zikir Kavramı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4 (2000): 317.

²⁶⁰ Varıcı, “Kur'an'da Zikir Kavramı”, 32-33.

²⁶¹ Jale Şimşek, “Kur'an Açısından Zikir Kavramı”, 318-319.

hutbe, kıssa ve anı gibi anlamlarda anmak kelimesinin kök mânâsıyla alakalı olduğu ifade edilmiştir.²⁶²

Yukarıda zikir kavramı hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Ahzâb Sûresi'nde ve diğer sûrelerde geçen Allah'ı zikretmekle ilgili âyetlerin tefsirleri de bu konu çerçevesinde incelenecektir.

Ahzâb Sûresi 9. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Allah'ın size bahşettiği nimetini hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi.”*²⁶³ Âyetin nüzul sebebi şöyledir: Rivayete göre, Hz. Peygamber (sav), müşriklerin Medine'ye saldırmak üzere yola çıktıklarını öğrenince, Medine'nin çevresine çukurlar kazdırdı. Daha sonra Müslümanlar, müşriklerin karşısına üç bin kişilik bir orduyla çıktı. Her iki ordunun arasında hendekler vardı. Bu sebepten dolayı doğrudan aralarında bir savaş meydana gelmedi. Bu şekilde tam bir ay kadar zaman geçti. Fakat zaman zaman birbirlerine taş ve ok saldırısında bulunuyorlardı. Derken Allah Teâlâ, müşrik ordularının üzerine soğuk bir rüzgâr gönderdi. Rüzgâr her taraftan onları kuşattı. Soğuk etkisiyle yüzleri üşüdü, yüzleri topraklarla doldu. Ateşleri söndü ve çadırları yıkıldı. Atları birbirlerine girdi, melekler Müslüman askerlerinin safında tekbir getirdiler. Bundan dolayı Tulayha bin Huveylid, “Muhammed size büyü yapmaya başladı, kaçın, kaçın!” diye seslendi. Böylece herhangi bir savaş yaşanmadan müşrik ordusu Allah'ın yardım ve inayetiyle hezimete uğradılar ve gerisin geri dönmek zorunda kaldılar.²⁶⁴

Âyette ifade edilen, “Allah'ın size olan lütfunu hatırlayın” ifadesinden maksat; Hendek Savaşı'nda on bin kişilik düşman ordusunun uzaklaştırılması ve Allah'ın yardımıyla yenilgiye uğratılmasıdır.²⁶⁵ Âyette daha önce geçmiş olan Allah'tan korkun emrinin, sadece Allah'a has bir durum olduğunu ortaya koymak içindir.

Hendek Savaşı esnasında grupların toplanıp bir araya gelmeleri olayının altında, bu işin sahabilere çok ağır gelmesi meselesi vardır. Çünkü hem müşrikler hem de

²⁶² İhsan Kahveci, “Zikir Kavramı ve Boyutları”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 45.

²⁶³ Ahzâb 33/9.

²⁶⁴ Kâdî Beydâvî, *Envâru't- Tenzîl Ve Esrârü't- Te'vîl*, III, 556.

²⁶⁵ Ayıntâbî, *Tibyân Tefsiri*, III, 429.

Yahudiler, eksiksiz bir şekilde toplanmışlar ve Medine'deki Müslümanların üzerine doğru yürümüşlerdir. Bu sebepten dolayı da Hz. Peygamber (sav)'de Medine'nin etrafına hendekler kazdırmıştır. Yaşanan bu olay çok şiddetlenmiş ve korkuda artmıştı. İşte tam bu anda Allah Teâlâ, mümin kullarını, zalimlerin felaketinden kurtarmıştır. Müminlerde bu korktukları şeyden güven içerisinde olmuşlardır. Allah Teâlâ, kulunun tüm işlerinde ona kâfidir. Çünkü Allah Teâlâ her türlü güce ve imkâna sahiptir.²⁶⁶ “Ey iman edenler! Allah'ın size bahsettiği nimetini hatırlayın.” İfadesinden maksat: Allah Teâlâ'nın bahsettiği tüm nimetlere şükürle karşılık verilmeli ve Allah Teâlâ her zaman hatırlanmalıdır. Allah Teâlâ'nın geçmişte senden uzaklaştığı bela ve musibetler hatırlanmalı ki şimdi başına gelen bela ve musibetlerin zorluğu ve acısı hafif gelsin. Geçmişte de Allah Teâlâ'nın sana vermiş olduğu nimetleri hatırla ki bu durum seni, gelecekte yapmayı planladığın şeyleri gerçekleştirmek için Allah'a güvenmeye yaklaştırsın. Allah Teâlâ'nın, kullarına hatırlamalarını istediği nimetler bu âyette bu şekilde açıklanmıştır.²⁶⁷

Allah Teâlâ'nın kullarına bağışlamış olduğu nimetleri hatırlama konusunda çeşitli deliller ve hikmetler vardır:

a) Sahâbelerin din konusunda çekmiş oldukları eziyetler ve imtihanlar müminlere bir hatırlatma unsuru olarak sunulmaktadır. Bu sıkıntıları yaşamayan mümine, bu hatırlatmalar doğrultusunda dinini korumak ve Allah'ın dinine sınıksız bağlanmak öğütlenmektedir.

b) Düşman ordusuna karşı sahabelere Allah tarafından meleklerle yardım gönderilmiş olması Allah'ın mucizelerinden biridir. Bu minvalde müminlere bu durum hatırlatılarak Allah'ın her şeye kadir olduğu ve müminlere yardımda gani olduğu vurgulanmaktadır.

c) Allah Teâlâ, kendi canları hakkında karamsarlığa düşenleri, yok olmaya yaklaştıkları ve canlarının ellerinden çıkacağı bir sırada onlara göndermiş olduğu yardımı hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma ile Allah Teâlâ, müminlerin ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini ve O'nun yardımının elbet müminlerle olacağına işaret etmektedir.

²⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 241.

²⁶⁷ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 525.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Yukarınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi.”²⁶⁸ Onların bu halleri Allah Teâlâ’nın haber verdiği şu duruma gelmişti: “Korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz.”²⁶⁹ Ya da Allah Teâlâ onlara, geri gidemeyecekleri ve kaçamayacaklarına dair vermiş oldukları sözleri hatırlatmaktadır. Tıpkı şu ilahi emirde buyrulduğu gibi: “Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah’a söz vermişlerdi. Allah’a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir.”²⁷⁰ Bu şekilde Allah Teâlâ, müminlerin bu halleri âyette anlatılan durumdayken, düşmanlarına karşı onlara yardım etmeye ve kurtulmalarını sağlamak için kendilerine vermiş olduğu büyük nimetleri hatırlatmaktadır. Yaşanan bu olay Hendek Savaşı’ndaydı. Düşmanlar müminleri yok etmek için toplandıklarında Allah Teâlâ onlara soğuk rüzgâr ve melekler göndermiş ve onları mağlup etmiştir.²⁷¹

Ahzâb Sûresi 41. âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ey iman edenler! Allah’ı çok çok anın.”²⁷² Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede kullarına kendisini çokça anlamalarını söylemiştir. Bu anmanın başlıca nedeni Allah’ın verdiği nimetlerin çokluğu ve sonsuzluğudur.²⁷³

“Ey iman edenler Allah’ı çokça zikredin.” Allah Teâlâ’yı ayakta, otururken ve yanlarınız üzerine yatarken zikredin. Allah Teâlâ, kullarına farz kıldığı bütün ibadetlere bilinen bir sınır koymuştur. Bu ibadetleri yapamayacakları bir durumda olduklarında onları mazeretli saymıştır. Bu durumdan sadece Allah Teâlâ’yı zikretmek istisna sayılmıştır. Allah Teâlâ’yı zikretmenin bir sonu yoktur. Kulun aklının başından gitmesi dışında, Allah’ı zikretmeyi terk etmesinin hiçbir özrü yoktur. Bu halde olan kimseler içinse zikir yapmaya devam etme emri verilmiş: Allah Teâlâ’yı ayakta, otururken ve yatarken zikredin! Buyurulmuştur.²⁷⁴

Allah Teâlâ’yı çokça zikretmek sonucunda meleklerin zikreden kimselere çokça dua ettikleri ve rahmet kanatlarını indirdikleri hususunda birçok âyet, hadis ve rivayetler

²⁶⁸ Ahzâb 33/10.

²⁶⁹ Ahzâb 33/10.

²⁷⁰ Ahzâb 33/15.

²⁷¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’an Tercümesi*, XI, 351.

²⁷² Ahzâb 33/41.

²⁷³ Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 121-122.

²⁷⁴ Ayıntabî, *Tibyân Tefsiri*, III, 454.

mevcuttur. Bu âyetle diğer âyetler gibi Allah Teâlâ'yı sürekli ve çokça zikretmeyi emretmektedir.²⁷⁵

Her zaman ve her yerde takdis, tahmîd, tehlîl, temcîd ve istiğfar gibi zikirlerle Allah Teâlâ'yı layık olduğu şekilde anmak gereklidir.²⁷⁶ Bunlar aynı zamanda zikrin çeşitlerindendir. Anlamları şu şekildedir:

- a) Takdis: Sübhânallah
- b) Tahmîd: Elhamdülillâh
- c) Tehlîl: Lâ ilâhe illallah
- d) Temcîd: Tazim ve sena etmek.
- e) İstiğfar: Estağfurullah

Kur'an'ı Kerim'i okumak ve Hz. Peygamber (s.a.v)'e selâm ve salât getirmek de diğer zikir türlerindendir. Bunlardan başka zikir çeşitleri de bulunmaktadır.²⁷⁷ Allah Teâlâ'ya uymak için emir ve yasaklarını hatırlamak, korkmak için azabını hatırlamak, yönelmek için vaatlerini hatırlamak, haşyet duymak için Allah'ın hükümlerini, büyüklüğünü ve azametini hatırlamak gereklidir. Sonuç olarak Allah Teâlâ'yı çokça hatırlamanın gerçekleşebilmesi için söz konusu hatırlama fiilinin sürekli olarak yapılması gereklidir.²⁷⁸

“Allah'ı çok zikretmek”, insanın hayatının her anında Allah'ı hatırlaması demektir. Kişi, Allah düşüncesini ancak kalbinin tüm derinliklerinde hissederse bunu başarır. İnsan, Allah düşüncesini bilinçaltına ve vicdanının derinliklerine yerleştirdiğinde, ancak o vakit her yaptığı davranış her söylediği sözde Allah'ın adını anıp hatırlayabilir. Örneğin yemeğe başlarken besmele çeker ve yemeği bitirdiğinde elhamdülillah der; uyumadan önce Allah Teâlâ'nın adını hatırlar ve sabah uyandığında Allah'ın adını anar. Konuştuğu zaman sözlerinin ve cümlelerinin arasında sürekli bismillah, elhamdülillah, inşallah, maşallah gibi sözleri defalarca tekrarlar. Yaptığı tüm işlerde Allah'ın yardımının gelmesini bekler. Allah'ın kendisine verdiği tüm rızıklardan dolayı ona sonsuz şükreder.

²⁷⁵ Şimşek, “Kur'an Açısından Zikir Kavramı”, 333.

²⁷⁶ Kâdî Beydâvî, *Envâru't- Tenzîl Ve Esrârü't- Te'vîl*, III, 578.

²⁷⁷ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 574.

²⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, XI, 403.

Başına gelen bütün bela ve musibetlerden dolayı da yine Allah'ın affına, rahmetine ve merhametine sığınır. Karşılaştığı her zorlukta Allah'a yönelir. Bir hata yaptığında Allah'tan korkar. Bir günah işlediğinde Allah'ın affına sığınır. Bütün ihtiyaçları için Allah'a dua eder.

Kısacası, kişi hayatının tüm safhalarında ve her anında Allah Teâlâ'yı zikretmelidir. Allah'ı zikretmek hayatının temel felsefesi olmalıdır. Çünkü tüm ibadetlerin bir yeri ve zamanı vardır. Kişi bu vakitlerde yapması gereken ibadetleri yerine getirdiğinde üzerinden sorumluluk kalkar. Fakat Allah Teâlâ'yı anmanın ve zikretmenin belirli bir vakti olmadığından bu ibadet sürekli bir şekilde yapılmalıdır ki, kişinin yaşamı Allah ile ve O'na ibadet ile geçsin.²⁷⁹

Ahzâb Sûresi 42. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Sabah akşam O'nun yücelik ve eşsizliğini dile getirin.*” Yani “Allah Teâlâ'yı zikrettiğinizde, sizin Allah'ı zikretmenizin bir yüceltme ve Allah'ı bütün noksan sıfatlardan tenzih etmek şeklinde olması gerekir.” Anlamında olup bu âyetteki “tesbih” kavramıyla murad edilen mânâ budur. Âyetteki tesbih kelimesiyle namazın kastedildiği de ifade edilmiştir. Aynı şekilde, “Namaz ibadetini yerine getirmek için, kişinin sabah akşam yapacağı tesbihi, bunu sürekli yerine getirmesine işarettir.” denilmiştir.²⁸⁰ Bu açıklamaya bakıldığı zaman, sabah ve akşam vakitlerinde Allah için namaz kılınız mânâsı kastedilmiştir. Çünkü namaz ibadetine aynı şekilde tesbih mânâsı da verilmiştir. Özellikle sabah, akşam ve yatsı vakitlerine vurgu yapılması bu vakitlerde eda edilecek namazların özendirilmesinin daha uygun oluşundan dolayıdır. Çünkü vurgulanan bu vakitler günün farklı noktaları ile bitişik bulunmaktadır.²⁸¹

Âyette geçen “bukra” kelimesi; ‘gündüzün evveli’ ne denir. “Asıl” kelimesi ise, ‘gündüzün sonu’ na denir. Bu iki vakit özellikle zikredilmiştir. Çünkü gece ile gündüz melekleri bu iki zaman diliminde bir araya gelirler. “Allah'ı zikredin” ve “O’nu tesbih edin.” Emirleri sabah ve akşam vakitleri içindir. Tesbih, zikir demektir. Ancak tesbihi, diğer zikirlerden üstün olduğunu göstermek için Mikail (as) ve Cebrail (as)’ın diğer meleklerden seçilişi gibi ayırt edilmiştir. Çünkü tesbihin anlamı; Allah Teâlâ’nın zatının

²⁷⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 419-420.

²⁸⁰ Er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVIII, 269.

²⁸¹ Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 122.

kendisine yakışmayan sıfatlardan uzak tutulmasıdır. Zikirden ve onun fazlaca yapılmasından, ibadet ve itaatlerin çoğaltılmasının kastedilmesi mümkündür. Çünkü bunlarda zikrin kapsamına dâhildir.²⁸²

Âyette geçen zikir kelimesiyle, ibadet ve itaatlerin fazlaca yapılmasının kastedilmiş olması da mümkündür; zira onlarda zikre dâhildir. Sabah vaktinde yapılan tesbihle kastedilen özellikle sabah namazıdır. Akşam vaktinde yapılan tesbihle kastedilen; öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarıdır. Veya sabah vaktinde yapılan tesbihle kastedilen, sabah namazı; akşam vaktinde yapılan tesbihle kastedilen ise akşam ve yatsı namazlarıdır.²⁸³

Bu açıklamaya bakıldığı zaman sadece sabah ve akşam vakitlerinin değil aksine tüm vakitlerin kastedilmiş olması da mümkündür. Hiçbir an ve durum yoktur ki Allah Teâlâ'nın kulları üzerinde şükretme ve sabretme hakkı olmasın. Sabah ve akşam vakitlerinde Allah Teâlâ'yı zikretme emri, beş vakit namazı ifade etmektedir.²⁸⁴

Allah Teâlâ, Kur'an'ı Kerim'de Bakara Sûresi'nin 151. ve 152. âyetlerinde mealen şöyle buyurmuştur. *“Nitekim size içinizden bir peygamber gönderdik. O, size âyetlerimizi okuyor, sizi günahlardan temizliyor, size kitap ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”* *“O halde siz beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin ve sakın nimetlerime nankörlük etmeyin.”*²⁸⁵ Allah Teâlâ, insanlara birçok nimetler vermiştir. Bunlardan birisi de insanlara doğru yolu göstermesi için görevlendirdiği peygamberlerdir. İnsanlar, peygamberler aracılığı ile iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt ederler. Allah Teâlâ'ya nasıl ibadet etmeleri gerektiğini, ibadetlerin amaçlarını, dünyadaki ve ahiretteki yararlarını, sevaplarını, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ve ahiret hayatını öğrenirler. İnsanlar, hayatlarını kendilerini yaratan Allah'ın istediği gibi bir düzene sokup yaşarlar. Allah Teâlâ Bakara Sûresi 151. âyette, mü'min kullarına Hz. Muhammed (s.a.v)'i peygamber olarak göndermekle vermiş olduğu nimetini hatırlatmaktadır.²⁸⁶

²⁸² Neseî, *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, VIII, 359-360.

²⁸³ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 575.

²⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, XI, 403.

²⁸⁵ Bakara 2/151-152.

²⁸⁶ Şimşek, “Kur'an Açısından Zikir Kavramı”, 322.

“O halde siz beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin ve sakın nimetlerime nankörlük etmeyin.” Bu âyeti, Taberi şöyle yorumlamıştır: Öyleyse bana itaat ederek beni hatırlayın ki ben de bağışlamam ve rahmetimle (sevap, lütuf, ihsan, ikram, sizler için huzur ve mutluluk kapılarını açmakla) sizi anayım. Ey müminler! Sizi İslam ile rızıklandırıdığım, hak din ile doğru yola ulaştırdığım için bana şükredin. Benim ihsanıma ve iyiliklerime karşı nankörlük etmeyin. Yoksa sizlere ihsan ettiğim nimetlerimi geri alırım.²⁸⁷

Zikrin önemini belirten bir başka âyet, Al-i İmran sûresinin 190. ve 191. ayetleridir:

Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda akliselim sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:)
*“Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”*²⁸⁸

Allah Teâlâ, ulûhiyyet, rubûbiyyet, kudret ve hikmetin delillerini zikrettikten sonra kulluk ile ilgili delilleri de zikretmiştir. Kulluk üç çeşittir: Kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla ameldir. Buna göre Allah Teâlâ'nın, “Onlar ki Allah'ı zikrederler” sözü, dil ile yapılan kulluğa işarettir. “Ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarak” sözü, uzuvlar ile yapılan kulluğa işarettir. “Gökler ile yerin yaratılışı hakkında inceden inceye düşünürler” sözü, kalp, fikir ve ruh ile kulluğa işarettir. İnsan, bu üçünün toplamından oluşur.

Dil, zikre; uzuvlar, şükre; gönül, tefekküre dalarsa, insan bütün benliği ile kulluğa dalmış olur. İlk âyet rubûbiyyetin devamını göstermektedir. Bu âyet ise kulluğun kemaline delâlet etmektedir. Buradaki düzen ruhları halktan kurtarıp halika çeker. Kulları gelip geçici dünya hayatından kurtarıp affedici hükümdarın huzuruna yönlendirmede en güzel bir tertiptir. Allah Teâlâ kullarını zikre yönlendirmiş ve zikrinde ancak fikir ile tamamlanacağını bildirmiştir.²⁸⁹

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'v'ili Âyi'l-Kur'ân*, II, 34.

²⁸⁸ Al-i imran 3/190-191.

²⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII, 268.

Allah Teâlâ zikrin şeklini, Araf sûresi 205 ve 206. âyetlerde açıklamıştır. “*Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret, gafillerden olma! Rabbinin katında bulunanlar bile O’na kulluk etmek hususunda kibre kapılmazlar, O’nu tesbih ederler ve yalnız O’na secde ederler.*”²⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevi âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Ey Muhammed! “Rabbini içinden.” zikret. Bu gizli sözle yapılan bir zikirdir. Çünkü gizleme, ihlâsa daha uygun ve kabul edilmeye daha layıktır.

Bu zikir, Kur’an-ı Kerimi okumak ve dua etmek gibi bütün zikirleri kapsamaktadır. Yalnızca tesbih, tekbir, tehlil ve dua etmeye özel bir şey değildir. Herhangi bir işi yaparken Allah’a ibadet ve itaat eden kimse zikir ehli bir kimsedir. Zikir, bilgisizliği ortadan kaldırmak için yapılır. Bu nedenden dolayı cennette zikir yoktur. Çünkü orası bilgisizlik yeri değil huzur ve mutluluk yeridir.

İmam Nevevi, açık zikir ile gizli zikrin uygunluğu hususundaki hadislerin arasını şu şekilde birleştirmiştir: “Gösteriş yapmaktan korkulan, namaz kılan kişilerin veya uyuyan kimselerin rahatsız olacakları yerde gizli yapmak; bundan farklı olarak açık bir şekilde yapmak daha önemlidir. Çünkü açık zikirde amel yapmak daha fazladır ve yararı da onu dinleyenlere tesir eder. Aynı şekilde zikreden kişinin kalbini uyarır. Yardımını etrafında bulur, kulağını ona yöneltir, uykuyu azaltır ve sağlamlığı fazlalaştırır.”²⁹¹

Allah Teâlâ’yı zikretmenin manevi faydası da Ra’d sûresi 28. âyette açıklanmıştır: “*Bunlar, iman edenler ve Allah’ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.*”²⁹² Âyette ifade edilen “Zikrullah”tan maksat, Kur’an’ı Kerim’dir. Bunlar Allah’ın bir uyarısı, hatırlatması, en açık seçik tebliği olan Kur’an’dan daha yararlı bir âyet ve bir mucize olamayacağını bilirler. Kalpler bununla mutlu olur. Bilin ki, başka hiçbir şey ile değil, kalpler yalnızca Allah’ı hatırlamak, anmak ve zikretmek ile huzur bulur ve doyuma erer. Çünkü var olan her şeyin başlangıcı ve sonu Allah’a bağlıdır. Bütün sebepler Allah ile başlar ve yine Allah ile son bulur. Allah deyince düşünceler hedeflerinin son noktasına erişmiş, bütün korkular, duygular, hisler, hüznler ve mutluluklar son durağına dayanmış olur. Kalpler, Allah’ın dışında hangi nimeti elde ederse etsin, bunların hepsinin daha ötesi olduğundan dolayı

²⁹⁰ Araf 7/205-206.

²⁹¹ Bursevî, *Rûhu’l- Beyân Tefsîri*, III, 294.

²⁹² Ra’d 43/28.

hiçbirinde karar kılamaz. Hiçbiri ruhun özlemini gideremez, heyecanını doyum noktasına ulaştıramaz. Ancak kalp, Allah'ı zikretmekten lezzet almaya başlayınca, bütün amaçların ve bütün amellerin Allah için olduğunu anlar ve artık herhangi bir makama yönelmez. O yüzden, Allah'ı zikretmeyen kâfir ve gafil kalpler hiçbir zaman acıdan, dertten kurtulamaz. Kalp huzuru ve gönül huzurunu elde edemez. Kalpler ancak Allah'ı anarak ve Allah'ı zikrederek huzura erer ve mutlu olur.²⁹³

C. Sünnet- Ahlâk İlişkisi

Kur'ân-ı Kerim'de doğrudan veya dolaylı olarak ahlâk konularını kapsayan birçok âyet yer almakla beraber hadis ilminde de ahlaka dair pek çok hadis yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerim ve Sünnetin en önemli amaçlarından birisi de insanın diğer varlıklar ile arasındaki ayrıcalığına uygun olarak ahlâkî faziletlerle kuşatılmasını ve kemâle ermesini sağlamaktır.²⁹⁴

Allah Teâlâ, kullarına iyilikleri emredip kötülükleri yasaklamak için mükemmel bir ahlâk üzere yaratılan ve en güzel örnek olan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ahlâkını: “*Sen, Yüce bir ahlâk üzeresin.*”²⁹⁵ Ayetiyle beyan etmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v)'in ahlâkî ilâhî kaynaklıdır. Herhangi bir eğitim yardımıyla veya kendiliğinden oluşmuş bir durum değildir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in Kur'ân-ı Kerim'deki emirleri yerine getirip, yasaklardan uzak durması O'nun ahlâkının ilâhî kaynaklı bir ahlâk olduğunun göstergesidir.²⁹⁶

Peygamber efendimiz (s.a.v), insanların dünyada amaçlarına ulaşabilmeleri için seçtikleri en güzel rehberdir. Allah Teâlâ'ya iman edip O'nun hoşnutluğunu ve rızasını kazanmak isteyen, ahiret hayatında ise lütfedeceği karşılıksız nimetlere kavuşmayı uman ve daima ahiret özlemiyle yaşamak isteyen insanlar için benzeri bulunmaz örnek, Allah Teâlâ'nın sevgili kulu, elçisi, şâhidi, müjdecisi, davetçisi, ışığı olan Muhammed Mustafa'dır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in örnekliği müminlerin tüm yaşantıları için geçerlidir.²⁹⁷

²⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 161-162.

²⁹⁴ Mehmet Faruk Bayraktar, *Son Dönem Osmanlı Ahlâk Terbiyecileri ve Ahlâk Terbiyesi Tartışmalı İlmi Toplantı Bildirileri Açılış Konuşması*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 12.

²⁹⁵ Kalem, 68/4.

²⁹⁶ Erdoğan Köycü, “Âyet ve Hadislere Göre Ahlâk Din İlişkisi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1: (2017), 35-53.

²⁹⁷ Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 344.

“Allah Teâlâ, kullarını iyiliklere ve güzelliklere yönlendirmek, kötülüklerden de sakındırmak için hem üstün bir ahlâk üzere yaratılan ve hem de kendi şahsında güzel örnekler olan Hz. Muhammed’i (s.a.s.) model olarak bizlere takdim etmiştir.”²⁹⁸ Buraya kadar olan kısımda sünnet- ahlâk ilişkisine kısaca değindik. Şimdi de çalışmamızın kapsamı dâhilinde sünnet- ahlâk ilişkisiyle alakalı konu başlıklarını ele alıp incelemeye çalışacağız.

1. Allah’a ve Rasûl’üne İtaat Etmek

Kur’an-ı Kerim’de en çok geçen kavramlardan birisi de itaat kavramıdır. Allah’a ve Rasûl’üne itaat etmenin öneminden dolayı bu kavram çok tekrarlanmıştır. Zira Kur’an-ı Kerim, önem verdiği şeylerin insan zihninde kalıcı hale gelmesi için bu tekrarlara çok önem verir. İtaat konusu her yönüyle çok önemlidir. Allah’a karşı görev ve sorumluluklarımızın gerçekleşmesinde, toplumda huzur ve güvenliğin sağlanmasında, ailede mutluluğun tesis edilmesinde itaat önemli bir konuma sahiptir.²⁹⁹

İtaat kelimesi sözlükte; “baş eğmek, emredileni yerine getirmek, söz dinlemek” mânâsındaki “tav” kökünden türemiş olup aynı anlamı taşır. Aslında mastar ismi olan tâat kelimesi de itâat anlamında kullanılır.³⁰⁰

İtaat: Verilen görevi yerine getirme manasına gelir. İslam dini itaat etme dinidir. İslam’da inanmak en büyük itaattir. Yaratıcıya itaat etmekten, anne babaya itaat etmeye kadar bu konu hem Kur’an-ı Kerimde hem de hadis-i şeriflerde ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve önemi üzerinde durulmuştur. Mesela İmam Buhari’nin Hz. Aişe’den aktardığı bir hadisinde Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kim Allah Teâlâ’ya ibadet ve itaat etmek için adakta bulunmuşsa bunu hemen yerine getirsin” Enes’in naklettiği bir başka hadis-i şerifte ise şu şekilde söylenmiştir: “Başı kara üzüm gibi bir Habeşli bile size amir olursa ona kesinlikle itaat edin.” İşte bu şekilde itaat etmek siyasi bir boyut da kazanmıştır.³⁰¹

²⁹⁸ Köycü, “Âyet ve Hadislere Göre Ahlâk Din İlişkisi”, 35-53.

²⁹⁹ Hasan Sugü, “Kur’an’da İtaat”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 5.

³⁰⁰ Ömer Mahir Alper, “İtaat” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 444-445.

³⁰¹ Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984), 213.

İtaat kelimesi genel olarak Allah Teâlâ'nın emirlerine ve yasaklarına boyun eğmek, saygı göstermek, bu emir ve yasakları kabullenmek mânâlarına gelmektedir. İtaat etmek, kişinin yaratıcısına karşı yerine getirmesi gereken görev ve sorumlulukları en güzel şekilde yapmasını açıklayan kavramların başında gelir.³⁰² Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere itaat kelimesi Allah Teâlâ'ya itaati kapsamakla birlikte, doğal olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v) itaat etmeyi kapsamaktadır.³⁰³

İtaat, “emre uymak” manasında ele alındığında bir emreden, bir de emredilen varlık söz konusu olmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında zaman itaat eden varsa bir de itaat edilen vardır. Fakat Kur'an-ı Kerim, kâfirlere, münafıklara, ehl-i kitaba, azgınlık yapanlara, haddi aşanlara, söz verip de sözünde durmayanlara, mal mülk peşinde koşup rahatlığın vermiş olduğu aşırılık ve savurganlığı davranış haline getirenlere itaat edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim, itaat edilmemesi gerekenler arasında farklı varlıkları ve davranışları da açıklamaktadır. Kötülüğün simgesi olan şeytan ve insanı olumsuz bir şekilde etkileyen şehvet, heva ve heves gibi davranışlara da itaat etmemeyi Kur'an-ı Kerim yasaklamıştır.³⁰⁴

Gerçek manada itaat etmek kelimesi, emretme hak ve yetkisine sahip olan birisinin emirlerine ve yasaklarına, kişinin isteyerek veya istemeyerek uyması ve ona göre davranmasıdır.³⁰⁵

İtaat kelimesi mutlak olarak kullanıldığı zaman herhangi bir şeye itaat etmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle itaatin kime yapılacağı, itaatin bağlanacağı varlıklarla daha da kesinleşecektir. “Allah'a itaat etmek” ve “Peygambere itaat etmek” ifadelerinde itaat kelimesi bütünlükten çıkarılıp sınırlandırılmıştır. Allah Teâlâ'ya itaat etmekten bahsedildiği zaman iman etmek, ibadet etmek, saygı göstermek, yüceltmek, teslim olmak, emirlerine ve yasaklarına uymak, gönderdiği kitabın hükümleriyle amel etmek vb. kavramlar; Peygambere itaat etmekten bahsedildiği zaman Kur'an-ı Kerim'e ve sünnetine tabi olmak, tazimde bulunmak, saygı göstermek, yüceltmek, itaat etmek; bizleri yöneten devlet büyüklerine saygı ve itaat söz konusu olduğu vakit karşılıklı ödevler, görev ve

³⁰² Hüseyin Kerim Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 322.

³⁰³ Sebahattin Turan, “Kur'an'da İtaat Kavramı”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa2006), 10.

³⁰⁴ Furat Akdemir, “Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11/1 2013, 426.

³⁰⁵ Sugü, “Kur'an'da İtaat”, 32.

sorumluluklar çerçevesinde yöneticilerin meşru isteklerine ve emirlerine uymak, saygı göstermek, karşılıklı ödevlere dikkat etmek gibi anlamları ifade etmektedir. Aynı şekilde anne ve babaya saygı duyup itaat etmek söz konusu olduğu zaman da örf ve adetler dâhilinde anne ve babaya yapılacak bütün güzel davranışları kapsamaktadır.³⁰⁶

Kur’ân-ı Kerim’de, itaat kelimesi yetmiş dokuz âyette, seksen bir kez geçmektedir. Bunlardan altı tanesi; boyun eğmek, isteyerek yapmak, gönülden uymak, kabul etmek, söz dinlemek, nafîle ibadet yapmak mânâlarında kullanılmıştır. Bu mânâların bir bölümü sözcük anlamında bir bölümü de terim anlamında olup Kur’ân-ı Kerim’in kendi çerçevesinde kazanılan anlamlardır.³⁰⁷

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’de yarattığı kullarının kendisine itaat etmelerini emretmiştir. Allah’a itaat etme yolunu seçen insanın ise doğru ve güzel bir yolda olduğu haber verilmiştir. Allah Teâlâ’ya itaat etme yolunu seçen insanlar her iki dünyada da huzuru ve mutluluğu elde edeceklerdir.

Allah Teâlâ insanlara yaşamlarını devam ettirebilmeleri için birçok rızık ve nimet vermiştir. İnsanın yapması gereken bu sonsuz nimetlere şükretmektir. Kişi Allah’a şükretmeye başladığı zaman ise Allah’a nasıl şükredilmesi gerektiğini de öğrenmiş olur. Her şeyi yoktan var eden Allah’a kayıtsız şartsız itaat edilmelidir. Mümin, Allah’ın emirlerine itaat eden kişidir. Allah’a karşı görev ve sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmeyen kişinin imanı sarsılır ve zayıflar. Allah’a itaat etmek her konuda yerine getirilmelidir çünkü bu imanın zarurî bir gereğidir.³⁰⁸

Müslümanların hem bireysel yaşamlarında hem de toplumsal yaşamlarında Allah’a itaat etmek ve ona bağlılık göstermek önemli bir yer almaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de “Allah’a itaat etme” emri sıkça tekrarlanmaktadır. Allah’a itaat etmenin mânâsı, Allah’ın emrettiği şeyleri yerine getirmek ve yasakladığı şeylerden ise uzak durmaktır. Allah Teâlâ yalnızca itaat etmeyi emretmez, aynı zamanda itaat etmenin bir sonucu olarak uhrevî ve dünyevî kazançlara kimlerin, nasıl ve hangi davranışları yaparak ulaştıklarını da açıklamıştır.³⁰⁹

³⁰⁶ Cemal Ağırman, *Sünnette İtaat*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, s.19.

³⁰⁷ Sugü, “Kur’an’da İtaat”, 33.

³⁰⁸ Sebahattin Turan, “Kur’an’da İtaat Kavramı”, 38-39-40.

³⁰⁹ Sugü, “Kur’an’da İtaat”, 61.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ'ya itaat etmeyi emreden âyetler olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etmeyi emreden âyetlerde yer almaktadır. Çünkü Allah'tan emirleri ve yasakları alıp bizlere ulaştıran peygamberdir. Allah'a itaat etmek ile Peygambere itaat etmek birbirini tamamlayan hususlardır.³¹⁰

Allah Teâlâ'ya iman eden bir kişinin, Allah Teâlâ ile Hz. Peygamber (s.a.v)'e samimi bir şekilde gönülden inanarak itaat etmesi ve O'nun emirlerine ve yasaklarına riayet etmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) dinin ve aklın kötü gördüğü veya insanı yok olmaya sevk edecek herhangi bir şeyi emretmeyeceği için, o bir konu hakkında hüküm verdiği zaman Müslümana düşen görev Allah'a ve Peygambere tam bir teslimiyet içerisinde tabi olup uymaktır.³¹¹

İtaat etme ile ilgili düzenlemeler yapan âyetler, Allah'a isyan etme hususunda itaat etmenin mümkün olmayacağı hükmüyle yan yana yer alır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in pek çok hadisi de bu durumu ifade etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderilen bir peygamber olmakla beraber, Birinci Akabe Biatı'nda ona itaat etmek ve “iyilikte isyan etmemek” üzere biat edildi. Bu durumda gösteriyor ki, itaat etmenin sınırları daima Allah Teâlâ'nın emrettiği iyiliklerle yan yana zikredilmektedir. Bu da şunu pekiştirmektedir: Hz. Peygamber (s.a.v)'e biat eden kişilerin temel amacı, Allah Teâlâ'ya itaat etmektir. Hz. Peygamber (s.a.v), biat etmeleri sebebiyle onlara bir mükâfat vermeyeceğini, bu durumun Allah Teâlâ'ya ait olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle itaat etme emrinin, ona bağlanmanın ve karşılık bulunmayışının, Allah'a itaat etmenin ve aynen onun gibi olan Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etmekle yan yana olduğu açıkça ortaya çıkıyor.³¹²

İnsanların, Allah Teâlâ'ya ve Hz. Peygamber (s.a.v)'e herhangi bir zorlama ve mecburiyetten dolayı boyun eğmesi, itaat etmesi gibi bir durumun olması söz konusu değildir. Büyük mükâfatlar ve ödüller için kendi istekleri ve arzularıyla Allah'a ve

³¹⁰ Sugü, “Kur'an'da İtaat”, 62.

³¹¹ Sebahattin Turan, “Kur'an'da İtaat Kavramı”, 44.

³¹² Nevin Abdülhâlık Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Muhalefet*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Ayışığı kitapları, 2001), 105-106.

Rasûl'üne itaat ettikleri sonucu ortaya çıkacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in manalarını ve aynı şekilde İslâm'ın ruhunu yansıtan yaklaşım bu şekildedir.³¹³

Kur'ân-ı Kerim'de, İslam dininin temel esasları ve özellikleri haber verilmiş ve insanların nasıl bir kulluk yapmaları gerektiği de açıkça beyan edilmiştir. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de açıklanmayan, dini yaşantımızla ilgili birçok durumu Hz. Peygamber (s.a.v) açıklığa kavuşturmuş ve bunları davranışları ve uygulamalarıyla da bizlere öğretmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in pek çok âyetinde Allah'a itaat ettikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v)'e de itaat etmeyi ve ona tabi olmayı emreden âyetler vardır. Allah Teâlâ'nın emirlerine ve yasaklarına itaat etmek zorunlu olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etmek de aynı şekilde müminler üzerine farzdır ve yerine getirilmesi gereken zorunlu bir emirdir.³¹⁴

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etme konusunun beş başlık altında ele alınması mümkündür.

a) Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etmek Allah Teâlâ'ya itaat etmek demektir.

b) Allah Teâlâ'yı sevmek Hz. Peygamber (s.a.v)'e uymayı gerektirir.

c) Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etmek onun sünnetine tabi olmayı zorunlu kılar.

d) Allah Teâlâ'ya ve Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat edenler peygamberler ile birliktedirler.

e) Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat etmenin karşılığı cennete girmektir. Hz. Peygamber (s.a.v)'e isyan etmenin karşılığı ise cehenneme girmektir.³¹⁵

Kur'an-ı Kerim'de Ahzâb Sûresi 31. âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Sizden kim de Allah'a ve resulüne itaat eder, güzel işler yaparsa ona hak ettiği karşılığı iki kere veririz, ayrıca onun için değerli bir nasip de hazırladık.”*³¹⁶ Âyet-i kerimede geçen “Allah için” ifadesinin zikri, yüceltme ve tazim için gelmiş olabilir. Ya da âyetin

³¹³ Ayşe Nüseybe Al, “Kur'ân'da Peygamber'e İtaat Çerçevesinde Günümüz Sünnet Anlayışı,” (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, s. 23.

³¹⁴ Hamdi Gündoğar, “Kur'ân'da Hz. Peygamber(sav)'e İtaat”, içinde 4. Kutlu Doğum Sempozyumu, (Şanlıurfa: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), s. 167.

³¹⁵ Hamdi Gündoğar, “Kur'ân'da Hz. Peygamber(sav)'e İtaat”, 167.

³¹⁶ Ahzâb 33/31.

devamında gelen salih amelden böyle gelmiştir.³¹⁷ Kim Allah’a ve Rasûl’üne boyun eğerse yani onlara kararlı bir şekilde itaat etmeye devam ederse, faydalı işler yaparsa biri itaat etme ve takvâdan dolayı, diğeri ise elindekiyle yetinme, güzel davranışlarla Allah Teâlâ’nın ve Rasûl’ünün rızası ve hoşnutluğunu kazanmaktan dolayı o kişiye mükâfatının karşılığı iki kat olarak verilir. Ayrıca o kişiye bu iki kat olarak elde ettiği mükâfatına ilaveten cennette razı olup güzel ve mutlu olacağı bir rızık hazırlanmıştır. Bu âyette güzel rızkın gerçekte cennet nimetleri olduğuna işaret edilmiştir.³¹⁸

*“Allah ve Rasûl’ü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah’ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.”*³¹⁹ Yani Allah ve Rasûl’ü, bir konu hakkında müminler arasında hüküm verdiği zaman, mümin erkeklerin ve mümin kadınların, Allah’ın verdiği karar dışında herhangi bir şeyi tercih etmeleri doğru değildir. Onların yapması gereken, kendi görüşlerini Allah ve Rasûl’ünün görüşüne bağlamak ve seçimlerini onların seçimlerinden yana yapmaktır.³²⁰

Bu âyet, Hz. Zeynep b. Cahş hakkında nazil olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Zeyneb’i, daha önce Hz. Zeyd b. Harise ile evlendirmek istediğinde, Hz. Peygamber (s.a.v)’in dışında, hem Hz. Zeynep hem de kardeşi bu duruma karşı çıkmıştı. Bu olay üzerine bu âyet inince, her ikisi de bu evliliği kabul etmişlerdi. Allah Teâlâ, Peygamberine, eşlerine kendisinden ayrılıp ayrılmama konusunda tercih haklarının olduğunu söylemesini emredince, bu emirden, Hz. Peygamber (s.a.v)’in diğer insanlara zarar vermeyi istemediği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v), herhangi bir şeye niyeti olan birisine böyle bir fırsat tanımıştır. Hz. Peygamber (s.a.v), başkalarının istek ve arzularından dolayı kendi istek ve arzularından vazgeçmiştir.³²¹

“Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur.” Yani Allah ve Rasûl’ü bir iş yapılmasını istediklerinde veya o konu hakkında hüküm verdiklerinde artık bu iş hakkında onların herhangi bir tercih hakları olmaz. Bu sebeple Allah’ın ve Rasûl’ünün

³¹⁷ Kâdı Beydâvî, *Envâru’l- Tenzîl Ve Esrârü’l- Te’vîl*, III, 568.

³¹⁸ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 442.

³¹⁹ Ahzâb 33/36.

³²⁰ İbn Acîbe, *Bahrü’l-Medîd Fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, VII, 561.

³²¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XVIII, 264.

bir konu hakkında emrettikleri ve hüküm verdikleri iş hususunda hiç kimsenin bir seçim hakkı olamaz. Allah'ın ve Rasûl'ünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan sapmışlardır. Eğer bu açıklama müminler hakkındaysa buradaki “dalâlet” hata anlamındadır. Sanki o şöyle buyurmuştur: Açık bir hata işlemiş olurlar. Dil yönüyle böyle bir kullanımın olması mümkündür.³²²

Bu âyetin başka bir açıklaması da şöyle yapılmıştır: “Allah ve Rasûl'ü herhangi bir konuda hüküm verdikleri zaman.” Yani Allah ve Rasûl'ü bir iş hakkında karar verdiklerinde burada Allah Teâlâ'nın zikredilmesiyle, Hz. Peygamber (s.a.v)'in konumunun yüceltilmesi ve onun bir konu hakkında hüküm vermesinin, aynı şekilde Allah'ın hüküm vermesi demek olduğunun bildirilmesi planlanmıştır. Hz. Peygamber (sav)'e itaat etmek, Allah'a itaat etmek demektir. “Artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur.” Aksine kendi fikir ve seçimlerini, Allah Rasûl'ünün fikir ve seçimlerine tabi kılmaları gerekir. Ve yine her kim herhangi bir hususta Allah ve Rasûl'üne karşı çıkarsa ve kendi düşünceleriyle hareket ederse kesin bir şekilde doğru yoldan sapmış ve hak yoldan ayrılmış olur.³²³

“Yüzleri ateşe çevrildiği gün, “Keşke Allah'a itaat etseydik, Rasûl'ü dinleseydik” diyecekler.”³²⁴ Bu âyetle Allah Teâlâ kâfirlerin, cehennem azabını tattıklarında ve cehennem ateşinde döndürülerek yakılacakları zaman pişman olacaklarını haber vermektedir. Bu durum karşısında Allah'a ve Rasûl'üne itaat etmiş olmayı isteyeceklerini açıklamaktadır.³²⁵

Âyete şu mânâlar da verilmiştir. “Onlar yani kâfirler, kendilerini azaptan koruyacak bir dost ve onlardan azabı kaldıracak bir yardımcı da bulamazlar. Bu durum, yüzleri ateşe çevrildiği, bir et parçasının kaynayan bir kazan içerisinde dönüp durduğu gibi, cehennemin içinde bir o tarafa bir bu tarafa döndürüldükleri gün olur.” Âyette hususi olarak yüzün anlatılmış olması, yüzün insan bedeninde en önemli, en mükerrem ve en şerefli organ olmasından dolayıdır ya da yüz ile bütün beden kastedilmiştir.³²⁶

³²² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, XI 351.

³²³ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 450.

³²⁴ Ahzâb 33/66.

³²⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VI, 524.

³²⁶ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, VII, 626.

Keşke dünyada iken Allah Teâlâ'ya bize emrettiği ve yasakladığı konularda itaat etmiş olsaydık ve yine Peygamber'e de bizi hak yola doğru yola davet ettiği için itaat etmiş olsaydık da böyle bir azap ile karşılaşmasaydık! Derler. İşte onların söyledikleri bu cümleler, kaçırdıkları imkânlardan ve fırsatlardan dolayı duydukları pişmanlık sebebiyledir.³²⁷ Keşke Allah'a ve Rasûl'üne itaat etseydik cümlesine şu anlamı vermek mümkündür: Kâfirler, ahirette elem verici bir azap ile karşılaştıkları esnada sürekli olarak bu cümleyi tekrar edip duracaklardır. Burada peygamber olarak ifade edilen kavram Hz. Peygamber (sav)'e işaret eder. Aynı şekilde yol Allah'ın yolunu, din ise Allah'ın dinini ifade eder. Bu, Kur'ân-ı Kerim'de bilinen bir durumdur.³²⁸

Allah'a ve Rasûl'üne itaat etme ile ilgili Ahzâb Sûresinde geçen bir diğer âyet ise şöyledir: *“Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder.”*³²⁹ Âyette verilmek istenen mesaj eğer böyle yaparsanız Allah işlerinizi düzeltir. Güzel ameller işlemenize yardımcı olur ya da işlediğiniz o güzel amelleri kabul ederek onlardan dolayı mükâfat vererek onları düzeltir. Gerek sözlerinizden dolayı gerekse davranışlarınızdan dolayı günahlarınızı affeder. Burada Allah Teâlâ'nın güzel işler yapmasına yardımcı olduğu kişilerin günahlarının affedildiğine işaret edilmiştir.³³⁰

Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru sözlü olun. Eğer böyle yaparsanız Allah sizin “işlerinizi düzeltir” yani itaat etmenizi kabul eder ya da “sizi güzel işler yapmaya muvaffak kılar” demektir. “Günahlarınızı affeder.” Yani sizleri günah işlemekten korur, demektir. “Dillerinizin korunması ve cümlelerinizin düzgünlüğü konusunda Allah Teâlâ'dan korkun. Eğer bunu yaparsanız, Allah size iyiliklerinizin kabul edilmesi, bu iyiliklerinize karşılık mükâfat verilmesi, günahlarınızın affedilmesi gibi istek ve dileklerinizin en güzelini verecektir.” Bu âyet, emir ve yasağı birlikte bulundursun diye, kendisinden önceki Rasûlullah (s.a.v)'a eziyet etmekten menetmek üzere, bina edilmiş âyeti ve dilin korunması hususunda Allah'tan korkmayı emreden âyeti açıklamaktadır.³³¹

³²⁷ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 487.

³²⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, XI, 436.

³²⁹ Ahzâb 33/71.

³³⁰ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 491.

³³¹ Neseî, *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, VIII, 390.

Âyetin devamında Allah Teâlâ, “*Kim Allah’a ve resulüne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder.*” Buyurmuştur. O halde Allah Teâlâ’ya itaat etmek demek, Hz. Peygamber (s.a.v)’e itaat etmek demektir. Fakat Allah Teâlâ, bu iki itaati, itaat yapan kişinin amelinin çok değerli olduğunu göstermek için beraber zikredilmiştir. Çünkü bu kişinin, bu tek hareketiyle, Allah Teâlâ katında bir söz, Hz. Peygamber (s.a.v) katında da bir “el” edinmiştir.³³²

2. Allah’ın Rasûl’üne Eziyet Etmemek

Mastar olarak “incinmek” mânâsına gelen ezâ kelimesi isim olarak genellikle “acı, maddî ve mânevi zarar, eziyet” şeklinde anlamlar verilmiş ve “üzüntü, elem doğuran etken, maddî zararı dokunan şey” diye tarif edilmiştir.³³³ Ezâ, “canlının ruhî veya bedenî varlığına yahut çevresine dokunan zarar” demektir; bu zarar dünyevî veya uhrevî olabilir.”³³⁴

Kur’ân-ı Kerim’de ezâ kavramı diğer kullanımlarıyla beraber yirmi dört âyette geçmektedir. Bu âyetlerin bir bölümünde ezâ kelimesi maddî ve bedenî huzursuzluk, acı ya da buna sebep olan şeyleri ifade eder. Ezâ kelimesinin Kur’ân-ı Kerim’de maddî kullanımlarının yanında mânevi kullanımları da vardır. Mânevi yönü ise ruhî huzursuzluk, dert, acı, keder, üzüntü, kırılma, incinme ya da bunlara neden olan faktörleri ifade edecek şekilde de kullanılmıştır.³³⁵

Her koşulda ve imkânlar nasıl olursa olsun Allah Teâlâ’nın Rasûl’üne itaat etmek, ona saygı göstermeyi, onu her türlü kötülüklerden korumayı ve onu sevmeyi bizlere emreden Allah Teâlâ, Rasûlullah (s.a.v)’e eziyet eden kimseleri uyararak onların sonlarının çok kötü olacağını bizlere bildirmektedir. Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber (s.a.v)’e karşı yapılacak saygısızlıkları zulümleri, işkenceleri ve eziyetleri kesin olarak ve çok sert bir şekilde birtakım yaptırımlara bağlamaktadır. Böylelikle Allah

³³² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XVIII, 303.

³³³ Mustafa Çağrı, “Ezâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: (TDV Yayınları, 1995), 12: 35-36.

³³⁴ Hüseyin b. Muhammed b. Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, (nşr. M. Seyyid Kilânî), Kahire 1381/1961.

³³⁵ Çağrı, “Ezâ”, 35-36.

Teâlâ Peygamberine ne kadar çok değer verdiğini ve onu ne çok önemseydiğini de göstermiş olmaktadır.³³⁶

Konunun bu bölümüyle alakalı olarak Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: *“Allah'ı ve Resul'ünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır.”*³³⁷ Allah'ı ve Rasûl'ünü incitenler cümlesi hakkında farklı görüşler vardır. Bu konuyla ilgili olarak cumhur şöyle demiştir: Küfür ile Allah'a zevceler nispet edip, Allah'ın çocuğunun ve ortaklarının olduğunu söylemek Onun şanına yakışmayan sıfatlarla vasıflandırmak eziyet etmek demektir. Yahudilerin -Allah'ın laneti onların üzerine olsun- söyledikleri “Allah'ın eli bağlıdır.” Hristiyanların “Mesih Allah'ın oğludur.” Müşriklerin “Melekler Allah'ın kızları, putlar onun ortaklarıdır” sözlerinde olduğu gibi örneklendirilebilir.

Rasûlullah (s.a.v)'e eziyet etme konusuna gelince bu durum Hz. Peygamber (s.a.v)'i üzen her türlü söz ve davranışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v)'e eziyet veren sözler, onun hakkında şair, kâhin, sihirbaz, deli gibi sözler söylemektir. Hz. Peygamber (s.a.v)'e eziyet veren davranışlar ise, Uhud Savaşı'ı günü onun küçük azı dişini kırıp yüzünü kan revan içerisinde bırakmak, Mekke'de Kâbe'nin yanındayken secde ettiği sırada sırtının üzerine deve işkembesi koymaları ve buna benzer yaptıkları davranışlardır.³³⁸

Hz. Peygamber (s.a.v)'e eziyet etmek, onun sünnetine uygun olmayan davranışlar sergilemek demektir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in şanını düşürecek şeylerle ya da zevcelerinin şerefini zedeleyen cümlelerle yalnızca Hz. Peygamber (s.a.v)'e eziyet verenlerin olması da mümkündür. Âyette Allah'ın ismiyle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v)'in adının anılması onun şanını yüceltmek ve ona şeref vermek içindir.³³⁹

Allah onlara, dünyada da âhirette de lanet etmiştir. Onları rahmetinden ve merhametinden uzaklaştırmıştır. Öyle bir uzaklaştırma ki, her iki dünyada da Allah'ın rahmetinden hiçbir şey elde edemeyeceklerdir. Bununla beraber onlar âhirette elem dolu

³³⁶ Şaban Banaz, “Hz. Peygamber'e Salavat Getirmek,” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2006, 19.

³³⁷ Ahzâb 33/57.

³³⁸ Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 180.

³³⁹ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 618.

bir azap ile karşılaşacaklardır. Bu azap ise onların gururlarını ve şereflerini alt üst edecektir.³⁴⁰

“*Onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır.*” Cümlesinde birkaç mesele vardır:

a) Allah Teâlâ hem kendisine hem de Rasûlullah (s.a.v) ‘a yapılan eziyetten bahsetmiş, bunun ardından da lanet etme ve cezalandırma gibi iki durumdan söz etmiştir. Bu sebeple lanet, Allah’a karşı yapılan suçun karşılığıdır. Azâb etme ise, Peygamber’e yapılan suçun cezasıdır. “Allah’a eziyet edip de Peygamberine eziyet etmeyen kimselere eziyet edilmez.” denilmez. Çünkü Allah ve Rasûl’ü birbirinden ayrı düşünülemez. Allah’a eziyet eden kişi, peygamberine de etmiş demektir.

b) Allah Teâlâ âyette bahsettiği azâbı, “korkunç” olmakla pekiştirmiştir. Kim Allah’a ve Rasûl’üne eziyet ederse, cehennem ateşinde uzun süre kalanlardan olur. Allah, o kişiye hor ve hakir kılıcı bir azâb ile azâb eder.³⁴¹

Bu âyet hakkında fakihler şunu söylemişlerdir. Müslümanlardan -Allah korusun- Hz. Peygamber (s.a.v)’e söven kişi hakkında Ebû Hanife ve İmam Şafîî şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber (s.a.v)’e sövme, tıpkı dinden dönmek gibi küfürdür.” İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel ise: “O kimsenin, tövbesi kabul edilmeyerek öldürülür. Çünkü onun öldürülmesi, küfür açısından değil, had cezası açısından” demişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v)’e söven kişinin kâfir olması durumuna gelince, Ebu Hanife bu konu hakkında şunu söylemiştir: “O kişi öldürülmez. Çünkü onun içinde bulunduğu şirk sövmekten daha kötü bir durumdur. Fakat kişi terbiye edilir ve ona belli bir ceza verilir.” İmam Şâfiî de “Onunla yapılan sözleşmeye son verilir, hâkim öldürmek, köleleştirmek, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmaktan birisini tercih eder.” demiştir. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel ise: “Müslüman olmazsa öldürülür.” demişlerdir. Diğer yandan Hanbelî mezhebine mensup bir grup müçtehid, Hz. Peygamber (s.a.v)’e söven kişinin her durumda öldürüleceği görüşünü seçmiştir. Takıyyuddin İbnu Teymiye onlardan birisidir ve şunu söylemiştir: “Doğru olan görüş budur.” Allah Teâlâ’nın diğer peygamberlerine söven kişinin durumu, Hz. Peygamber (s.a.v)’e söven kişinin durumu gibidir.³⁴²

³⁴⁰ Bursevi, *Ruhul Beyan*, VI, 480.

³⁴¹ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII,294.

³⁴² Bursevi, *Ruhul Beyan*, VI, 481.

Kur'ân-ı Kerim'in başka âyetlerinde de Hz. Peygamber (s.a.v)'e yapılan eziyetlerden de bahsedilmiştir. Bunlardan bir tanesi münafıkların Hz. Peygamber (s.a.v) için her duyduğu şeye inanan anlamında "Kulak" tabirini kullanmış olmalarıdır. Hz. Peygamber (s.a.v), münafıkların bu suçlarını yüzlerine vurup dönüş yapma imkânlarını engellemiş olmamakla beraber söyledikleri şeyleri onaylamış gibi görünüyordu.³⁴³ Bu durum âyette şöyle geçmektedir: *"Onlardan peygamberi inciten ve "O her söylenene kulak veriyor" diyenler var. De ki: "O sizin için hayırlı olana kulak veriyor; Allah'a inanıp müminlere güveniyor. Ve o içinizden iman edenler için bir rahmettir. Allah'ın resulünü incitenler için elem verici bir azap vardır."*³⁴⁴ Bu âyetin iniş sebebiyle ilgili bazı rivayetler vardır. Onlardan birisi de şöyledir: Bazı münafıklar kendi aralarında yaptıkları sohbetlerinde Rasûlullah (s.a.v)'i çekiştiriyor ve onun arkasından dedikodu yapıyorlardı. Daha sonra içlerinden birisi "Aman bunlar onun kulağına gitmesin" diye uyarıda bulununca, "O her söze kolayca inanır, söylediklerimizi inkâr ederiz, üstüne bir de yemin ettik mi bize inanır" şeklinde cevaplar vermişlerdi.³⁴⁵

"Onlardan peygamberi inciten ve "O her söylenene kulak veriyor" diyenler var." Âyette münafıkların Hz. Peygamber (s.a.v)'e yönelttikleri suçlamalardan bahsedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) herkesi dinlediği ve herkesin istedikleri şeyleri söylemelerine imkân tanıdığı için münafıklar bu durumu kusur olarak görürlerdi. Sonra şöyle derlerdi: "O saf bir adam. Herkes ona rahatça istediği şeyi söyleyebilir, o da hemen her duyduğuna inanıyor." O'nun herkesi dinlemesi güzel bir durum, fakat münafıklar fakir ve alçak gönüllü Müslümanların Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanına gitmelerine engel olmak için bu durumu kötü bir özellik gibi etrafa duyuruyorlardı. Müslümanlar, münafıkların yaptıkları bu çirkinlikleri, kötülükleri ve düşmanca konuşmaları Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaştırdıkları için bu durum münafıkları çok rahatsız ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendileri gibi "saygın" kişileri dinlemeyip fakir ve sıradan kişileri dikkate alıp onları dinlemesine ve onlara güvenip inanmasına çok kızıyorlardı.³⁴⁶

"De ki: "O sizin için hayırlı olana kulak veriyor." O kulak çok hayırlı bir kulaktır. Bir hatayı bir kusuru duyup kabul etmek o hatayı ve kusuru duyup da kabul etmemekten

³⁴³ Banaz, "Hz. Peygamber'e Salavat Getirmek," 19.

³⁴⁴ Tevbe 9/61.

³⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'v'ili Âyi'l-Kur'ân*, X, 168-169.

³⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, II, 246.

daha hayırlıdır. Çünkü bu ahlâkî davranış, cömertlikten ve güzel ahlâktan kaynaklanmaktadır. Allah Teâlâ âyetle, münafıkların Peygamber hakkında söyledikleri şeyleri onayladı. Fakat münafıklar bu cümlelerini Hz. Peygamber (s.a.v)’i kötülemek için söylemişlerdi. Allah Teâlâ ise Peygamberini, övmek, sena etmek, konumunu ve değerini yüceltmek için söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), Allah’a inanır, güvenir ve ondan gelen her şeyi işittir ve tasdik eder. Müminlerin sözlerini de doğrular ve onların kendisine haber verdikleri bilgileri tasdik eder. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), müminlerin her işlerinde doğru ve samimi olduklarını bilir ve buna tam olarak inanır. Muhakkak ki samimi Müslümanların verdikleri haberler doğru olur. Onları işiten ve tasdik eden kesinlikle hayırlı bir kulaktır.³⁴⁷

“Allah’a inanıp müminlere güveniyor.” Bu cümle hakkında şu açıklamada yapılmıştır: “Siz, Hz. Peygamber (s.a.v)’in herkesi dinlediği hususunda onu yalanlıyorsunuz. Oysaki o yalnızca samimi müslümanlara inanır. Bu sebeple sizin yalnızca dedikodudan ve yalandan uzak olan ve özü sözü bir olan kişilerin getirdiği haberlere inanır. Onların sizin hakkınızda söyledikleri şeyler gerçektir ve gerçek olarak kabul edilmeliydi.”³⁴⁸

“Allah’ın Rasûl’ünü incitenler” şeklinde tercüme edilen kısma, “Peygamberi yerip kınayanlar” şeklinde de mânâ vermek mümkündür.³⁴⁹ Allah’ın Rasûl’üne sözleriyle ve davranışlarıyla eziyet edenlere elem verici bir azâb vardır. Hz. Peygamber (s.a.v) onlar için bir rahmettir.

Hz. Peygamber (s.a.v)’in onlara karşı yaptığı iyiliklere onlar kötülükle karşılık verdiler. Bu sebeple elem verici bir azâba uğramaya duçar oldular.³⁵⁰

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber (s.a.v)’e yapılan eziyetlerden birisi de Yahudilerin, “râina” kelimesini kendi kötü amaçları için kullanmış olmalarıdır. Bu durum âyetle şöyle geçmektedir:

Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden saptırıyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “işittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râina”

³⁴⁷ Bursevî, *Ruhul Beyan*, III, 454.

³⁴⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 246.

³⁴⁹ Karaman, Çağrı, Dönmez, Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 30.

³⁵⁰ Bursevî, *Ruhul Beyan*, III, 454.

*diyorlar. Eğer onlar “Dinledik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet” deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı; fakat inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.*³⁵¹

Yahudilerden bir kısmı, Allah’ın kitabındaki kelimeleri değiştiriyorlar. Yani âyetin bu bölümü kitaptan birazcık nasibi olup da Müslümanları yoldan saptırmak isteyenlerin kimler olduğunu açıklamaktadır. Çünkü “kitaptan azıcık nasip verilmiş olan” cümlesi hem Yahudileri hem de başka insanları kapsamaktadır. Aynı şekilde bu âyetin öncesinde “Yardımcı olarak Allah yeter” ifadesi kullanılmıştı. Bu ifadenin kimlere karşı kullanıldığı da burada ifade edilmiştir. Yahudilerin bir bölümü, Allah Teâlâ’nın sözlerini olduğu şekliinden çıkarıp tahrif etmişler ya da kendi heva ve heveslerine göre yorumlayıp değiştirmişlerdir.³⁵²

Yahudilerin bir kısmı, Allah’ı inkâr etme konusunda çok ileri gittiler. Bu ileri gidenler bizzat Yahudi âlimleridir. Onlar Tevrat’ta geçen kelimelerin yerlerini değiştiriyorlar ve asıl anlamlarını değiştiriyorlar. Bunu yaparken ya lafzını ortadan kaldırıyorlar ya da anlamlarını değiştirerek bunu yapıyorlardı.³⁵³

Tevrat’ta geçen kelimelerin yerlerini değiştirme iki şekilde yapılabilir:

a) Anlamlarını ve yorumlarını bilmeyen insanlara karşı değiştirmek. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Onlardan (Kitap ehlinde) bir grup var ki, Kitap'dan olmadığı halde Kitap'dan sanasınız diye (okudukları) Kitap'tanmış gibi dillerini eğip bükerek ve "Bu, Allah katındandır" derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.*”³⁵⁴

b) Okunuşlarını ve yazılışlarını değiştirmek suretiyle tahrif etmek. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, “Bu Allah’ın katındandır” diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıkları yüzünden vay haline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay haline onların!”*³⁵⁵

³⁵¹ Nisâ 4/46.

³⁵² Kâdî Beydâvî, *Envâru’l- Tenzîl Ve Esrârü’t- Te’vîl*, I, 515.

³⁵³ İbn Acîbe, *Bahrü’l-Medîd Fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, II, 415.

³⁵⁴ Âl-i İmran 3/78

³⁵⁵ Bakara 2/79.

“*Ve şöyle diyorlar: İşittik ve isyan ettik. Dinle, dinlemez olası.*” Burada ifade edilen mânâ, “sözünü işittik, emrine isyan ettik” demelerindendir. Esasen onların beddua olarak kullandıkları bu sözleri çeşitli mânâlara gelebilir. Şöyle ki:

- Duymaz olasıca, dinle.
- Canı çıkasınca, dinle.
- Sözü dinlenmeyesice, dinle.
- Hoş söz duymayasınca, dinle.

Onlar yani Yahudiler bu cümleleri kötü bir niyetle kullandılar. Yani bu ifadelerle iyi bir şey istemiş gibi davransalar da aslında küçümsemeye ve aşağılamaya niyet etmişlerdi.³⁵⁶

Yine onlar dillerini eğerek ve dini kötüleyerek: “Râina” derler. Bu cümledeki râina kelimesi iki mânâyâ gelir:

a) Hayır ve iyiliktir. “Bizi gözet ve koru, sözümüze kulak ver ki seninle konuşalım.” mânâsındadır.

b) Kötülük yapmak, sövmek, küçük düşürmek ve aşağılamak mânâlarını ifade eder. Yahudiler bu sözleri kullanırlarken görünüşte saygılı olduklarını gösteriyorlardı.

Yahudiler, bu sözleri dillerini eğip bükerek söylerler. Bu şekilde davranmalarındaki maksat din ile alay etmektir. Eğer onlar Allah’ın emirlerini ve nehiylerini duydukları zaman, “işittik ve isyan ettik” demek yerine, “işittik ve itaat ettik”, “dinle dinlemez olasıca”, demek yerine “dinle”, “râina” demek yerine “bizi gözet” deselerdi ve bu sözlerinin altında kötü bir niyet gizlememiş olsalardı kendileri için daha faydalı ve daha doğru olacaktı. Fakat onlar bunu yapmak yerine inkâr yolunu seçtiler. Allah Teâlâ bu inkârları sebebiyle onları lanetlemiştir. Allah Teâlâ onları yapayalnız bıraktı ve kurtuluş yoluna ulaştırmadı. Çünkü onlar inkâr yolunu ve sapıklığı tercih ettiler. Bundan sonra onlardan pek azı inanır. Bundan maksat, Hz. İsa’ya olan imanları ve Hz. Muhammed (sav)’e olan nefret ve inkârlarıdır.³⁵⁷

³⁵⁶ Kâdı Beydâvî, *Envâru’l- Tenzîl Ve Esrârü’l- Te’vîl*, I, 515.

³⁵⁷ Bursevî, *Ruhul Beyan*, II, 225.

Hız. Peygamber (s.a.v)'i üzecek her türlü eziyet verici kaba söz ve davranışlardan uzak durmak ve bunları yapmamak dini bir vazifedir. Allah'ın Rasûl'üne eziyet etmek de aynı şekilde haramdır.³⁵⁸ Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de Hız. Peygamber (s.a.v)'e eziyet vermeyi, onu kıracak, üzecek, incitecek gerek kendisine gerekse ailesine yakışmayacak her türlü söz ve davranışlardan dolayı Müslümanları uyarmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in başka bir âyetinde Hız. Peygamber (s.a.v)'e eziyet ve sıkıntı veren bir durumdan bahsedilmiş ve bu durumun Hız. Peygamber (s.a.v)'i rahatsız ettiği açıkça beyan edilmiştir.

*Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin, yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Rasûlullah'ı üzmeye hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır.*³⁵⁹

Bu âyetin iniş sebebi hakkında farklı görüşler vardır. Onlardan bir tanesi şöyledir: İbn-i Abbâs (r.a)'dan rivayet edildiğine göre; Hız. Peygamber (s.a.v)'in evinde ara ara insanlara yemek veriliyordu. Bu yemek ikram edilen insanlar bazen yemek vaktinden önce geliyorlardı ve yemek pişirilinceye kadar da oturup bekliyorlardı. Yemek yedikten sonra da oturup bekliyorlar ve kendi aralarında sohbete dalıyorlardı. Bu durum Hız. Peygamber (s.a.v)'i üzüyor ve ona eziyet veriyordu. Bu âyetin nazil olmasıyla beraber bu durum yasaklanmış ve Hız. Peygamber (s.a.v)'e hiçbir şekilde eziyet verilmemesi konusunda Müslümanlar uyarılmışlardır.³⁶⁰

Allah Teâlâ bu âyette Hız. Peygamber (s.a.v)'in evine izin alınmadığı müddetçe ve vakitsiz olarak girilmemesini emretmektedir. Hız. Peygamber (s.a.v)'in evine girilmeme konusu iki şekilde yorumlanabilir:

³⁵⁸ Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en- Nevevi, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim İbni'l Haccâc*, Bağdâd, trs. IX/ 334.

³⁵⁹ Ahzâb 33/53.

³⁶⁰ Ayıntâbî, *Tibyân Tefsiri*, III, 459.

a) İzin alınmadığı müddetçe bir kişinin annesinin yanına girmesi gibi- Peygamber'in eşleri sizin anneleriniz olsalar da bile- Peygamber'in evlerine izin almadıkça girmeyin. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v)'in evine girme yasağı, izinsiz bir halde girme yasağı demektir. Tıpkı şu âyette ifade edildiği gibi: *“Ey iman edenler! Kendinizi tanıtıp izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız.”*³⁶¹ Bu açıklama şu anlama gelebilir: Hz. Peygamber (s.a.v)'in evine misafir olarak girmeyin. Sadece size yemek için izin verilirse girin. Yani sadece yemeğe davet ediliyorsanız girin demektir.

b) İnsanlara yemeğe davet edilmeleri emredilmiştir. Ancak bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v)'in evine girebilirler ve ona misafir olabilirler.³⁶²

“Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Hz. Peygamber (s.a.v)'in evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin.” Bu âyetle, izin isterken edep kurallarına dikkat edilmesine, zamanın gözetilmesine ve saygı göstermenin gerekli bir ahlâkî davranış olduğuna dikkat çekilmiştir.

Yemeğe davet edildiğiniz vakit, ahlâkî kurallara dikkat ederek Hz. Peygamber (s.a.v)'in evine girin. Yemeği yedikten sonra da sohbet etmeye dalmayın. Ehl-i Beyt'in sözünü dinlemek için içeride oturmayın. İhtiyacınızı gördükten sonra çıkın. Hz. Peygamber (s.a.v)'in güzel ahlâkı, sizin ona eziyet vermenize engel olmasın. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)'in çok hayâ sahibi olması sizi, ona sıkıntı vermeye yönlendirmesin. Sizin yemekten sonra oturup sohbete dalmanız Hz. Peygamber (s.a.v)'i üzüyor. Bu üzüntü, evinin hem ailesine hem de kendisine dar gelmesinden ve gereksiz yere rahatsız edilmesinden kaynaklanıyor. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v) sizi evden çıkarma konusunda utanıyor. Ama Allah Teâlâ doğruyu söylemekten çekinmez. Bu sebeple sizin çıkarılmanız haktır. Utanma duygusundan dolayı bu hakkın terkedilmemesi gerekiyor. Allah Teâlâ ise hakkı gözeterek size Hz. Peygamber (s.a.v)'in evinden çıkmanızı emretmiştir.³⁶³

³⁶¹ Nûr, 24/27.

³⁶² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, XI, 418.

³⁶³ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 472.

Bu âyet ışığında Hz. Peygamber (s.a.v)'i üzen ve ona eziyet veren durumları şunlardır:

a) İzin verilmediği müddetçe Hz. Peygamber (s.a.v)'in evine girip yemeğin pişmesini beklemek.

b) Yemeği yedikten sonra dağılmayıp oturup sohbete dalmak. Yemeği yedikten sonra oturup sohbete dalmak ona eziyet verirdi.

c) Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşlerini nikâhlamak asla câiz değildir. Ebediyen haramdır. Böyle bir durumun düşünülmesi bile Hz. Peygamber (s.a.v)'i üzer ve incitir.

“Allah’ın Rasûl’üne eziyet etme hakkınız yoktur.” Yani hiçbir konuda ona eziyet vermeye hakkınız yoktur.³⁶⁴ “Sizin Allah’ın Rasûl’üne ezâ vermeniz doğru değildir.” Size yasaklanan her şey Hz. Peygamber (s.a.v)’e eziyet verir. Bu sebeple sizde böyle bir durumdan uzak durun onu üzecek davranışlardan ve sözlerden kaçının.³⁶⁵ Sizin Allah’ın Rasûl’ünü üzmeniz yani O hayattayken hoşuna gitmeyen, bu sebeple onu üzen bir davranışta bulunmanız ve onun vefatından sonra eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Çünkü bunu yapmanız ona saygı göstermemek, O’nu hiçe saymaktır. Hz. Peygamber (s.a.v) baba; eşleri ise annelerimizdir. Öbür taraftan o eşleri, dünyada olduğu gibi âhirette de Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleri olacağı ifade edilmektedir.³⁶⁶

Ahzâb Sûresi 53. âyette insanî ilişkiler ve muaşeret adabı bakımından Müslümanlar için yol gösterici hükümlere de yer verilmiştir:

a) Evlere davet edilmeksizin girmek İslam’da yasaklanmıştır.

b) Yemeğe davet edilen kişilerin davet saatinden önce gelip yemeğin pişmesini evin içerisinde bekleyerek ev halkını rahatsız etmemeleri istenmiştir.

c) Yemek yedikten sonra misafirlerin kendi aralarında sohbete dalıp evde gereğinden fazla kalmaları yasaklanmıştır. Gereğinden fazla evlerde kalmak ev sahibine eziyet verir.

³⁶⁴ İbn Cevzi, *Zadü'l- Mesir Fi İlmi't- Tefsir*, V, 102.

³⁶⁵ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 288.

³⁶⁶ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 474.

d) Peygamber hanımlarının her türlü şüpheden, münafıkların ve hadsiz insanların dedikodularından uzak kalmalarını sağlamak amacıyla bundan sonra hep perde arkasından konuşmaları emredilmiştir.

c) Hz. Peygamber (s.a.v)’i incitmek, üzmek ve kendisinin bırakmasından veya vefatından sonra hanımlarıyla evlenmek haram kılınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)’i üzen Allah Teâlâ’yı üzmüş olur. Allah’ı ve Rasûl’ünü üzenleri de elem verici bir azabın beklediği haber verilmiştir.³⁶⁷

Anlatılan tüm bu örneklerde olduğu gibi Allah’ın Rasûl’üne saygılı olmak, onu üzecek her türlü söz ve davranışlardan uzak durmak, Hz. Peygamber (s.a.v)’e itaat etmenin belirtilerinden olduğunu göstermektedir. Saygı gösterme ve itaat etme gibi davranışlar, Hz. Peygamber (s.a.v) henüz hayatta iken uyulması gereken davranışlar olsa da onun vefatından sonra da aynı hassasiyetle saygılı olmaya, itaat etmeye devam edilmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v)’in şahsına ve bizlere vermiş olduğu tüm değerlere sahip çıkmalıyız. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)’e yönelik tüm saldırılara, ahlâksızca söylenen sözlere ve onu üzecek, kıracak, eziyet verecek tüm şeylere karşıda hem mücadele etmeliyiz hem de bu gibi davranışlardan uzak durmalıyız.³⁶⁸

3. Allah’ın Rasûl’üne Salât ve Selâm Getirmek

Salât kelimesi; namaz anlamına gelir. Aynı zamanda Hz. Muhammed (s.a.v)’in ismi anıldığında ona olan sevgi ve saygıyı göstermek için okunan dua anlamına da gelmektedir.³⁶⁹

Salât kelimesi sözlükte; “dua, tâzim, rahmet” gibi manalara gelen salât ve onun çoğul hali olan salavât “esenlik” anlamındaki selâm kavramlarından oluşan salâtü selâm, “aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm” veya “sallallâhü aleyhi ve sellem” şeklindeki dua sözlerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesi’nde kullanılmıştır. Bu şekilde dua etmeye “salavat getirme”, Arapça’da ise “tasliye” denir; bu duadan söz edilirken sen “salvele” kısaltılması kullanılır.³⁷⁰

³⁶⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 397.

³⁶⁸ Banaz, “Hz. Peygamber’e Salavat Getirmek,” 21.

³⁶⁹ TDK Türkçe Sözlük, Salât md. Ankara 2005.

³⁷⁰ Mehmet Suat Mertoğlu, “Salâtü Selâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: (TDV Yayınları, 2009), 36: 23-24.

Salât kelimesi, duâ etmek mânâsına gelmektedir. Arapça'da "Ona dua etti" anlamında "salli aleyhi" terimi kullanılmıştır. Bu anlam Allah Teâlâ hakkında düşünülemez. Çünkü Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.v)'e dua etmez. Nitekim duâ, bir kimse için, bir başkasından fayda istemek demektir.³⁷¹

Salât kelimesinin kökü, "salv" dır. Kıyâmet sûresinin 31 ve 32. âyetlerinde, "salv, sallâ, salât" kelimelerinin ne anlama geldikleri beyan edilmiştir. Aynı şekilde bu kelimelerin karşıt mânâları da verilmiştir. Şöyle ki: "felâ saddaga velâ sâllâ, velâkin kezzebe ve tevellâ" Âyette de şu şekilde geçmektedir: "*Vaktiyle o hakka inanmamış, namaz da kılmamıştı. Aksine inkâr etmiş, haktan yüz çevirmişti.*"³⁷² Âyette dört olay yer almıştır. İki diğeri ikisinin zıt mânâsı olarak kullanılmıştır. Âyette "saddaga"nın karşıtı "kezzebe" yani "tasdik etmenin" karşıtı "tekzib etme"; "sallâ" kelimesinin karşıt mânâsı olarak da "tevellâ" yani sürekli olarak geri durmak, sürekli olarak yüz çevirmek, lâkâyıt kalmak, ilgisiz kalmak, pasif kalmak ve yapılan bir işi engellemek" fiili kullanılmıştır. "Tevellâ" kelimesi devamlılık mânâsı taşır. Bu açıdan bakıldığında zaman "sallâ", "Tevellâ" kelimesinin zıttıdır. Yani mânâ olarak salât kelimesi, "destek olmak, seyirci kalmamak" mânâsındadır.³⁷³

Elmalılı Hamdi Yazır, tefsir kitabında salât kelimesi için şu açıklamayı yapmıştır: "lügaten, biri kalp ve lisan işi olan dua; diğeri de bir hareketi bedeniye işi olan fiillerdir. İki anlama gelen salât kavramı, şer'i olarak Peygamber Efendimiz'den görüle geldiği üzere kalbî, lisânî, bedenî ef'âl ve erkân-ı mahsusadan mürekkeptir."³⁷⁴

Salât kavramı öznesine ve nesnesine göre farklı mânâlara gelmektedir: Bu açıdan bakıldığında zaman genel itibariyle Allah Teâlâ'nın salâtı, onun rızası ve rahmeti; meleklerin salâtı, dua ve istiğfar; müminlerin salâtı ise, ona dua ve onu yüceltmek demektir. Özel olarak ise, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.v)'e salâtı bol rahmettir, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.v) dışındaki insanlara olan salâtı ise rahmettir, insanların Hz. Peygamber (s.a.v)'e salâtı hayır duasıdır, meleklerin ve insanların insanlara salâtı istiğfardır.³⁷⁵

³⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 290.

³⁷² Kıyâmet, 75/31-32.

³⁷³ Banaz, "Hz. Peygamber'e Salavat Getirmek," 38.

³⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Cilt*, I, 175-176.

³⁷⁵ Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 171.

Bu açıdan bakıldığı zaman şunu söylemek mümkündür: Salât kelimesi genel itibariyle dua ve rahmet mânâlarında kullanılmıştır. Söz konusu Hz. Peygamber (s.a.v) olunca genel olarak salât kavramıyla beraber selâm kavramı da kullanılmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v)'e salavât getirme Allah Teâlâ'ya yönelik bir müracaattır. Bu müracaatın üç temel ögesi vardır;

- a) Aktaran; salavât getiren mümin.
- b) Aktarılan; Allah Teâlâ.
- c) Hz. Peygamber (s.a.v)'dir.

Nitekim bu üç temel öge arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü Müslüman Hz. Peygamber (s.a.v)'e salavât getirmeyi, Allah Teâlâ'dan isteyeceği maddi ve manevi sıkıntıları, dertleri ve ihtiyaçları için vesile kılmaktadır.³⁷⁶

El-Kandûsî (ö. 1861) Hz. Peygamber (s.a.v)'e salavât getirmeyi şöyle açıklamıştır: Mümin, Allah'ım! Hz. Muhammed (s.a.v)'e salât et" söylediği vakit Allah Teâlâ'ya bir seslenişte bulunmuş olur. Bu seslenişine Allah Teâlâ şöyle karşılık verir: "Ey kulum! İsteddiğin şey yerine getirilmiştir. Ben senin yanıdayım. En büyük ismim olan habibimin adıyla bana müracaatta bulundun. Ne dersen dile sana verilecektir. Seni eli boş çevirmem." Allah Teâlâ'nın bu sözünden sonra Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle der: "Ey Allah'ım, efendim ve Mevla'm! Falan kulun beni vesile kılarak senden ihtiyacını istiyor." Allah Teâlâ'da şöyle buyurur: "Ey habibim! O kulun istediği şeyi senin hatırına verdim. Her kimi seni anmaya sana salât getirmeye muvaffak kıldıysam kendisine hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin aklından geçmediği nimetler veririm ve denizköpüğü kadar olsa dahi günahlarını affederim."³⁷⁷

Salavât getirmek Hz. Peygamber (s.a.v)'e olan sevginin bir göstergesidir. Bu durumun anlaşılması için öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v)'e olan sevginin bir ayrıcalık olmayıp her Müslümanın yerine getirmesi gereken bir vazife olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Bu sorumluluğu hatırlatan âyet ise şu şekildedir:

³⁷⁶ Abdulhadi Timurtaş, "İslam Düşüncesinde İnsan" içinde *Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu*, editör Abdulcebbar Kavak (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Yayınları, 2018), 752.

³⁷⁷ Muhammed bin el-Kâsim el-Kandûsî, *Şarabu ehli's-safâ fi's-salâti 'ale'n-Nebiyyi'l-Mustafâ*, Dârul-Hudâ, Cezâir, 2008, s.31.

*De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım-akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah buyruğunu (kıyameti) gerçekleştirmeye kadar bekleyin. Allah günaha saplanmış kimseleri hidayete erdirmez.*³⁷⁸

Âyet-i Kerimenin istediği sevgi seviyesine ulaşmada özellikle Hz. Peygamber (sav)'e sürekli salavât getirmenin faydalı bir metot olduğu söylenmiştir.³⁷⁹

Gerektiğinde bir kez getirilen salavât, Hz. Peygamber (s.a.v)'e sunulduğu düşüncesiyle fazlaca tekrar edilip zikir şeklinde yapılabilir. Bu şekilde bir çeşit telkin özelliği kazanır. Böylece sorumlu olan kişi Hz. Peygamber (s.a.v)'e karşı sevgi besleme vazifesini yerine getirmenin faydalı bir yolunu elde etmiş olur. Hz. Peygamber (s.a.v)'e karşı sevgi beslemek, her ne şekilde yıllar evvel vefat edip öbür dünyaya göç etmiş olsa bile kıyamet gününe kadar her yükümlünün yerine getirmesi gereken bir vazifedir.³⁸⁰

Salavât, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sürekli olarak hatırlanması, zikredilmesidir. Bu durum kişinin Hz. Peygamber (s.a.v)'e olan sevgi, saygı ve bağlılığının artmasına vesile olur. Aslında bu durum, zikre ve salavât getirmeye özel bir durum değildir. Bu durum kişinin zihninin daha iyi daha güzel çalışmasının bir kuralıdır. Yoksa hatırdaki yer tutan malzeme sadece sonucun iyi ya da kötü olması açısından önemlidir. Kişi aklına bazı şeyleri getirmeme, zihnini boş bırakma yeteneğine sahip değildir. Devamlı olarak anıların, hatıraların, duygu ve düşüncelerin hücumuna uğrar. Allah Teâlâ'yı hatırlamak veya Hz. Peygamber (s.a.v)'e salavât getirmek sürekli olarak zihni güzel, faydalı ve dinç tutmanın yollarındandır. Bu durumun amacı şüphesiz kalbe başka sevgileri, başka duyguları ve başka hisleri yerleştirmek değil, tam aksine Allah ve Rasûl'ünün sevgisini kalbe yerleştirmek içindir.³⁸¹

Salavât, Hz. Peygamber (s.a.v)'in zaman, mekân ve sayı sınırı gözetmeksizin özendirdiği karşılığında çeşitli sevapların elde edileceğinden haber verdiği bir

³⁷⁸ Tevbe, 9/24.

³⁷⁹ Serkan Başaran, "Salavatların Arzı Bağlamında Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Ümmetiyle İrtibatının İmkânı", *Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5/1(2019): 304-305.

³⁸⁰ Serkan Başaran, "Anlamı, Keyfiyeti ve İşlevi Bakımından Hz. Peygamber'e Salavat Getirme Hakkında Bir Değerlendirme", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/23(2019): 769.

³⁸¹ Başaran, "Anlamı, Keyfiyeti ve İşlevi Bakımından Hz. Peygamber'e Salavat Getirme Hakkında Bir Değerlendirme", 773.

uygulamadır. Getirilen bu sevapların Hz. Peygamber (s.a.v)’e arz edileceği durumu Müslümanlar tarafından özel bir anlam boyutu kazanmasına neden olmuştur.³⁸²

Hz. Peygamber (s.a.v)’e getirilen salavatların ona sunulacağı bilincinde olmak Müslümanlar açısından son derece önem arz etmektedir. Çünkü bu bilinçle hareket edildiğinde yapılan salavatların sayısı artacak ve bu durum Hz. Peygamber (s.a.v)’e olan yakınlık duygusunu sevgiye dönüştürecektir. Bu şekilde devam edildiğinde diğer sünnetlerin uygulanması artacak ve kişiyi daha iyi bir kul olmaya yönlendirecektir. Her bir salavât telkin niteliği kazanacak, salavât getirme sayısı fazlaştıkça zihinde oluşturacağı düşünsel ve duygusal etki, insanda hem Hz. Peygamber (s.a.v)’e karşı hem de Ona (s.a.v)’e ait olan tüm şeylere karşı ilgiyi ve alakayı fazlaştıracak ve anlamlı bir sünnet anlayışı meydana getirecektir. Salavât, hatırlamak, anmak mânâlarına gelen “zikrin” Allah Teâlâ için gördüğü işlevi, Hz. Peygamber (s.a.v) için yerine getirmeyi sağlayacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v)’in salavatla her zaman yüceltilmesi istenerek zihinde tutulması son derece önemlidir. Çünkü dinin yaşanabilir bir hale gelmesi, Hz. Peygamber (s.a.v)’in davranış ve düşünce şekillerinin yerine getirilmesi demektir.³⁸³

Selâm kelimesinin açıklamasına gelince selam sözlükte: Bedenî ve ruhî hastalık, eksiklik ve kusurlardan uzak olma” mânâlarında kullanılır. Allah Teâlâ’ya nispet edildiği zaman ise “her türlü eksiklik, acz ve kusurdan, yaratılmışlara özgü değişikliklerden ve yok oluştan münezzeh olan, selâmetin kaynağı olup esenlik” şeklinde açıklanır.³⁸⁴ Selâm’ın Allah Teâlâ’dan olması, “Allah seni gözetmeyi, korumayı üzerine almıştır, kefildir.” demektir.³⁸⁵

Selâm kelimesinin iki mânâsı vardır:

a) Her türlü yanlış, hata, kusur, noksanlık ve eksikliklerden uzak olma.

b) Barış, huzur ve güven içerisinde olmak ve başkalarına karşı çıkmaktan onlara engel olmaktan uzak durmak ve böyle bir şeyden sakınmaktır.³⁸⁶

³⁸² Başaran, “Salavatların Arzı Bağlamında Hz. Peygamber’in Vefatından Sonra Ümmetiyle İrtibatının İmkânı”, 300.

³⁸³ Başaran, “Anlamı, Keyfiyeti ve İşlevi Bakımından Hz. Peygamber’e Salavat Getirme Hakkında Bir Değerlendirme”, 774.

³⁸⁴ Bekir Topaloğlu, “Selâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: (TDV Yayınları, 2009), 36: 341-342.

³⁸⁵ Banaz, “Hz. Peygamber’e Salavat Getirmek,” 56.

³⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu ’l-Kur’ân*, IV, 451.

Terim anlamı olarak selâm kelimesi: Barış, güven, huzur, esenlik, rahattır. Müslümanların karşılaştıkları vakit, karşılıklı olarak sağık ve esenlik temennilerini iletmeleri, yani birinin diğetine “selâmün aleyküm” (selâm sizin üzerinize olsun, Allah her türlü kazadan ve belâdan korusun!) demesi; diğeginin ise “ve aleykümü’s selâm ve rahmetullahi ve berâkâtuh” (Allah’ın selâmı, rahmet ve bereketi sizin de üzerinize olsun) şeklinde cevap vermesi mânâsına gelen bir İslam ahlâkî terimidir.³⁸⁷

İnsanlar arasında selâmı yaymak hem Allah Teâlâ’nın emri hem de Hz. Peygamber (s.a.v)’in sünnetidir. Kur’an-ı Kerim’de selâm kelimesinin Hz. Peygamber (s.a.v)’e boyun eğmek ve teslim olmak mânâsında kullanıldığı ifade edilmiştir. “Hayır, Rabb’ine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.”³⁸⁸

Müminler arasında, bir dostluk ve iyi niyet göstergesi olan selâmı vermek sünnet; almak ise farzdır.³⁸⁹ Selâm kelimesi Hz. Peygamber (s.a.v) ile alakalı olarak, Hz. Peygamber (s.a.v)’e teslim olma mânâsında şu anlamı ifade eder: Hz. Peygamber (s.a.v)’e duâ edin, bütün kalbinizle ve ruhunuz ile O’nunla yardımlaşın, O’nun örnek kişiliğine uyup teslim olun. Sizlere ulaştığı şeylere sınıksız sarılın ve asla karşı gelmeyin.³⁹⁰

Kur’an-ı Kerim’de genel itibariyle salât kelimesi yardım etmek, mücadele etmek, çaba harcamak, destek vermek gibi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Özel mânâda ise, namaz kılmak, duâ etmek gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de ifade edildiği üzere salât kelimesinin Ahzâb Sûresindeki, “Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun.”³⁹¹ Âyetine şu mânâları vermek mümkündür:

“Allah Teâlâ ve melekleri Hz. Peygamber (s.a.v)’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Sizde.....:”

³⁸⁷ Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el- Kârî el-Herevî, *Şerhu’s Şifâ*, I-II, Beyrut trs. s.104.

³⁸⁸ Nisa, 4/ 65.

³⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 175.

³⁹⁰ Banaz, “Hz. Peygamber’e Salavat Getirmek,” 58-59.

³⁹¹ Ahzâb 33/56.

a) Hz. Peygamber (s.a.v)'in getirmiş olduğu dini güzel bir şekilde yaşayın, O'na yardım edin, destek olun, her zaman yanında olun, onu hiçbir zaman yalnız bırakmayın. (fiili salât).

b) Hz. Peygamber (s.a.v)'e uyun ve ona tabi olun, her türlü kötülükten, sıkıntıdan ve tehlikeden onu koruyun, Allah tarafından kendisine verilen görevi yerine getirebilmesi için ona sahip çıkın. (fiili salât).

c) Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetini, davranışlarını, örnek kişiliğini, insanlara yol gösterme şeklini ve bütün hayatını örnek alıp güzel bir şekilde hayatınıza uygulayıp yaşayın. (fiili salât).

d) Hz. Peygamber (s.a.v)'i içten, gönülden, kalpten, samimi bir şekilde sevin, saygı gösterin, hürmet edin. O'nu her zaman, her yerde, her durumda ve her konuda yüceltin, değer verin, şanına yakışır bir şekilde onu tespih edin. (fiili salât).

e) Hz. Peygamber (s.a.v) için dua edin, O'na bolca salât ve selâm getirin. (Sözlü salât)'tır.³⁹²

*“Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun.”*³⁹³ Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (sav)'e salât etmesi şu anlama gelir: “Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)'e karşı çok merhametlidir. O'nu her zaman över, O'nun işlerini bereketli kılar, O'nun adını şanına yaraşır bir şekilde yüceltir ve O'nun üzerine rahmetini indirir.” Meleklerin Hz. Peygamber (s.a.v)'e salât getirmesi ise şu mânâyâ gelir: “Onlar Hz. Peygamber (s.a.v)'i çok severler. O'na en yüksek makamları vermesi, dinin ve İslam'ın gelişmesi ve onu yüksek konumlara, derecelere ulaştırması için Allah Teâlâ ya dua ederler.”³⁹⁴

Melekler, gözle görülmeyen varlıklardır. Gökte ve yerde bulunan tüm melekler, büyük meleklerden Cebrail ve diğer melekler, hepsi bu melekler içerisinde yer almaktadırlar. Güçlü bir kalbe sahip olan kişinin dikkatinden kaçmadığı gibi saygı, değer ve makam genelleştirmeyi gerektirir. “Peygambere salât ederler” cümlesinden murat şu şekildedir: Onun için faydalı olan, yararlı olan işe kıymet verirler; şanını, şerefini ortaya koymaya ve konumunu yüceltmeye önem verirler. Bu durum Allah Teâlâ'dan rahmet,

³⁹² Banaz, “Hz. Peygamber'e Salavat Getirmek,” 55-56.

³⁹³ Ahzâb 33/56.

³⁹⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, VI, 450.

merhamet, meleklerden dua, istiğfar, bağışlanma ve af dilemedir. Bazı kimselerde şunu söylemişlerdir: “Allah Teâlâ’nın salâtı rahmet, meleklerin salâtı af dilemek, insanların ve cinlerin salâtı ise rükû, secde ve duâ etmektir”³⁹⁵

Allah Teâlâ bu âyette Hz. Peygamber (s.a.v)’in kendi katında ve yüce varlıklar olan melekler nezdinde üstün bir konumu olduğunu haber vermiştir. Allah Teâlâ habibi olan Hz. Peygamber (s.a.v)’i övdüğünü, meleklerinde Hz. Peygamber (s.a.v) için dua ettiklerini haber verilmekte ve yarattığı tüm insanlarında onu övmesi emredilmektedir.³⁹⁶

Bunlar ışığında şu soru sorulabilir: Allah ve melekleri, Hz. Peygamber (s.a.v)’e salâtü selâm getirdiğine göre bizim ona salâtü selâm getirmemize gerek var mı?

Hız. Peygamber (s.a.v)’e yapılan salâtü selâm, Hız. Peygamber (s.a.v)’in ona ihtiyaç duymasından dolayı değildir. Eğer böyle olmuş olsaydı Hız. Peygamber (s.a.v)’e Allah Teâlâ salâtü selâm getirdiğinde, meleklerin salâtü selâmına ihtiyaç kalmamış olurdu. Nitekim salâtü selâm Hız. Peygamber (s.a.v)’e olan saygı ve sevgiyi göstermek içindir. Ancak Allah Teâlâ bize ihtiyacı olmadığı halde kendisine saygı duymamızı, kendisini hatırlamamızı ve zikretmemizi emretmiştir. Bu durum ancak Allah Teâlâ’nın bize mükâfat vermesi ve aynı şekilde bizlere merhamet, rahmet ve şefkat olması için, Hız. Peygamber (s.a.v)’e duyulan saygıyı ortaya koymak içindir.

Allah Teâlâ Hız. Peygamber (s.a.v)’i inananların kendisine getirmiş oldukları salâtü Selâm’ın minneti altında bırakmamıştır. Çünkü buna karşılık olarak, Hız. Peygamber (s.a.v)’in de Müslümanlara duada bulunmasını, salâtü selâm da getirmesini emrederek, karşılık bulmasını sağlamıştır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.”*³⁹⁷

Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, sizde bu duruma özen gösterin demektir. Çünkü böyle yapmanız sizin için daha iyidir. Bunu da samimi bir şekilde ve tam teslimiyetle yerine getirin. “Allahümme salli alâ Muhammed’in ve sellim.” “Allah’ım!

³⁹⁵ Bursevi, *Ruhul Beyan*, VI, 478.

³⁹⁶ Er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XVIII, 292.

³⁹⁷ Tevbe 9/103.

Hız. Muhammed (s.a.v)'e salât ve selâm kıl" Ya da "Sallallâhü aleyhi vesellem." "Allah'ı salât ve selâmı onun üzerine olsun" diyerek selâm veriniz.³⁹⁸

"Allah Teâlâ Hız. Peygamber (s.a.v)'e ve ehl-i beytine salât etsin" şeklinde Hız. Peygamber (s.a.v)'e salâtü selâm getirdikten sonra ona atfen bir başkası üzerine de salavât getirilirse bu durumda hiçbir şekilde engel ve sakınca söz konusu değildir. Ancak Hız. Peygamber (s.a.v)'den başkasına mesela ehl-i beyte tek başına salâtü selâm getirilirse, bu durum mekruh olur. Bu Rafızilerin alametlerindendir.³⁹⁹

Tam bir teslimiyet içerisinde Hız. Peygamber (s.a.v)'e selam verin. Çünkü bu Müslümanlar üzerine farz bir ibadettir.⁴⁰⁰

Bir kişi İslam'ın ve imanın önemini ne kadar çok anlarsa, Hız. Peygamber (s.a.v)'in Müslümanlara verdiği nimetlerin önemini de o derecede iyi anlamış olur. Hız. Peygamber (s.a.v)'in kıymetini anlayan bir kişi ise, aynı derecede ona salâtü selâm getirir. Bu sebeple bir kişinin getirdiği salâtü selâmların sayısı, kişinin Hız. Peygamber (s.a.v)'e olan bağlılığının ve onun imanının nimetlerini anlayıp anlamadığının ölçüsüdür.⁴⁰¹

D. İnsan Yapısı- Ahlâk İlişkisi

İnsan, farklı yönlerden incelenebilecek kadar geniş çaplı ve pek çok farklı özellikleri bünyesinde barındıran karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu sebeple pek çok ilim dalı tarafından farklı yönleriyle incelenmiş ve bu şekilde de değerlendirilmiştir. Mesela antropoloji, biyoloji, psikoloji, felsefe, sanat gibi ilim dalları, yalnızca kendi ilgi alanlarına göre insanı incelemişlerdir. Hâlbuki insan, maddi özellikleriyle beraber manevî özellikleri de bünyesinde barındıran bir varlıktır. Manevî değerleri bünyesinde barındıran din ise tüm bunlardan farklı olarak insanı bütün yönleriyle ele almıştır. Çünkü dine göre insan, cansız varlıklardan bitkiye, bitkilerden hayvana, hayvanlardan insana doğru gelişen varlıklar âleminin en tepe noktasında yer almaktadır.⁴⁰²

İnsan, aklını ve düşüncesini kullanarak çevresindeki nesnelere karşı ilgi duyabilen, görüp duyduğu varlıklardan etkilenebilen, onlara uyum sağlayan bir varlıktır.

³⁹⁸ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 478.

³⁹⁹ Neseî, *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, VIII, 379.

⁴⁰⁰ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 292.

⁴⁰¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, IV, 455.

⁴⁰² Hayatî Hökelekli, *"Değerler Psikolojisi ve Eğitimi"*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 195.

Bu manada çok yararlı olabileceği gibi çok zararlı olabilme yeteneğine de sahiptir. Mühim olan insanın ilk başta kendisine, ailesine, çevresine ve topluma yararlı olması için olumlu tarafını geliştirmesi ve canlı tutması gerekir. Bu, aynı zamanda insanlığın mutluluk formülüdür.⁴⁰³

İnsanın kişiliği, doğuştan gelen özelliklerle birlikte hayat süresince çeşitli unsurlardan etkilenecek meydana gelmektedir. Ahlakî değerler, insanın kişilik yapısının oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle insanın çocukluktan itibaren iyi, güzel, olumlu değerlerle yetiştirilmesi, fert ve toplumun barış, huzur ve mutluluğu için önemli bir yere sahiptir. Varlıklar âleminin en kusursuzu olan ve üstün özelliklerle yaratılan insanı sadece maddi bir varlık olarak düşünmek doğru değildir. İnsanın aynı zamanda bir içyapısının olduğunu, görünen kısmının dışında bir “ben”e sahip olduğunu, ruhsal yönü ile dış faktörlerden etkilendiğini ve farklı tepkiler sergilediğini de dikkate almak gerekir. Bu sebeple insanı manevî değerlerle donatmak ve böylece içyapısını rahatlatan tedbirler almak gerekir.⁴⁰⁴

İnsan yapısı ve ahlâk arasındaki ilişkiye kısaca değindikten sonra şimdi de çalışmamızın kapsamı dâhilinde insan yapısı ve ahlâk ilişkisiyle alakalı konu başlıklarını ele alıp incelemeye çalışacağız.

1. Müminleri Müjdelemek

Tebşir kelimesi, “beşr”, “büşr” ve “bişr” kökünden türemiştir. “İnsan: Beşer” kelimesiyle yakın bir ilişkisi vardır. Beşer, kadın olsun erkek olsun; tekil, ikil veya çoğul olsun, her tür insan ya da insanlar için kullanılan çok yönlü bir kavramdır. İnsan ile beşer kelimeleri arasında, deri ile kaplanmış olması, müjde ile güler yüzlü ve sevinmesi yönünden bir bağlantı kurulabilir.⁴⁰⁵

Müjde, sevinme kelimesinin somutu olarak güler yüz olarak ifade edildiğinden insanın yüz mimiklerini değiştirme özelliğine sahiptir. Bu da müjdenin dolaylı olarak insan bedeni etkisinin ortaya çıktığını göstermektedir.⁴⁰⁶

⁴⁰³ Mustafa Doğan Karacoşkun, *Din Psikolojisi*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 139.

⁴⁰⁴ Hamdi Kızıler, “Ahlâkî Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi”, *Millî Eğitim Dergisi*, 204 (2014): 5.

⁴⁰⁵ Bilal Temiz, “Kur’ân-ı Kerim’de Tebşir ve İnzâr Kavramları,” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997, s.9.

⁴⁰⁶ Ethem karabulut, “Terğib Hadisleri Bağlamında Hz. Peygamber’in Tebşiri,” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s.2.

Be-şe-ra kelimesi; “müjdelemek, güler yüzle karşılamak, güler yüzlü olmak” mânâlarına gelen beşr kökünden türetilmiş bir sıfat olup “müjdeleyen, sevecen ve güler yüzlü olan” demektir.⁴⁰⁷ Bu kavram Kur’an-ı Kerim’de yedi yerde nezîr kelimesi ile Hz. Muhammed (s.a.v)’e ve aynı anlamda bir kez de Kur’an-ı Kerimdeki Fussilet Sûresindeki şu âyete nispet edilmiştir: “*Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler.*”⁴⁰⁸

Beşîr kelimesi, daima güzel haber veren, müjdeleyen, mübeşşir kelimesi ise belirli bir işi, oluşu, eylemi ve haberi müjdeleyen anlamındadır. Bu açıdan bakıldığında zaman beşîr, Kur’an-ı Kerim’in kendisi için, Hz. Peygamber (s.a.v) için ve tek bir yerde de elçi olarak gelen melek için kullanılırken; mübeşşir ise, çoğunlukla diğer peygamberler için, bazen de Hz. Muhammed (s.a.v) için ve bir yerde de Hz. İsa için kullanılmıştır.

Beşîr kelimesinin yalnızca Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v)’e nispet edilmesi, Kur’an-ı Kerim’in ve Hz. Peygamber (sav)’in mesajının ve müjdesinin sürekliliğine ve belirli bir zaman ve belirli toplum değil tüm zamanlara ve tüm toplumlara hitap eden bir evrenselliğe işaret sayılabilir.⁴⁰⁹

Kur’an-ı Kerim’deki tebşîr kelimesine bakılacak olursa, “Allah Teâlâ’nın kulları için koymuş olduğu yaşama düzenine tâbi kılmak için ferahlatıcı, sevindirici, cezbedici zevkleri vâdetmesi, kazanacakları nimetleri önceden haber vermesidir” diye tanımlanabilir. Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’deki tebşîr kelimesinde, âhîret hayatında gerçekleşecek olan sözlerin ağırlık kazandığı hissedilmektedir.⁴¹⁰ Şu âyette ifade edildiği gibi: “*İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele!*”⁴¹¹

Tebşîr kelimesi, müjde vermek anlamında ve teşvik konumundadır. Örneğin bir çocuğa bir şey yaptırmak istenilirse şu iki yöntemden birisini ya da her ikisini de seçmek mümkündür: Birinci yöntem teşvik etme yöntemidir. Okula gitmesi gereken çocuğu teşvik etmekten geçer. Çocuğa okulun yararlarını, faydalarını, okuması sonucunda neleri

⁴⁰⁷ Ahmet Önkal, “Beşîr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: (TDV Yayınları, 1992), 5: 554-555.

⁴⁰⁸ Fussilet 41/4.

⁴⁰⁹ Morteza Soleimani, “Kur’an’da İnsanın Eğitimi: Tebşîr ve İnzâr”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019. s. 62-63.

⁴¹⁰ Temiz, “Kur’an-ı Kerim’de Tebşîr ve İnzâr Kavramları,” 12.

⁴¹¹ Bakara 2/25.

elde edebileceğini, nelere sahip olabileceğini, neleri kazanacağını anlatılır ki bu durum çocuğu isteğini artırır. İkinci yöntem ise, çocuğun okula gitmemesi durumunda karşılaşılabilecek olumsuz şeyleri anlatmaktır. Eğer okula gitmezse okuma yazma öğrenemeyecek ve bunun sonucunda zor bir hayatı olacaktır. Teşvik ve tebşir, çocuğu önden çekmektir. Çocuğun şevkini, isteğini arttırmaktır. Korkutmak ise tehlikeleri haber verip arkadan itmektir. Tebşir önden çekmek, korkutmak arkadan itmektir. Sonuç itibarıyla ikisi de aynı görevi yapmaktır.⁴¹²

Örfî mânâda “müjde” kendisine haber verilen kişinin daha önceden bilmediği güzel, mutlu edici ve sevindirici bir haberdur. Genel olarak güzel ve iyi bir haber için kullanılmasına karşın, bazen olumsuz ve kötü bir haber için kullanılması da mümkündür. Bu şekilde kullanıldığı zaman, “küçümseme, alay etme, hafife almama, önem vermeme, “mânâlarında mecaz ifade eder.⁴¹³ “... Onlara acı bir azabı müjdele.”⁴¹⁴

Beşr veya tebşir, “müjdelemek yani güzel bir haber vermek, sevindirici bir sonucu bildirmek” anlamına gelmekle beraber Kur’ân-ı Kerim’de mecaz ve soru yoluyla “üzücü bir haberi ve acı verici bir sonucu” haber vermek mânâsında kullanılmıştır. Beşr kelimesi âyetlerde daima nezîr kelimesi ile kullanılması, beşîri iyi habere, nezîri ise kötü habere ayırmasını ifade eder. Bu açıdan bakıldığı zaman beşîr, “müminlere veya ibadet ve itaat eden müminlere özellikle de mutluluğunu ve cenneti müjdeleyen” anlamına gelir.⁴¹⁵

Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde kullanılan tebşir kelimesinin iyiliği, güzelliği ve hayırlı olan şeyleri ifade ettiği, fakat aynı kelime şer kavramıyla kullanıldığında muhatabın hassasiyetle ikaz edildiği anlaşılmaktadır. “Onları can yakıcı bir azapla müjdele.”⁴¹⁶ Bu meâldeki âyetler iman edip güzel işler yapan kişilerin cennetle müjdelenmesini gerektirdiği gibi bunun tam zıddı davranışları sergileyen kişilerin ise azapla uyarılması gerektiğini ifade etmektedir. Peygamberlerin insanları Allah’ın dinine davet ederken müjdenin yanı sıra uyarma görevlerinin bulunmuş olması, tebşir ve inzârın dine davet etme konusunda birbirlerini tamamlayan iki yöntem olduğunu göstermektedir.

⁴¹² Soleimani, “Kur’ân’da İnsanın Eğitimi: Tebşir ve İnzar”, 12.

⁴¹³ Soleimani, “Kur’ân’da İnsanın Eğitimi: Tebşir ve İnzar”, 61.

⁴¹⁴ Tevbe, 9/34.

⁴¹⁵ Önkâl, “Beşîr”, 554-555.

⁴¹⁶ Âl-i İmrân 3/21; en- Nisâ 4/138.

Çünkü insanda dengenin sağlanması ve korunabilmesi için bu iki kelimenin beraber kullanılması gerekmektedir.⁴¹⁷

Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerin vermek istediği anlamalara ve mesajlara bakıldığı zaman bu âyetlerin genel itibariyle tebşîr ve inzâr kavramları etrafında toplandığı görülecektir. Tebşîr kelimesi bazı hususlarda lâfzî olarak, çoğunlukla da müjde ifade eden isimler, sıfatlar, kelimeler ve anlamlar olarak kullanılmıştır.

Tebşîr kelimesinin geçtiği âyetler incelendiğinde bu kelimenin geçtiği sûrelerin 28'inin Mekkî âyetler olduğu, 11'inin ise Medenî âyetler olduğu görülecektir. Tebşîr kelimesi geçtiği bu 28 Mekkî sûrede 54 değişik âyette yer alırken, 11 Medenî sûrede 27 farklı âyette geçmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, bu kelimenin 14 Mekkî sûrenin 24 âyetindeki kullanışları terim mânâsında olmayıp, sözcük anlamlarıyla kullanılmıştır. Medenî sûreden olan Âl-i İmrân sûresinin de sadece 2 âyetinde kelime bu anlamda kullanılmıştır.⁴¹⁸

Kur'ân-ı Kerim'deki “tebşîr” kelimesi farklı şekillerde kullanılmıştır. Tebşîr, huzur veren, mutlu eden haberlerdir. Bu haberler ise bazen kişiyi mutlu eden önemli bir müjdedir. Bazen de ahlâkî davranışlara, Allah Teâlâ'ya ibadet etmeye, itaat etmeye ve güzel davranışlar yapmaya yönlendirir.⁴¹⁹

Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ, iman edip güzel işler yapan kullarını en güzel şekilde mükâfatlandıracağını müjdelemektedir: “*Rabb'leri onları kendi rahmeti, hoşnutluğu ve cennetleriyle müjdeliyor; onlar için orada kesintisiz nimetler vardır.*”⁴²⁰

Dünya hayatındayken Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uygun bir şekilde yaşayıp, dünyadayken iyi, güzel ve salih amel işleyenler ahiret hayatında yaptıklarının karşılığını fazlasıyla alacaklardır. İşte Allah Teâlâ kullarına bu durumu Kur'ân-ı Kerim'de müjdelemektedir. “*Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler.*”⁴²¹

⁴¹⁷ Hatice Kelpetin Arpaguş, “Tebşîr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: (TDV Yayınları, 2011), 40: 226-227.

⁴¹⁸ Turgay Gündüz, “Pedagojik Açıdan Kur'ân'da İnzâr Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (1998): 539.

⁴¹⁹ Soleimani, “Kur'ân'da İnsanın Eğitimi: Tebşîr ve İnzâr”, 64.

⁴²⁰ Tevbe 9/21.

⁴²¹ Fussilet, 41/4.

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Muhammed (s.a.v)’e iman edenlerin, itaat edenlerin ve onu gerçekten sevenlerin çok büyük mükâfatlar elde edeceğini haber vermektedir. Yaptıkları amellerin, iyi ve güzel davranışların karşılığının olacağını ve hiçbirisinin boşa gitmeyeceğini söylemesi çokça sevinip mutlu olmaları içindir. Allah yolunda mücadele ettiklerinde, yorulduklarında bıkkınlık, çaresizlik göstermeyip bütün güçleriyle çalışsınlar ve üzülmesinler diyedir. Allah’ın vaad etmiş olduğu ödüller, müjdeler ve mükâfatlar onları diri tutsun.

Ahzâb Sûresi 47. âyette geçen; *“Kendileri için Allah’ın büyük bir lütfunun bulunduğunu müminlere müjdele!”* Âyetinin anlam ve tefsiri ile konuyu sonuçlandıralım.

“Müminlere gerçekten kendilerine Allah’tan büyük bir lütuf olduğunu müjdele” bu büyük lütuftan maksat cennettir. Cabir bin Abdullah şöyle söylemiştir: Allah, *“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.”*⁴²² Âyeti nazil olunca sahabilere: “Sana mübarek olsun, ya Rasûlullah, bize ne var?” dediler, bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.⁴²³

Bu âyet-i kerime, önceki âyetlerden anlaşılan bir anlama atfedilmiştir. Bunun mânâsı şöyledir: “Biz seni bir şahit ve bir müjdeleyici olarak gönderdik. Bu sebeple sende şahit ol ve müjdele” şeklindedir. Allah Teâlâ gerek duymadığı için “şahit ol...” kelimesini zikretmemiştir. “Müjdeleme” ye gelince yani Allah’ın müjdeleme sözünü kullanmasına gelince, bu müjde kerem ve lütfu ortaya koymak için zikredilmiştir. Diğer bir konu ise bu emrin olmaması halinde, müjdelemenin vâcib olmamasıdır. Allah Teâlâ’nın, *“Allah’tan kendilerine gerçekten büyük bir fazlu kerem olduğu.”*⁴²⁴ âyeti tıpkı, *“Allah onlar için çok şerefli bir mükâfat hazırlamıştır.”*⁴²⁵ Âyetiyle aynı mânâda kullanılmıştır. O halde bu demektir ki, “azîm” ile “kebîr” anlamca birbirlerine yakın iki kavramdır. Bu durumun Allah Teâlâ’dan oluşu ise, “kebîr” yani büyüklük demektir.⁴²⁶

⁴²² Fetih 48/1.

⁴²³ İbn Cevzi, *Zadü’l- Mesir Fi İlmi’t- Tefsir*, V, 93.

⁴²⁴ Ahzâb 33/47.

⁴²⁵ Ahzâb 33/44.

⁴²⁶ Er-Râzî, *Me’âtilahu’l-Gayb*, XVIII, 276.

Mü'minlere verilen “büyük lütuf” müjdesinden maksat, müminlerin diğer ümmetlerdeki insanlara üstün gelmeleri ve yaptıkları iyiliklere, güzelliğe ve salih amellere verilecek olan ödülün, mükâfatın fazla ve büyük olmasındandır.⁴²⁷

Allah'tan, konum ve şeref meselesinde diğer ümmetlerin inananlarından daha büyük bir üstünlüğe sahip olduklarını veya ihsan, lütuf ve ikram vesilesiyle o ümmetlerin amellerinin karşılığı olan ödülleri daha fazla ödülleri olduğunu mü'minlere müjdele ve ümmetinin halini gözet. Diğer ümmetler için bir iyiliğe karşılık bir ödül; bu ümmet için ise on kat hatta daha fazla sınırsız bir ödül vardır.⁴²⁸

“Mü'minleri müjdele” âyetinde yer alan “vav” harfi cümleyi cümleye bağlamaktadır. Fakat mânâ yönüyle bir öncekinden farklıdır. Allah Teâlâ inananlara kendileri için Allah'tan büyük bir ihsan, kerem ve lütuf olduğunu müjdelemesini emretmektedir. Ez- Zeccac'ın görüşüne göre ise, ı ışık saçan bir kandil sahibi olarak yahut da ı ışık saçan bir kandili mü'minlere müjdele demek olur. O halde, “Ey Peygamber seni gönderdik” emrindeki “kef (seni mânâsında)” e atfedilmiş olur. İbn Atiyye buyurdu ki: Bu Allah Teâlâ'nın kitabında en ümit verici âyetlerdendir. Çünkü Allah Teâlâ Peygamberine, mü'minlere, kendi yanlarında onlar için pek büyük bir ihsan, ikram ve lütuf bulunduğunu müjdelemesini istemektedir. Bu büyük ihsanın, ikramın ve lütfun ne olduğunu da: *“Zalimlerin yaptıklarından ötürü korkuya kapıldıklarını göreceksin; ama bu mutlaka başlarına gelecek. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar ise cennet bahçelerinde olacaklar. Onlar için rableri katında istedikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur.”*⁴²⁹ Âyetinde beyan edilmiştir. Bu duruma göre sûrede yer alan bu âyeti kerime bir haberdur.⁴³⁰

Son olarak bu âyet hakkında Taberi'nin de açıklamasının verilmesinde önem görülmüştür: “Ey Muhammed (sav), muhakkak ki biz seni, göndermiş olduğumuz bu dini ümmetine ulaştırman için bir şahid ve Allah'ın emirlerine ve yasaklarına itaat edenleri cennetle müjdeleyen bir müjdecî, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına karşı gelenleri cehennem ateşiyle uyarıcı, Allah'ın emirleriyle onu birlemeye ve yalnızca ona kulluk etmeye çağıran bir davetçi ve yaratıkları, Allah'ın sana verdiği nur ile aydınlatan

⁴²⁷ Kâdî Beydâvî, *Envâru't- Tenzîl Ve Esrârü't- Te'vîl*, III, 579.

⁴²⁸ Bursevî, *Ruhul Beyan Cilt: 6*, s. 461.

⁴²⁹ Şûrâ 42/22.

⁴³⁰ Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 128.

bir kandil olarak gönderdik. Ey Muhammed (sav), sen, iman ehlini, Allah katında kendileri için büyük bir lütuf olduğuna dair müjdele.”⁴³¹

2. Doğru Sözlü Olmak

Sıdk sözlükte, “Doğruluk, gerçeklik, içten bağlılık” anlamlarına gelmektedir.⁴³² Sıdk kelimesi, âyet, hadis ve diğer İslâmî kaynaklarda, “hakikati konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güveniler olmak, vaadine sadâkat göstermek” mânâsında mastar; hakikati ifade eden, gerçeğe uygun olan söz, doğruluk, dürüstlük, güvenirlilik” mânâsında isim olarak kullanılır. Ayrıca sıdk kelimesi, “sözün hem objektif gerçeğe hem de sözü söyleyenin zihnindeki bilgiye uygunluğu” şeklinde tanımlanabilir⁴³³

Doğru sözlülüğe sıdk denmesi, yalanın zayıflığı karşısında doğruluğun güçlü olması sebebiyledir.⁴³⁴ Dini bir terim olarak sıdk; kişinin inancında, ameline, niyetinde, davranışlarında, sözlerinde, fiillerinde, içten, samimi ve dürüst olmasına; hile, yalan ve aldatmasının bulunmamasına denir.⁴³⁵

Kur’ân-ı Kerim’de, doğruluk kelimesi yerine sıdk kelimesi kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerim bu kelimeyi geniş mânâda ve çeşitli şekillerde kullanmıştır. Bu kelimenin yaygın mânâsı, insanın söylediği sözün doğru olması yani doğru konuşması, doğru söylemesidir. Bu durum zıttı ise yalandır. Yalan konuşmak ve yalan söylemektir.⁴³⁶

Süleyman Ateş, sıdk kelimesinin terim mânâsını şöyle açıklamıştır: “Sözün, söyleyenin düşüncesine ve gerçeğe uygun olmasıdır. Bunlardan birisi eksik olursa o söz sıdk özelliği taşımaz. Bu sebeple münafıkların Hz. Peygamber (s.a.v)’e: “Sen Allah’ın elçisisin.” söylemeleri gerçekte doğru iken doğru kabul edilmemiş, sözleri, içlerindeki düşünceye uymayan ikiyüzlüler, yalancılar sayılmışlardır.”⁴³⁷

Ateş, sıdk kelimesini üç kısma ayırmaktadır:

⁴³¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'v'ili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 505.

⁴³² TDK Türkçe Sözlük, Sıdk md. Ankara 2005.

⁴³³ Mustafa Çağrı, “Sıdk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: (TDV Yayınları, 2009), 37: 98-100.

⁴³⁴ Muhammed Ali Yazıcıbaşı, “Kur’ân’da Sıdk Kavramının Semantik Açısından İncelenmesi,” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, 5.

⁴³⁵ İsmail Karagöz, “Kur’ân’da Sıdk Kavramı ve Sâdık İnsan”, *Diyanet İlmi Dergi*, 37/1 (2001): 105.

⁴³⁶ Hüseyin Atay, “İslâm’da Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1967): 167.

⁴³⁷ Süleyman Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, Sıdk Mad. (İstanbul: Kuba Yayınları, 1997), XIX, 26.

a) “Sözünde doğruluk, başağın kökü üzerinde doğru durması gibi, dilin de söylediği sözde öylece doğru olmasıdır.

b) Eylemlerde doğruluk, işlerin, Allah’ın emirleri ve yasakları üzerinde durmasıdır.

c) Hallerde doğruluk, kalp ve beden davranışlarının (dışın ve için), ihlas ve samimiyet yönünden bir olmasıdır.”⁴³⁸

Sıdk kelimesinin sözlük mânâlarından birisi de insanın söyledikleriyle yaptıklarının bir olmasıdır. Yani niyetiyle amelinin örtüşmesidir. Eğer bu şekilde olursa söylenen sözün tam anlamıyla doğruluğundan bahsetmek mümkün olabilir. Bu konuya münafıkların halleri en güzel örnektir. Münafıklar, Müslümanların yanlarına geldikleri zaman Hz. Peygamber (s.a.v)’in peygamber olduğunu dilleri ile söylerken, kalplerinden bunu yalanlıyorlardı.

Bu durum gösteriyor ki, sıdk kelimesinin sözlük ve terim mânâlarına bakıldığı zaman, yalnızca söylenen sözün doğru olması o sözün tam olarak doğru olduğu anlamına gelmez. Fakat söylenen söz ile insanın niyeti, davranışları, amelleri, ihlası ve samimiyeti arasında bir denge varsa işte o zaman doğru sözlülükten ve dürüst olmaktan bahsedilebilir.⁴³⁹

Gazâlî ise sıdk kavramını şu şekilde açıklamıştır:

a) Dilde olması: Kişi sözlerinde ve konuşmalarında doğru sözlü olmaya dikkat ederse asla yalan söylemez. Kişinin kalbi, yalan sözden de doğru sözden de olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Dildeki doğru sözlülük iki şekildedir: Birincisi, kişi başkaları tarafından doğru sanılsın diye kapalı ve kinayeli konuşmamalıdır. İkincisi ise, kişi duâ ederken Allah’tan kendisine doğru sözlü bir kişi olmayı nasip etmesi için yalvarmasıdır. “Yüzümü sana döndüm” duâ ettiği zaman eğer o anda kalbi dünyevi şeylerle meşgul olmuş ise yalan konuşmuş olur. Çünkü o, yönünü Allah’a çevirmemiştir.

b) Niyette olması: Kişi niyet ettiği zaman yalnızca Allah için etmeli başkası için etmemelidir. Bu da yalnızca samimiyet ve ihlaslı olmakla mümkündür. Çünkü kişinin

⁴³⁸ Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, XIX, 31.

⁴³⁹ Yazıbaşı, “Kur’ân’da Sıdk Kavramının Semantik Açıdan İncelenmesi,” 6-7.

kalbinde Allah’a ibadet ve itaat etmekten başka bir düşünce varsa yaptığı ibadette yalancı olmuş olur.

c) Azmetmekte olması: Bir işi yaparken gösterilen güce, kuvvete ve azme, sıdk-ı azm denir. Sıddîk, sürekli iyilik yapmak için kendinde güç ve kuvvet bulan kişiye denilir.

d) Azme vefa göstermesi: Sıdkın bu yönünde kişinin sadâkatinin göstergesi olarak davranışlarına dikkat çeken Gazâli, savaş meydanında ölümü bile kolaylıkla göze alan sadık kişinin, doğruluğunun sonucu olarak vefalı olduğunu davranışlarıyla gösterdiğini ifade etmektedir.

e) Amelde olması: Gazâli, insanın içinin ve dışının bir olmasına, içinin ve dışının birbiriyle örtüşmesine önem vermektedir. Mesela yolda yürürken vakarlı bir insanmış gibi görünüşte gerçekte öyle bir insan olmamanın tehlikeli bir durum olduğuna dikkat çekmiştir.

f) Doğru sözlü olan bir kişi, din makamlarında sıdkın hakikatini kendinden istemeli, başlangıçlarına ve görünüşüne kanaat etmemelidir. Zühd, muhabbet, tevekkül, gibi durumlar her müminde biraz bulunur. Fakat zayıf bir halde bulunur. İşte bu zühd, muhabbet, tevekkül gibi hallerde güçlü ve kuvvetli olan kişi, sâdık olur.

Gazâli’ye göre, bu altı işte sâdık olup en üstün derecede olana sıddîk denir. Bunların bazısına sâdık olana sıddîk denmez. Derecesi sıdkına göre değişir.⁴⁴⁰

İyi ve kutsal sözlerin yalnız anlaşılmaları kişileri yanlış davranışlara ve yanlış hareketler yapmaya sevk etmektedir. Mesela bir kişinin doğru bir insan olabilmesi için doğru konuşması ve doğru söylemesi yeterli değildir. O kişinin doğru sözlü bir insan olabilmesi için hayatının her alanında ve her anında doğru sözlü olmalıdır. Davranışlarında ve yaptığı işlerinde doğru olmalı ve işini gücünü doğru bir şekilde yapmalıdır. Yani hem özü hem de sözü bir olmalıdır. Konuştuğu zaman konuşmasının doğru olduğuna inanılan bir kişi, yaptığı işlerde hilelik, sahtekârlık, bozukluk, eğrilik yapıyorsa bu kişi doğru bir insan değildir. Doğruluğun karşılığı yalandır. Yalan sözle olur. Doğru olan bir kişi yalan söylemez.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Kimyâ-yı Saadet*, çev. A. Faruk Meyân, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1981) s. 675-677.

⁴⁴¹ Atay, “İslâmîde Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)”, 169.

Doğruluk, İslâm'ın temel amaçlarından birisidir. Kişinin, dünya ve ahiret mutluluğu, toplumun barış ve huzuru; iman, amel, niyet, söz, sözleşme gibi her türlü davranışın doğru olmasıyla ve doğru yapılmasıyla mümkündür.⁴⁴²

Kur'ân-ı Kerim, sâdık kelimesini çok zengin bir anlam alanıyla kullanmıştır. Sâdık kelimesi âyetlerde Kur'ân, iman, salih amel, iyi ve güzel davranışlar, doğruluk, sözünde durmak, söze sadık kalma ve yüceltme mânâlarında kullanılmıştır. Sadece Kur'ân-ı Kerim'de değil hadislerde de bu kavram çokça kullanılmış ve dine inanan kişilerin ısrarla doğru sözlü olmaları istenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de doğruluk kelimesi dışında bu kelimenin eş anlamları olan siddîk, sadık, müsaddik gibi kelimeler de kullanılmıştır. Aynı şekilde doğruluk kelimesinin mânâ derinliği olduğu gibi diğer kelimelerin de mânâ derinliği vardır. Kur'ân-ı Kerim, bu kavramları dinde yalnızca olumlu haller için kullanmıştır.⁴⁴³

Kur'ân-ı Kerim'de sâdık insanın özellikleri şu şekilde geçmektedir:

- 1) Allah'a, Ahiret gününe, peygamberlere, meleklerle ve kitaplara inanırlar.
- 2) Sahip oldukları mallardan yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olan insanlara verirler.
- 3) Namazlarını dosdoğru kılarlar.
- 4) Zekâtlarını verirler.
- 5) Söz verdikleri zaman sözlerine sadık kalırlar.
- 6) Yoklukta, darlıkta, hastalıkta, kıtlıkta ve savaş zamanlarında sabrederler.⁴⁴⁴
- 7) Allah'a verdikleri sözü yerine getirirler.⁴⁴⁵
- 8) Allah yolunda canlarıyla ve mallarıyla mücadele ederler.⁴⁴⁶
- 9) İmanlarında asla şüpheye düşmezler.
- 10) Dosdoğru sözlüdürler.

⁴⁴² Karagöz, "Kur'ân'da Sâdık Kavramı ve Sâdık İnsan", 103.

⁴⁴³ Adem Höçük, "Kur'ân-ı Kerim'de "Sâdık"(Doğruluk) Kavramı" (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2009), s.87.

⁴⁴⁴ Bakara, 2/177.

⁴⁴⁵ Ahzâb, 33/23.

⁴⁴⁶ Hucurât, 49/15.

Müminlere ait özellikleri saymak ve bunları sınırlandırmak kolay değildir. Gerek Kur'ân-ı Kerim'de ve gerekse hadislerde müminlere ait birçok özellikler vardır. Hatta buralarda belirtilmeyen tüm güzel davranışlar müminlere ait olan ve onlara yakışan davranışlardır.

Kişinin doğru sözlü olması hem dünyevi hem de uhrevi sebeplere dayanır. İnsanın güven ihtiyacı, ailenin huzuru, toplumun barış ve güvenliği hususlar dünyevi sebeplere örnek verilebilir. Allah'a verdiği sözü tutma, mükâfata nail olma, cezadan ve azaptan kurtulma gibi hususlar da uhrevi sebeplere örnek verilebilir. Sonuç ne olursa olsun insanın sergilemiş olduğu tüm doğru davranışlarının hem bu dünyada hem de öbür dünyada bir karşılığı olacaktır. Aksi durumda her iki tarafta da hüsrana uğrayanlar arasında yer alacaktır.⁴⁴⁷

*“Hani bütün peygamberlerden; senden, Nûh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan, Meryem oğlu İsâ'dan sadâkat sözü almıştık, onlardan ağır sorumluluk taşıyan bir söz almıştık.”*⁴⁴⁸ Bu âyette Allah'ın, Peygamberlerden söz aldığı açıklanmıştır. Fakat hangi konularda söz alındığı açıklanmamıştır. Bazı müfessirlere göre, “Allah Teâla, Peygamberlerinden birbirlerini destekleyeceklerine ve birbirlerini doğrulayacaklarına dair söz almıştır.” Diğer bir kısım müfessirlere göre ise, “Allah Teâlâ, Peygamberlerinden dine yardım etmeleri ve dini ayakta tutmaları, dini insanlara ulaştırmaları, birbirleriyle yardımlaşmaları, birlik ve beraberlik içerisinde olmaları konusunda söz almıştır.” Demişlerdir.⁴⁴⁹

Peygamberlerden alınan söz, Allah'tan aldıkları emirleri insanlara ulaştırmak ve insanları doğru dine davet etmektir. Âyette bu beş peygamberin adının zikredilmesi diğer peygamberler arasından ön plana çıkmış olmalarından dolayıdır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in ilk başta anılmasının sebebi, O'nun şanını yüceltmek ve ona olan hürmeti göstermek içindir.⁴⁵⁰

Allah Teâlâ, bu âyetle birlikte diğer Peygamberlerden aldığı sapasağlam ve güvenilir bir sözden bahsetmektedir. Bir önceki âyete bakıldığında zaman misak şu mânâyâ

⁴⁴⁷ Höçük, “Kur'ân-ı Kerim'de “Sıdk”(Doğruluk) Kavramı” 95.

⁴⁴⁸ Ahzâb 33/7.

⁴⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân an Te'v'îli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 475.

⁴⁵⁰ Kâdî Beydâvî, *Envâru't- Tenzîl Ve Esrârü't- Te'vîl*, III, 554.

gelmektedir: “Peygamberler ilk önce kendileri Allah'tan gelen tüm emirlere itaat etmeli, daha sonra da başkalarını da bu emre uymaya davet etmelidir. Peygamberler, Allah'tan aldıkları emirleri diğerlerine aktarma konusunda ve bu emirleri yerine getirme hususunda tembellik ve gevşeklik göstermeyeceklerdir.”⁴⁵¹

Biz onlardan yani Peygamberlerden Allah'tan aldıkları vahyi insanlara ulaştırma konusunda ve emanetleri yerine getirme hususunda sağlam bir söz aldık. Bu söz âyetin başında ifade edilen sözün aynısıdır. Burada tekrar zikredilmesinin sebebi bu durumun önemini vurgulamak ve yüceltmek içindir.⁴⁵²

“(Allah bu sözü aldı) ki, bu sâdık kulları sadâkatleri konusunda sorumlu kılsın. O, inkâr yolunu seçenlere de acı veren bir azap hazırlamıştır.”⁴⁵³ Âyetin başında, “onlardan söz aldık” ifadesi kullanıldıktan sonra, âyetin sonunda da bu durumun tekrarlanması doğru söyleyenlerin söyledikleri sözde ne kadar sadakatli olduklarını sormak için yapılmıştır. Sadıklara sadakatlerinin sorulmasının sebepleri şunlardır:

- Allah Teâlâ'nın kıyamet günü peygamberlere ümmetlere ne anlattıklarını soracağındandır.
- Peygamberleri tasdik eden insanların bu tasdiklerinde ne kadar samimi olduklarının sorulması da mümkün olabilir. Çünkü doğru olan bir insanı doğrulayan kişi de doğrudur.

Ya da bu bundan maksat, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye insanların kendilerini kendilerine şahit yaptığında “evet, Rabbimizsin” diye şahitlik eden ve bunda da doğru sözlü olan mü'minlere, doğruluklarından ve vermiş oldukları sözlerden sormuş olmasıdır.⁴⁵⁴

“Doğru sözlü kimselere doğruluklarına dair soru sorsun” âyetiyle ilgili dört farklı açıklama yapılmıştır:

- 1) Peygamberlere risaletlerini, tebliğ ettiklerine dair ümmetlerine soru sormaları ve tasdik almaları maksadıyla ifade edilmiştir.

⁴⁵¹ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, IV, 393.

⁴⁵² Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 461.

⁴⁵³ Ahzâb 33/8.

⁴⁵⁴ Kâdî Beydâvî, *Envârü 't- Tenzîl Ve Esrârü 't- Te'vîl*, III, 555.

2) Peygamberlere ümmetlerinin kendilerine ne şekilde yanıt verdiklerine dair soru sormaktır.

3) Peygamberlere kendilerinden alınmış söze bağlı olup olmadıklarına dair soru sormaktır.

4) Doğru söz söyleyen kişilere, samimi ve ihlaslı kalplere dair soru sormaktır.⁴⁵⁵

Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de: “*Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız.*”⁴⁵⁶ Bu âyette onlara soru sorulmasının faydası kâfirleri azarlamak içindir.

“*Hâlbuki bunlar daha önce ayrılıp dönmeyeceklerine dair yeminle Allah’a söz vermişlerdi ve Allah’a verilen sözün yerine getirilmesi gerekirdi.*”⁴⁵⁷ Bu âyette bahsedilen topluluk Hârîse oğullarıdır. Onlar, Uhud Savaşı’nın yapıldığı esnada savaşın hararetinden ve şiddetinden o kadar etkilenmişlerdi ki bir ara savaşı bırakıp her biri bir tarafa dağılmışlardı. Daha sonra yaptıkları şeyin yanlış olduğunu anladıklarında hızlı bir şekilde tövbe ederek Hz. Peygamber (s.a.v)’in yanına koşmuşlardı. Böyle bir hataya düşmemeye dair de Allah’a ve Rasûl’üne söz vermişlerdi.⁴⁵⁸

Allah’a verilen söz sorumluluğu gerektirir: Kıyamet gününde insan sorguya çekildiğinde ona şöyle sorulur: Verdiğin sözü yerine getirdin mi getirmedin mi? İnsana verdiği cevaba göre karşılık verilir. Bu ifade ise yalnızca bir tehdittir.⁴⁵⁹

“Allah’a verilen söz sorumluluğu gerektirir.” İfadesi şu şekilde de yorumlanmıştır: Bu âyette sözü edilen kişiler, akabe gününde Hz. Peygamber (s.a.v)’e biatta bulunup şu sözleri söylemişlerdi: “Kendin için de Rabb’in için de istediğin şeyleri şart koş.” Dedikleri zaman Hz. Peygamber (s.a.v)’de şöyle buyurmuştur: “Rabbim için sadece O’na ibadet edip, O’na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için ise hanımlarınızı, mallarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni de korumanızı şart koşuyorum” Bu durum üzerine orada bulunanlar: Ey Allah’ın Peygamberi! Eğer biz bunları yapacak olursak bizim için ne vardır? Demeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v)

⁴⁵⁵ Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi ’l-Kur’ân*, XIV, 29.

⁴⁵⁶ A’râf 7/6.

⁴⁵⁷ Ahzâb 33/15.

⁴⁵⁸ İbn Acîbe, *Bahrü ’l-Medîd Fî Tefsîri ’l-Kur’âni ’l-Mecîd*, VII, 530.

⁴⁵⁹ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 427.

şöyle buyurmuştur: “Dünyada Allah’ın yardımı ve zafer, ahirette ise zafer vardır.” Akabe biatında bulunanlar ile Hz. Peygamber (s.a.v) arasında yapılan bu sözleşme, “Allah’a verilen sözün yerine getirilmesi gerekir.” İfadesinin bir delilidir. Şüphesiz Allah Teâlâ kıyamet gününde onları vermiş oldukları bu sözleri sebebiyle ve verdikleri sözleri yerine getirip getirmemeleri bakımından sorumlu tutacaktır.⁴⁶⁰

“Müminlerden bazı kimseler Allah’a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; (vaadlerini) asla değiştirmediler.”⁴⁶¹ Bu âyette Allah Teâlâ, münafıkların verdikleri sözleri yerine getirmediklerini anlattıktan sonra bu âyet ile müminlerin cesur olanlarının, Allah’a verdikleri sözü yerine getirdiklerini, bazılarının ise savaş meydanlarında canlarıyla başlarıyla savaşıp bu uğurda şehit olduklarını, diğer bir kısmının ise şehit olmayı içtenlikle beklediklerini beyan etmektedir.⁴⁶²

İman edenlerden samimi olan kişiler, Allah’ın Rasûl’ü ile sabredip, dini yüceltmek için savaşan ve Allah’a verdikleri sözde duran nice insanlar vardır. Bu insanlar, verdikleri sözü yaptıkları işler sebebiyle yerine getirmişlerdir. Bu âyette bahsedilen kişiler, Osman b. Affan, Talha b. Abdullah, Sa’id b. Zeyd b. Amr, Hamza, Mus’ab b. Umeyr, Enes b. Nadir ve diğerleridir. Allah hepsinden razı olsun. Bu insanlar, Hz. Peygamber (s.a.v) ile savaşa giderlerse sabırlı olmaya ve şehit oluncaya kadar savaşacaklarına dair söz vermişler ve adakta bulunmuşlardır.⁴⁶³

“Onlar Allah’a verdikleri sözü yerine getirdiler.” Bu konu hakkında dört görüş vardır:

1) Onlar, Akâbe Biatı’nda, İslâm’a ve onun peygamberine yardım edecekleri konusunda söz verdiler.

2) Onlar, Bedir Savaşı’nda bulunmayan kimselerdir; bundan sonra hiçbir savaştan geri durmayacaklarına dair söz verdiler.

3) Onlar, düşman birlikleriyle karşılaştıkları zaman kaçmayacaklarına dair söz verdiler ve bu sözlerine de sadık kaldılar.

⁴⁶⁰ el- Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 58.

⁴⁶¹ Ahzâb 33/23.

⁴⁶² Taberî, *Câmiu’l Beyân an Te’v’ili Âyi’l-Kur’ân*, VI, 571.

⁴⁶³ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 434.

4) Onlar, savaşlar, zorluklar ve sıkıntılar karşısında yılmadan sapasağlam duracaklarına dair söz verdiler.

“Onlardan kimisi adağını yerine getirdi kimisi de beklemektedir.” İfadesinde ise üç görüş vardır:

1) Onlardan kimisi şehit oldu kimisi de şehit olmayı beklemektedir.

2) Onlardan kimisi şehitte olsa veya yaşasa da sözünü yerine getirmiş olur. Onlardan bazıları da savaşmak veya düşman birliklerine karşı direnip mücadele ederek şehit olmayı beklemektedirler.

3) Onlardan kimisi de yapmış oldukları adağı yerine getirmişlerdir.⁴⁶⁴

Âyette, ikiyüzlü yani münafık olanlarla kalplerinde inanç bozukluğu olanlara dolaylı olarak bir kınama ifadesi yer almaktadır. Çünkü onlar, sözlerinde durmayarak antlaşmalarını bozdular.⁴⁶⁵

Bu âyetin devamı olan Ahzâb Sûresi 24. âyette ise konu şöyle devam etmektedir: *“(Böyle oldu ki) Allah, sözünde duranları sadakatleri sebebiyle ödüllendirsin, münafıkları da dilerse cezalandırsın, dilerse bağışlasın! Allah çok bağışlayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.”*⁴⁶⁶ Âyetin bu bölümü bir önceki âyette geçen ve doğrudan haber verilen ve üstü kapalı bir şekilde anlatılan durumun sebebini açıklar. Sanki münafıklar verdikleri sözde durmamakla kötü bir akıbeti istemiş oldular. Samimi ve dürüst Müslümanlar ise sabrederek ve verdikleri sözde durarak en güzel akıbeti istemiş oldular. Allah’ın münafıkları affetmesi ve onları bağışlaması, onların yapacakları tövbeye bağlıdır. Veya bundan kasıt, onları tövbe etmeye muvaffak kılmaktır.⁴⁶⁷

Bu âyet hakkında Razi’nin açıklaması ise şu şekildedir: Allah Teâlâ, sözünde duranları, sadakatleri sebebiyle ödüllendirecektir. “Onlar verdikleri sözlere sadık kaldıkları için, Allah onları hem dünyada hem de ahirette vaat ettiği şeyleri birer birer gerçekleştirmek suretiyle mükâfatlandıracaktır.” Demektir. Yalan söyleyen ve verdikleri sözlerde durmayan münafıkları ise Allah Teâlâ cezalandıracaktır. Eğer isterse, yani münafıklara yaptıkları şeylerden dolayı azâb etmeyi isterse, onların iman etmelerine

⁴⁶⁴ İbn Cevzi, *Zadü'l- Mesir Fi İlmi't- Tefsir*, V, 76.

⁴⁶⁵ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 435.

⁴⁶⁶ Ahzâb 33/24.

⁴⁶⁷ Kâdî Beydâvî, *Envâru't- Tenzîl Ve Esrârü't- Te'vîl*, III, 564.

engel olur. Yahut da onlara tövbe etmeyi nasip eder. Allah Teâlâ bu durumu bu şekilde açıklamıştır. Çünkü Hz. Peygamber (sav)’ın onların iman edeceklerine dair olan inancı devam ediyordu. Bundan sonra onlardan bazıları iman etmişlerdir. Allah Teâlâ, “onların günahlarını örtüp gizlediği için ve bu günahlarını affettiği için Gafûr’dur. Aynı şekilde onlara merhamet edip, iman nasip ettiği içinde rahimdir.” Allah Teâlâ, Gafûr ve Rahîm olmasına rağmen, suçları büyük, günahları fazla olduğu için münafıkları cezalandırmıştır. Eğer günahları ve suçları az olsaydı, muhakkak ki onları da bağışlar ve onları da affederdi.⁴⁶⁸

Doğru sözlü olmak ile ilgili vereceğimiz son âyet ise Ahzâb Sûresi 70. âyettir. Âyette şöyle geçmektedir: “*Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin*”⁴⁶⁹ Bu âyette Allah Teâlâ kendinden korkulmasını ve gerek kendi haklarına gerekse kullarının haklarına riayet edilmesini emrediyor. Allah’ın emirlerine itaat etmek, kullarına zulmetmemek ve her konuda hakka dönerek doğru sözlü olmalarını emretmektedir. Bu âyetteki bir diğer maksat, söz konusu edilen kişilerin Hz. Zeynep hakkındaki gelişi güzel konuşmalarının yasaklanmasıdır. Çünkü dili korumak, doğru konuşmak ve doğru söz söylemek, bütün iyilikleri ve bütün hayırların temelidir.⁴⁷⁰

Bu âyet hakkında İbn Acîbe’nin açıklaması ise şu şekildedir: Ey İman edenler! Allah’ın habibi olan Hz. Muhammed (s.a.v)’e eziyet ve sıkıntı verip onu üzmeyin. Hatta onun hoşlanmadığı ve sevmediği şeyleri yapma konusunda Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin. Doğru ve isabetli söz söyleyin. Ya da Allah için söz söyleyin. Allah’a kavuşma amacıyla ve adaleti gözetmek için söz söyleyin. Âyetin maksadı, Müslümanları, Hz. Zeynep konusunda hoş olmayan, doğru olmayan ve hakka uygun olmayan konuşmalardan ve dedikodulardan sakındırmaktır. Âyetin bir diğer amacı da her konuda doğru söz konuşmaya teşvik etmektir. Çünkü dili yalan sözlerden korumak, doğru konuşmanın, doğru söz söylemenin ve hatta bütün hayırları elde etmenin anahtarı olur. Dilinizi korumakta ve doğru sözlü olma hususunda Allah’tan korkun; her an, her yerde ve her zaman Allah’ın gözetimi altında olduğunuzu hatırlayın. Bu şekilde yapmanız, sizi istediğiniz en güzel sonuca ulaştırır. Bu, amellerinizin, iyiliklerinizin karşılıksız

⁴⁶⁸ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XVIII, 252.

⁴⁶⁹ Ahzâb 33/70.

⁴⁷⁰ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 490.

bırakılmadığını, ibadetlerinizin kabul edildiği ve günahlarınızın bağışlandığı anlamına gelir.⁴⁷¹

E. Sosyal Ahlâk Yapısı

Ahlâk, toplumdaki fertlerin emniyet, sükûnet ve mutluluk içinde yaşamalarına destek olur. Bu sebeple toplumun barış ve huzuru için insanların ahlâklı olup olmamaları önemli bir yere sahiptir. İnsanlar, sahip oldukları ahlâkî özelliklerini büyüme ve gelişme dönemlerinde elde ederler. Ahlâkî gelişim, insan gelişiminin en mühim faktörlerinden birisidir. İnsan, doğumundan itibaren hayatının sonuna kadar biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişim gibi farklı gelişim süreçleri yaşar. İnsanın ahlâkî gelişimi de bu gelişim süreçlerine paralel olarak şekillenir.⁴⁷²

Sağlıklı bir ahlâkî gelişim dönemi geçirebilmek için, bu dönemi yönlendiren farklı hareketlerin etkisi, toplumun istek ve beklentilerine uygun olmalıdır. Bu sebeple bu dönemi etkileyen, ferdin ahlâkî düşünce ve davranış yeteneği kazanmasını sağlayan sosyal hareketlerin neler olduğu ve bu hareketlerin özelliklerinin, miktarlarının ve tesirlerinin bilinmesi mühimdir. Dolayısıyla ahlâkî gelişim sürecinin istenilen şekilde kontrol altına alınıp yönlendirilmesi mümkün olabilir.⁴⁷³

Her toplum, kişiye bir ahlâkî bir erdem kazandırır ve hayatın zorluklarının güçlüğü en aza indirmek için, kendisinin gizli ortağı ve yardımcısı olan sosyal düzeni bireylerin zihinlerine ve kalplerine yerleştirmeye çalışır.⁴⁷⁴ Toplum, kendi faydasına olan sorumluluk ve alışkanlıkları faziletler olarak bireye takdim eder ve onu teşvik eder, kendi zararına olan özellikleri de reziletler diye takdim ederek onları ortadan kaldırmaya çalışır. Böylece birey, belirli bir düzen içinde sosyalleşir ve toplumun bir ferdi olur.⁴⁷⁵

İnsan hem güzel ahlâka hem de kötü ahlâka meyilli olarak yaratılmıştır. Yani ahlâkî özellikleri doğuştan gelmektedir. Fakat ahlâkın yönünü çizen unsurlar çevreseldir. Eğer insan güzel ahlâka yönlendirecek çevresel unsurlarla karşılaşarsa güzel ahlâklı; kötü ahlâka yönlendirecek çevresel unsurlarla karşılaşarsa kötü ahlâklı bir kişi olabilirler.⁴⁷⁶

⁴⁷¹ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, VII, 630.

⁴⁷² Mustafa Şengün, “Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2007): 201.

⁴⁷³ Şengün, “Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri”, 201.

⁴⁷⁴ Hasan Mahmud Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli*, (İstanbul: Han Neşriyat, 1983), 25.

⁴⁷⁵ Will Durant, “Medeniyetin Temelleri”, çev: Nejat Muallimoğlu, (İstanbul: Boğaziçi Yay., 1978), 106.

⁴⁷⁶ Şengün, “Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri”, 216.

Sosyal ahlâk yapısı hakkında kısaca bilgi verdikten sonra şimdi de çalışmamızın kapsamı dâhilinde sosyal ahlâk yapısıyla alakalı konu başlıklarını ele alıp incelemeye çalışacağız.

1. Mümin Kadınlarla Evlenme Akdi

Nikâh kelimesi sözlükte, “birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki” gibi mânâlara gelir. Fıkıh terminolojisinde ise, dinen aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli olmayan bir erkek ve bir kadının hayatlarını sürekli olmak şartıyla birleştirmelerini sağlayan sözleşmeyi ve bu sözleşme yoluyla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder.⁴⁷⁷

Kur'an-ı Kerim'de bir kelimenin hem gerçek mânâsı hem de mecaz mânâsının kullanıldığı bilinmektedir. Nikâh kelimesi de bunlardan birisidir. Bu bakımdan nikâh kelimesinin gerçek anlamının cinsel ilişki, mecaz anlamının ise nikâh sözleşmesi olduğunu söylemek doğru olacaktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in kullanmış olduğu kavramlar, daha önceki anlamlarının yanında başka yeni anlamlar da kazanırlar. Bazen bu yeni kazandıkları mânâlar daha güçlü olabilirler. Nikâh kelimesi de İslamiyet'le birlikte özel bir mânâ kazanmış oldu. O da nikâh sözleşmesidir. Bu kavramda Kur'ân-ı Kerim'de genellikle bu mânâda kullanılmıştır.⁴⁷⁸

Bu kavram Kur'ân-ı Kerim'de en fazla sülâsî vezinde ikinci baktan, “ne-ke-he”, “yen-ki-hu”, “ni-kâ-hen” şeklinde gelmiştir. Tefsirciler bu kavramı âyetlerin siyâk ve sibâkına bakarak beş şekilde yorumlamışlardır:⁴⁷⁹

1) Akit anlamında: *“Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle boşayınız.”*⁴⁸⁰

2) Cimâ anlamında:

⁴⁷⁷ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 112-117.

⁴⁷⁸ Otabek Abdukhamidov, “Kur'ân'da Nikâh ve Talâk Kavramları” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2020), 4.

⁴⁷⁹ Hasîrîzâde Elîf Efendi, *en-Nûru'l-Furkân Fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), I, 165.

⁴⁸⁰ Ahzâb 33/49.

*İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet edecekleri kanaatine varırlarsa, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.*⁴⁸¹

3) Buluğ ve rüşd anlamında:

*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.*⁴⁸²

4) Mehir anlamında:

*Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lütfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar. Bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve câriyelerinizin -kendilerinde hayır görürseniz- tekliflerini kabul edin. Allah'ın size verdiği maldan da onlara verin. Namuslu yaşamak isterlerse, dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa, bilsinler ki böyle zorlanmalarından sonra onlara Allah rahmet ve mağfiretiyle muamele edecektir. Bilinsin ki Allah onların zorlamaları sebebiyle bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.*⁴⁸³

5) Zina anlamında: “Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”⁴⁸⁴

Nikâh, gerekli şartları sağlayan erkek ve kadının beraberliğini helal kılan bir sözleşmedir. Nikâh akdinin sağlamış olduğu aile yapısı, küçük bir toplum şahsiyeti olması ve bu yönden hakları ve sorumlulukları ilgilendiren sözleşmeyle doğan fikhî yönü, neslin devamını sağlayan helal yol olması açısından dini boyutu, huzur ve sükûnet veren

⁴⁸¹ Bakara 2/230.

⁴⁸² Nisâ 4/6.

⁴⁸³ Nûr 24/33.

⁴⁸⁴ Nûr 24/3.

özelliğiyle sıcak bir yuva ortamı olması açısından manevi yönü olan çok boyutlu bir kurumdur.⁴⁸⁵

İbn Acîbe 'ye göre nikâh, asıl anlamıyla “cimâ” demektir. Evlenme sözleşmesine nikâh denilmesi mecâzi bir ifadedir. Bu evlilik sözleşmesi cima yolunu açtığı için, ona da nikâh denilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in neresinde nikâh kelimesi zikredilmişse onunla evlilik sözleşmesi kastedilmiştir. Eğer bu kavram cimâ için kullanılmış olsaydı, o, açık bir şekilde ifade edilmiş olurdu. Kur'ân-ı Kerim'in edebi bu olayı açık bir şekilde ifade etmek yerine, onu başka bir kelimeyle ve başka bir yolla üstü kapalı bir şekilde ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de cimâ kelimesi yerine, “dokunma”, “temas etme”, “yakınlaşma”, “içli dışlı olma”, “kendisine varma”, gibi kelimeler kullanılmıştır. Tüm bu ifadeler insanlara ahlâkî, edebi ve hayâ sahibi olmayı öğretmek için kullanılmıştır.⁴⁸⁶

Kurtubi nikâhın mahiyetini şu şekilde izah eder: “Nikâh kelimesinin gerçek mânâsı ilişki kurmaktır. Akde nikâh isminin verilmesi ise ilişkiye götüren yol olması yönünden, bu akdin onu da kapsamasından dolayıdır. Bu durumun bir örneği ise Arapların şaraba, “ism: günah” ismini vermiş olmalarıdır. Çünkü içki içmek günah işlemeye götüren bir yoldur. Kur'ân-ı Kerim'de “nikâh” kelimesi ise, hep sözleşme mânâsında kullanılmıştır. Çünkü bu da ilişki kurmanın anlamını taşır. Bu şekildeki bir ifade, Kur'ân-ı Kerim'in kendi bünyesinde barındırdığı âdâptan dolayıdır. Kur'ân-ı Kerim'in ilişki kurmaktan mülâmese (dokunmak), kurban (yaklaşmak), teğâşşi (örtmek) ve ityân (varmak) lafızları kinaye yoluyla kullanılmıştır.”⁴⁸⁷

Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde nikâh kavramını ifade eden evlenme konusu, fıkıh kaynaklarında ise, “kitâbu'n-nikâh” başlığı altında toplanmıştır. Bazı hukukçular tarafından ibadete ait hususlar ile hukuka ait hususlar arasına yerleştirilmiştir. Her ne kadar evlilik, İslâm dininde mühim bir konuma sahip olsa da ve bazı yönlerinden dolayı ibadet boyutu olsa da onu sadece dini bir sözleşme olarak nitelendirmek doğru olmaz. Evlilik, sözleşme ile gerçekleşen bir beraberlik olmakla birlikte onu sadece medenî

⁴⁸⁵ Saffet Köse, “Küreselleşen Dünyada Aile” içinde *2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 124.

⁴⁸⁶ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII, 587.

⁴⁸⁷ Kurtubi, *El- Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 129.

muamele olarak da değerlendirmek doğru olmayacaktır. Bu nedenle evlilik hem medeni muamele hem de hem de ibadet olması açısından özel bir sözleşmeyi ifade etmektedir.⁴⁸⁸

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerimde evliliğin meşru olduğundan bahsetmiştir. Nikâhın bu meşru olma durumu sadece Kur'ân'da yer almamakla birlikte hadislerde ve icma delillerinde de geniş bir şekilde yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerim'e baktığımız zaman nikâhın meşruluğundan bahseden âyetler şunlardır:

* *“İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.”*⁴⁸⁹

* *“Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”*⁴⁹⁰

Bu âyetlerde alınması gereken önlemlerden ve iffetin korunmasıyla ilgili emirlerden bahsedilmiştir. İffetin korunmasıyla ilgili alınması gereken en güzel önlem ise evliliktir. Müfessirler “evlendirin” emrinin muhatabı olarak velileri almış ve buradan hareket ederek de velinin evlendirme vazifesi üzerinde durmuşlardır. Modern dönem müfessirlerine göre ise muhatap olan kişi sadece veliler değil, aynı zamanda âyetin işaret ettiği tüm ilgililer ve tüm toplumdur. Bu açıdan bakıldığında zaman hem maddi olarak hem de manevi olarak hali vakti yerinde olan herkesin evlenmesi emredilmektedir. Evlendiği zaman eşine haksızlık edeceğinden ve ona zulmedeceğinden korkan kişiler başka yollara ve yöntemlere başvurabilirler. Mesela Hz. Peygamber (s.a.v)'in tavsiye ettiği gibi oruç tutarak da nefsin ve iffetini koruyabilir. Hem maddi açıdan hem de manevi açıdan hali vakti yerinde olup da evlenmemek ise Müslümana yakışmayan bir davranıştır. Çünkü Allah Teâlâ kadınları ve erkekleri birbirleri için, birbirlerine meyilli ve muhtaç olarak yaratmıştır. İşte bu yakınlığı ise ancak nikâh sözleşmesi ile sağlamak mümkündür. Bu âyetlerden hareket edildiğinde zaman evliliğin amacının, karşılıklı saygı, sevgi ve merhamet

⁴⁸⁸ Feyza Coşan, “Nikâh Akdinin Bağlayıcılığı ve Muhayyerlikler” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2020), s.7.

⁴⁸⁹ Nûr 24/32.

⁴⁹⁰ Nisâ 4/3.

olup topluma faydalı ve yararlı insanlar yetiştirmek. Eşlerin bu amaçları iyi anlayıp ona göre davranmaları kendileri için büyük bir nimet olur.⁴⁹¹

Kur'ân-ı Kerim'de evliliğin amacından bahseden âyet şu şekildedir:

* *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”*⁴⁹²

Evlilik sürecinde ve evlilik birlikteliğinde tarafların birbirlerine karşı olan hak, görev ve sorumluluklarından bahseden âyet ise şu şekildedir:

* *“Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”*⁴⁹³

İnsanoğlu yaratılışı gereği tek başına ihtiyaçlarını karşılayamaz. Hem sağlıklı bir hayat yaşayabilmesi hem de ihtiyaçlarını giderebilmesi açısından topluma ihtiyaç duyar. Bu bir zorunluluktur. Bu açıdan evlilik hem fertler için hem de toplum için önemli bir müessesedir. Çünkü toplum olgusunun sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için iki cinsin bir araya gelerek aile kurmalarına, güven, saygı, sevgi, sadakat, şefkat ve merhametle birbirlerine yardım etmelerine bağlıdır. Evlenmek ve evlenerek toplum için faydalı ve hayırlı bireyler yetiştirmek toplum için büyük bir kazançtır. Evlilik sözleşmesi eşler için birçok ahlâkî ve hukukî görev ve sorumluluklar yükler. Bu görev ve sorumluluklar Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetinde beyan edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'e göre evlilik huzur ve mutluluk kaynağıdır. Eşlerin ise huzuru ve mutluluğu devam ettirip sağlamlaştırabilmeleri için ciddi mânâda çaba harcamaları gerekmektedir. İslâm ahlâkı ise yalnızca bir grup için değil, aksine toplumun tüm bireylerinin ihtiyaçlarını dikkate alan kapsamlı bir ahlâktır. Erkeklerle Kur'ân'ı Kerim'de şöyle seslenilmiştir: *“Onlarla iyi*

⁴⁹¹ Abdukhâmidov, “Kur'ân'da Nikâh ve Talâk Kavramları” 10.

⁴⁹² Rûm 30/21.

⁴⁹³ Nisâ 4/19.

*geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”*⁴⁹⁴

Kadınlar için ise şöyle denilmiştir:

*Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.*⁴⁹⁵

İşte bu şekilde Kur'an-ı Kerim hem erkekler için hem de kadınlar için öğüt ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bu durumda eşlerin üzerlerine düşen tüm görev ve sorumlulukları hakkıyla yerine getirmeleri gerekmektedir. Üzerlerine düşen sorumlulukların neler olduğunu bilip bunları yerine getirdikleri zaman İslam'ın oluşturmak istediği aile yapısı ve dolaylı olarak İslami toplum yapısı da kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır.⁴⁹⁶

Ahzâb Sûresi'nde ise konuyla ilgili şu âyetler vurgulanmaktadır: “*Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellekle boşayınız.*”⁴⁹⁷ Âyetin tefsirine geçmeden önce bu âyetin önceki âyetlerle olan münasebetine değinmekte fayda vardır.

Âyetin önceki âyetlerle olan münasebeti hakkında Fahrettin er-Razi'nin görüşü şu şekildedir: Allah Teâlâ bu sûrede güzel ahlâktan bahsetmiş ve peygamberini eğitmiştir. Allah Teâlâ, mü'min kullarına da peygamberine emretmiş olduğu şeyleri emretmiştir. Allah Teâlâ her ne zaman peygamberine güzel bir ahlâktan bahsetmişse, aynı şekilde mü'min kullarına da peygamberine öğrettiği ve önerdiği şeylere uygun hususları öğretmiştir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (sav)'i eğitmek ve terbiye etmek konusunda,

⁴⁹⁴ Nisâ 4/19.

⁴⁹⁵ Nisâ 4/34.

⁴⁹⁶ Abdukhâmidov, “Kur'an'da Nikâh ve Talâk Kavramları”14-15.

⁴⁹⁷ Ahzâb 33/49.

“Ey peygamber! Allah’a itaatsizlikten sakın!”⁴⁹⁸ Âyeti ile ilk başta, Allah tarafını ilgilendiren şeyle başlayıp, daha sonra, “Ey peygamber! Eşlerine şöyle de...”⁴⁹⁹ Emriyle ikinci olarak eli altındaki eşlerini ilgilendiren hususlar ile; “Ey peygamber! Seni tanık, müjdeci, uyarıcı, izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik.”⁵⁰⁰ Üçüncü olarak bütün toplumu ilgilendiren şeye başlamışsa, aynen bu durum gibi, mü’minleri doğru yola iletmek konusunda da işe yine, ilk önce Allah Teâlâ’nın tarafını ilgilendiren hususlar ile başlamış ve Ey iman edenler! “Allah’ı çok çok anın. Sabah akşam O’nun yücelik ve eşsizliğini dile getirin.”⁵⁰¹ Şeklinde emretmiştir. Daha sonra ise ikinci sırada, “Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle boşayınız.”⁵⁰² Emriyle, mü’minlerin elleri altında bulunan eşlerinin durumlarını ilgilendiren âyetle başlamış, daha sonra da Hz. Peygamber (sav)’i eğitme konusunda, üçüncü olarak ümmetini ilgilendiren konuları ele aldığı gibi mü’minler hakkında da Hz. Peygamber’in (sav) tarafını ilgilendiren konuyu üçüncü olarak ele almıştır.

Daha sonraki âyetler de gelecek olan şu hususlara da değinmiştir:

Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin, yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Rasûlullah’ı üzmeye hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır.”⁵⁰³ Ve “Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun.”⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ Ahzâb 33/1.

⁴⁹⁹ Ahzâb 33/28.

⁵⁰⁰ Ahzâb 33/45-46.

⁵⁰¹ Ahzâb 33/41-42.

⁵⁰² Ahzâb 33/49.

⁵⁰³ Ahzâb 33/53.

⁵⁰⁴ Ahzâb 33/56.

Razi, Ahzâb Sûresi'nin genel itibariyle ahlâk ve edep sûresi olduğundan bahsetmiştir. Bu sûrede, Allah'ın Hz. Peygamber'i (s.a.v) eğitmesinden, onunla ilgili hükümlerin olduğundan ve aynı şekilde mü'minlerle ilgili bir takım emir ve yasakların olduğundan bahsedilmiştir.⁵⁰⁵

Ahzâb Sûresi 49. âyetin tefsirinde ise; *“Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle boşayınız.”*⁵⁰⁶ Buyrulmuştur. Âyette geçen nikâhlamaktan maksat evlenmek demektir. Aslında nikâh, ilişki demektir. Evlilik sözleşmesinin nikâh olarak isimlendirilmesi, sözleşmenin ona götüren bir yol olması nedeniyle onu kapsamasındandır. Nikâh kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de yalnızca nikâh akdi anlamında kullanılmıştır. Çünkü “ilişki kurmak” anlamında açıklık vardır. Kur'ân-ı Kerim'in adabından dolayı ise, temas kurmak, yaklaşmak, dokunmak, gelmek ve örtmek lafızlarıyla istiare yoluyla kullanılmıştır.⁵⁰⁷

Bu âyette, mü'min erkeklerle evlenme konusunda ehl-i kitap olan kadınlar, mü'min kadınlarla aynı yetki ve hükme sahip oldukları halde, âyette özellikle mü'min kadınların ön planda olması ve onların zikredilmiş olması, mü'min erkeklerin, mü'min kadınlarla evlenmelerinin daha hayırlı ve daha öncelikli bir durum olduğuna dikkat çekmek içindir.⁵⁰⁸

“Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız.” Âyetinde öncelikle Hz. Zeyd'in Hz. Zeyneb'i boşama meselesi anlatılmıştır. Hz. Zeynep Hz. Zeyd ile belli bir süre beraber olduklarından ve beraber yaşadıklarından bahsedilmektedir. Hz. Zeyneb'in boşama durumu gerçekleşikten sonra, Hz. Peygamber (s.a.v) daha önce de açıkladığı gibi Hz. Zeyneb'in iddeti bittikten sonra onunla evlenmeyi düşünmüştü. Burada da Allah Teâlâ mü'minlere kendisiyle birleşmeden önce boşanan eşinin hükmünün ne olduğunu haber vermiştir. Bu hükmün ümmet hakkında olduğunu açıklamıştır. Bu sebeple eğer boşanan kadına dokunulmamış ise Kur'ân-ı Kerim'deki naslara ve bu konudaki ümmetin icması dolayısıyla iddet

⁵⁰⁵ Er-Râzî, *Meîâtîhu 'l-Gayb*, XVIII, 277.

⁵⁰⁶ Ahzâb 33/49.

⁵⁰⁷ Neşefî, *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, VIII, 365.

⁵⁰⁸ İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, VII,587.

bekleme sorumluluğu yoktur. Eğer onunla birlikte olunmuşsa ümmetin icmasına göre iddet beklemesi gerekiyor.⁵⁰⁹

Âyette geçen henüz dokunmadan yani onlarla birlikte olmadan önce onları boşarsanız, burada nikâhtan önce boşamanın söz konusu olmadığına işaret edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ boşamayı nikâha bağlamıştır. Artık onlar için iddet beklemenize gerek yoktur. İddet, kadının bir başkasıyla tekrardan evlenebilmesi için beklemesi gereken günlere denir. İddet sûresi adet gören kadınlarda âdet görme durumuna göre, iddet görmeyen kadınlarda ise, ay hesabına göre belirlenir. Âyette, iddetin erkeklere isnad edilmesinin sebebi iddetin onların hakkı olduğuna işaret etmek içindir. Âyette, kendileriyle cinsi ilişki kurulmamış kadınların iddetinden bahsedilmemiştir. Çünkü onların rahimleri temizdir. Bu sebeple diledikleri vakit hemen evlenebilirler.⁵¹⁰

“Onları bir şeyler vererek memnun ediniz.” Âyette verilmesi emredilen “mut’a” dır. Mut’a ise Bakara Sûresi’nde bildirilen âyetle neshedilmiştir. Allah Teâlâ âyette şöyle buyurmaktadır: *“Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehirin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvâya daha uygundur. Aranızda lütufkâr davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.”*⁵¹¹ Bazıları ise şöyle demiştir: Bu “mut’a”, mehir olmaksızın evliliği kabul eden kadının haklarındandır. Bu sebeple mehir gerekmediğinde “mut’a” gerekir. Erkek eğer bir mehir belirlemişse bu durumda söz konusu olan kadına yalnızca mehirin yarısı verilir. Bunun haricinde kadına hüküm yönünden bir müt’a vermesi zorunlu değildir. Eğer bunu yapar ve ona bir şey verirse bu daha faziletli, daha erdemli ve daha güzel bir davranış olur. Eğer erkek bir mehir belirlememişse, daha sonra da cinsel ilişkide bulunmadan kadını boşarsa bu “mut’a”, kişinin zenginliği ve mali gücü oranında vacip olur.⁵¹²

⁵⁰⁹ Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 129.

⁵¹⁰ Bursevi, *Ruhul Beyan*, VI, 465.

⁵¹¹ Bakara 2/237.

⁵¹² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, XI, 409.

2. Mümin Kadınların Örtünmesi

Tesettür kelimesi sözlükte, “örtünmek, kuşanmak; başkaları ile kendisi arasına perde koymak, bir şeyin içinde veya arkasında gizlenmek” demektir.⁵¹³ Tesettür, örtünme, engel olma, gizlenme ve perde gibi anlamlara gelir.⁵¹⁴ Tesettür kelimesi terim olarak, örtünme üzerinden görünür hale getirilen Müslümanın bilinçlenmesi olarak tanımlanabilir.⁵¹⁵ Tesettür kadını koruyan bir kalkan, perde; aynı zamanda kadının iffetli hayâli olmasını sağlayan mânâlarına gelmekle birlikte tesettür, kadının kadınlığını yabancı erkeklerden gizlemek için kendini örtmesi demektir.⁵¹⁶ Tesettür, kişinin kendinde ve içinde yaşadığı toplumda, ölçünün ve sınırın çok net bir şekilde ortaya çıkacağı uygulama alanıdır.

İnsan, belirlenen ölçü ve gayeye göre tesettürün örtünme aşamasında ve ölçülü davranışlar yapma aşamasında her ilerleyişinde, Allah'ın kendisine verdiği değeri ve önemi bir kez daha anlayacaktır. Çünkü tesettür yaratılmış canlılar arasında yalnızca insan için vardır. Aynı şekilde sorumluluğun, saygının, sevginin ve anlayışın yalnızca insanlar için söz konusu olması gibi. Bu açıdan bakıldığında zaman tesettür, kavramanın, tasavvur etmenin ve bilmenin bir gereği olup, insana yaratılmış tüm varlıklar ve canlılar arasında dolayısıyla Allah Teâlâ katında değer kazandıran bir sorumluluktur. Tesettür, örtünmenin zorunlu oluşunun, sınırlarının, ölçülerinin bilinmesi ve bunlara uygun davranma sorumluluğudur.⁵¹⁷

Tesettür, genel itibarıyla örtünme ve namazda örtünme mânâlarında kullanılmıştır. Gerek klasik literatürde gerekse günümüz literatüründe özellikle kadının, kendisine namahrem olan kişilere karşı örtünmesi mânâsında kullanılmıştır. Örtünmeyle ilgili naslar, kadınların ölçülerini ve sınırlarını belirlemektedir.⁵¹⁸ Ayrıca tesettür, dini duyarlılığın göstergesi olarak çıkan, Müslüman fertleri karşı cinslerinden farklılaştıran,

⁵¹³ Hacı Yunus Apaydın, “Tesettür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 543-545.

⁵¹⁴ Fatma Özbek, “İslamda Tesettür” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2013), s.12.

⁵¹⁵ Fatih Tok - Merve Müftüoğlu, “Nur Suresi 31. Ayetin Tesettür Bağlamında İncelenmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Aralık 2018): 80.

⁵¹⁶ Büşra Özudoğlu, “Farklı Nesillerde Tesettür Algısı” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017), s.5.

⁵¹⁷ Merve Müftüoğlu, “Örtünmenin Tesettüre Dönüşme Sürecinde Nur Suresi 31. Ayetin Rolü” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 2.

⁵¹⁸ Özbek, “İslamda Tesettür”, 12.

sembolik, sosyal ve dini manalar yüklenen ve aynı şekilde sosyal hayatta dindarlığın göstergesi olarak anlam kazanan bir değerdir. Tesettürden aynı zamanda örtünme şekli olarak bahsedilmektedir. Örtü, başörtüsü, giysi, giyinme ile alakalı birçok kelimeyle birlikte değerlendirilmektedir.⁵¹⁹

Tesettür kavramının söz konusu edilen sözlük ve terim mânâları, örtünmenin fitrî, doğal, kültürel, sosyal ve ahlâkî yönleri bulunan bir bilinçlenme olduğunu göstermektedir.⁵²⁰ Tesettürün ıstılah mânâsı mü'min kadın ve erkeklerin yabancı kadın ve erkeklere bedenlerinin belirli yerlerini örtmesi demektir. Diğer taraftan ses, bakış, güzel ahlâk, ayak sesi hatta yürüyüş şekli bile tesettür kelimesiyle ilişkilendirilmiş ve aynı başlık altında bir araya getirilmiştir. Tüm bunlarla beraber bazen de tesettür kelimesinin ibadet etmekle alakalı olduğunun önemine vurgu yapılmıştır. Çünkü hem tavaf yaparken hem de namaz kılarken tesettürün önemi üzerinde durulmuştur.⁵²¹

Tesettürün örtü ile olan ilişkisi, Allah Teâlâ'nın bu konu hakkında nasıl bir sınır ve ölçü koyduğunu ve bu koymuş olduğu ölçünün değeri bir yana; tesettürsüz olmanın ne mânâyâ geldiği, kişinin yaşamında ne gibi farklılıklara sebep olduğu konusu da önemli bir durumdur. Örtü, tesettürün ilk aşaması olarak isimlendirilebilir. Örtünün naslarda belirtilen amaca ve usule uygun bir şekilde kullanılmaması, kişinin canının istediği şekilde örtünmesi Allah'ın koymuş olduğu sınırı ve ölçüyü tanımaması mânâsına gelecektir. Kişi hayâ sahibi olduğunu unutup, iffetinin önüne nefsinin isteklerini koyarsa bu ölçüsüzlük ve örtüsüzlük durumu kişiyi haram olan bakışlara ve haram olan davranışlara sevk edecektir. Bu durum ise öncelikle kişinin kendisini, şerefini, önemini, konumunu kaybetmesine, sonra aile kurumunun zarar görmesine ve bunun sonucunda toplumun dağılmasına sebebiyet verecektir.⁵²²

İslâm dinine göre tesettür, kadının bedenini teşir etmek için değil aksine bedenini örtmek, korumaktır. Aynı şekilde mahremiyeti korunan kadının toplum içerisine cinsiyetinden dolayı eleştirilmeyecek bir biçimde çıkışını kolaylaştırma amacı taşımaktadır. İslâm dininde makamları, konumları ne olursa olsun bir erkek ya da kadının

⁵¹⁹ Ali Arslan - Melek Çaylak, "Tesettür Giyimi Etkileyen Tüketim Kültürü Faktörleri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", *Akademik İncelemeler Dergisi* 13/1 (2018): 43.

⁵²⁰ Apaydın, "Tesettür", 538.

⁵²¹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 572.

⁵²² Müftüoğlu, "Örtünmenin Tesettüre Dönüşme Sürecinde Nur Suresi 31. Ayetin Rolü" 2-3.

Müslümanlığı tesettürüyle ve giyinmiş olduğu kıyafetleriyle kendini göstermektedir. Kadın, tesettürü ve giyindiği örtüsü ile Müslümanlığını belli etmiş olur. Bu durum onun dininin bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tesettür hem içe dönük süreçleri hem de dışa dönük süreçleri içermektedir. Tesettürlü giyinen kadın, Allah'ın emrine itaat ederek kadına bir kimlik kazandırmaktadır.⁵²³

Tesettürlü giyinen bir kadının kişiliği dışılığından ön plandadır. Çünkü tesettürü giyinmekteki amaç, kişinin ziynetlerini göstermek yerine onu örtmesidir. Bu yönüyle bakıldığında zaman tesettürün ahlâkî yönü ön plana çıkmaktadır. Çünkü tesettür, karşıdaki insana güzel görünmek değil, karşıdaki insanın kötü duygu ve düşüncelere kapılmasını önleme amacı gütmektedir.⁵²⁴

Tesettür kavramının kök yapısından ve Kur'an-ı Kerim'de tesettür ile ilgili kavram ve kelimelerin içerdiği anlamlardan anlaşılmaktadır ki örtünme meselesi insanî, fitrî, dinî, örfî ve tabî bir gereksinimdir. İslam dini bir kadının nasıl ve ne şekilde örtünmesi gerektiğini ve bunların ölçülerini ve şartlarını belirlemektedir. Kur'an-ı Kerim'de tesettür ile alakalı birden fazla kavram ve kelimenin olmasının nedeni örtünmenin önemini ortaya koymak, takvâya uygun örtünmenin yalnızca başörtüsünden ibaret olmadığını ifade etmek ve toplumsal yaşamın bir gerçeği olan mü'min kadınların çocukluk, gençlik, orta yaşlılık ve ihtiyarlık gibi hallerini ifade etmektedir.⁵²⁵

Tesettür, insanlar arasındaki iletişimi ve etkileşimi sağlayan bir faktördür. Hatta cinsiyet üzerinden değil insaniyet üzerinden bir iletişim kurabilmenin yolu, tesettür faktörüne dikkat etmekten geçer. Zira örtünme kadının bir kimlik göstergesidir. Bu şekilde kadın tesettürüyle, erkekle hududu belirlenmemiş iffetsiz ilişkilere kapalı olduğu mesajını vermektedir. Böylece kişi, kendini rahatsız edici bakışlardan ve bu olumsuz bakışlara sebebiyet verecek duygu ve düşüncelerden kendisini korumuş olur.⁵²⁶

Örtünme, insanlara özel bir davranış şeklidir. Sadece kadına ya da erkeğe ait değildir. Tesettür ise, örtünme üzerinden görünür kılınan bir bilinç şeklidir. İnsanı

⁵²³ Özüdoğru, "Farklı Nesillerde Tesettür Algısı", 145.

⁵²⁴ Halime Oğuz, "Kur'an Işığında Giyinme ve Tesettür" (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt 2021), s.72.

⁵²⁵ Mustafa Kara, "Kur'an-ı Kerim'in Tesettüre Bakışı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 10/23 (2019): s.693-694.

⁵²⁶ Hülya Şekerci, *Kur'an-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, (İstanbul: Ekin Yayınları, 2015), s.73.

tesettüre sevk eden nedenlerle örtünmeye sevk eden nedenler zaman zaman aynı olsa da ortaya çıkan sonuçlar farklı sebep ve niyetlerin göstergesidir. Bu sebeple tesettürün, kişiyi ona yönlendiren ilke, inanç, öğreti ya da elindekiyle yetinmenin bir sonucu olduğu ifade edilebilir. Çevre koşullarının, iklim şartlarının, uğraşılan mesleğin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan örtünmeyi, İslâm dini “geleneksel”, “ihtiyaçtan yapılan” bir iş olmaktan çıkartıp “tesettür” kalıbına koymuştur. Bu açıdan bakıldığında zaman tesettür, İslâmî bir anlayışın dışı yansıması şeklindedir.⁵²⁷

Kur’ân-ı Kerim’de tesettür ile alakalı özellikle üç kelime geçmektedir. Bunlar: Avret, ziynet ve iffet; avret ve iffet hem erkekler hem de kadınlar için kullanılan bir kavramlardır. Ziynet ise Kur’ân-ı Kerim’de genel itibariyle örtünme mânâsına gelmekle birlikte; en fazla kadınlar için kullanılmaktadır. Ziynet kelimesi, avret yerlerinin örtülmesini açıklayan âyetlerden sonra hususiyetle kadınlara hitap eden âyette geçmektedir. Kadınların tesettür ölçüleri müfessir, muhaddis ve fakihlerce belirtilmiştir.⁵²⁸

İslâmî anlayışta kadınların tesettür ölçüleriyle ilgili üç farklı yaklaşım vardır.⁵²⁹

* “Dış elbiseden başka kadın bedeninin tamamını örtmelidir.”

* “Eller ve yüz dışında her taraf örtülmelidir.”

* “Eller, yüz ve ayaklar dışında her taraf örtülmelidir.”

Fakat ‘eller ve yüz dışında’ şeklinde ifade edilen yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Buna göre kadının elleri ve yüzü hariç tüm vücudunu örtmesi gerekmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de tesettüre bürünmenin amaçları şöyle sıralanabilir:⁵³⁰

* Mahrem yerleri örtmek, süslenmek, takvâ elbisesine bürünmek: “Ey Âdemoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık. Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah’ın âyetlerindendir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.”⁵³¹

⁵²⁷ Tok-Müftüoğlu, “Nur Suresi 31. Ayetin Tesettür Bağlamında İncelenmesi”, 80.

⁵²⁸ Özbek, “İslamda Tesettür”, 79.

⁵²⁹ Özbek, “İslamda Tesettür”, 81.

⁵³⁰ Kara, “Kur’ân-ı Kerim’in Tesettüre Bakışı”, 712.

⁵³¹ A’râf 7/26.

* Şeytan ve yandaşlarının aldatmalarından, saldırılarından korunmak için tedbirli olmak: *“Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık.”*⁵³²

* Mü'min erkeklerin gözlerini harama bakmaktan sakındırmaları ve iffetlerini korumaları: *“Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır.”*⁵³³

* Mü'min kadınların gözlerini harama bakmaktan sakındırmaları ve iffetlerini korumaları, Yüce Allah'a yönelmeleri ve O'na tövbe etmeleri:

*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!*⁵³⁴

* Açılıp saçılmalarında sakınca olmamasına rağmen yaşlı kadınların kendileri için daha hayırlı olan iffetlerini korumalarına özen göstermeleri: *“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur, bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır. Allah her şeyi işitip bilmektedir.”*⁵³⁵

* Açılıp saçılmamak, günah kirlerinden arınmak ve tertemiz olmak: *“Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce*

⁵³² A'râf 7/27.

⁵³³ Nûr 24/30.

⁵³⁴ Nûr 24/31.

⁵³⁵ Nûr 24/60.

kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁵³⁶

* Allah Teâlâ’nın emirlerine itaat etmek, tanınmak ve sözlü ya da fiili tacize uğratılmamak: *“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.*”⁵³⁷

* Güzel giyinmek, yemek, içmek ve israf etmemek: *“Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*”⁵³⁸

Bu âyetlere bakıldığı zaman Kur’ân-ı Kerim’in, tesettür ile ilgili hedefleri, kişinin yüce Allah’ın emir ve yasaklarına itaat ve kulluk etmesi, bu itaat ve kulluk konusundaki samimiyetini en güzel şekilde ortaya koyan, mü’minlere helal-haram anlayış ve duyarlılığı kazandıran, bir Müslümanın kesinlikle vazgeçemeyeceği ahlâk, edep, hayâ, namus, iffet, temizlik, arınma, ziynet ve güzellik gibi değerleri önemseyen, kişinin en büyük düşmanı olan şeytanın vesvesesini bildiren ve kişinin sosyal hayatta hak ettiği değeri ve saygınlığı kazanmasını, hiçbir şekilde sözlü veya fiili saldırıya uğramamasını isteyen bir gaye taşımaktadır.⁵³⁹

Tesettür hakkında genel bilgiler verildikten sonra çalışmanın bu kısmında genel bilgileri destelemek amacıyla çalışmanın konusu olan Ahzâb Sûresi’nin 59. Âyetinin ifade ettiği mânâlar ve tefsirleri incelenecektir. Âyette şöyle geçmektedir: *“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.*”⁵⁴⁰

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında Kurtubî şu açıklamayı yapmıştır: “Arap kadınlarının açılıp saçılma, kendini teşhir etme gibi birtakım alışkanlıkları vardı. Onlar cariyeler gibi yüzlerini açıyorlardı. Bu şekilde davranmaları erkeklerin dikkatlerini çekip bakışlarını onlara yönlendiriyordu. Bu durum onlar hakkında çeşitli düşüncelere ve

⁵³⁶ Ahzâb 33/33.

⁵³⁷ Ahzâb 33/59.

⁵³⁸ A’râf 7/31.

⁵³⁹ Kara, “Kur’ân-ı Kerim’in Tesettüre Bakışı”, 712-713.

⁵⁴⁰ Ahzâb 33/59.

fikirlere sebebiyet veriyordu. Allah Teâlâ Peygamber (s.a.v)’ine, kadınlara ihtiyaçlarını gidermek üzere dışarıya çıkmak istedikleri zaman – ki evde tuvaletler olmadığı için kadınlar ihtiyaçlarını gidermek üzere çöllere çıkarlardı- üzerlerine ciltbâblarını almalarını emretmesini emretti. Bu emir ile cariyeler ile hür kadınlar arasındaki fark ortaya çıkacak, hür kadınlar tesettürleri ile tanınacak böylelikle de genç veya yaşlı kişilerin musallat olmalarından uzak kalacaklardı. Bu âyetin inmesinden önce Mü’min kadınlardan bir kadın ihtiyacını görmek için dışarı çıkar, bazı günahkârlar onun cariye olduğunu zannederek ona musallat olurlardı. Bunun üzerine kadın ona bağırınca çekip giderlerdi. Mü’min erkekler durumdan Hz. Peygamber (s.a.v)’e şikâyetle bulundular. Âyet-i kerime bu sebeple nazil oldu.”⁵⁴¹

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında Sabunî ise diğer müfessirlerden gelen şu açıklamayı yapmıştır: “Hür kadınlar ve cariyeler, aralarını ayırt edici bir şey olmaksızın ihtiyaçlarını gidermek için gece tarlalara ve hurma ağaçlarının arasına çıkıyorlardı. Medine’deki fâsıklar cahiliyye adetlerini yapmaya devam ederek cariyelere sataşırđ. Hür kadınlara da sataştıkları olurdu. Bu onlara denildiğinde ‘Biz onları cariye zannettik.’ derlerdi. Bunun üzerine hür kadınlar cariyelere kıyafet noktasında muhalefet etmekle emrolundular, edepli olmak için örtündüler. Böylece kalbinde hastalık olan kişiler onlara karşı bir şey umamadılar.”⁵⁴²

Hız. Peygamber (s.a.v) vefat ettiği zaman hanımlarının sayısı dokuzdu. Bu hanımlarının isimleri şunlardır: Âişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Ümmü Seleme, Sevde, Zeynep, Meymûne, Safiyye ve Cüveyriye’dir. Kızlarının sayısı ise dört olup hepsi ilk eşi Hız. Hatice’dendir. Kızlarının isimleri ise: Hız. Zeynep, Hız. Rukiyye, Hız. Ümmü Gülsüm ve Hız. Fatıma’dır. Hız. Fatıma isimli kızının dışındaki diğerkızları ve erkek çocukları daha Hız. Peygamber (s.a.v) hayatta iken vefat etmişlerdir. Hız. Fatıma ise babasının vefatından altı ay sonra vefat etmiştir.⁵⁴³

“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler.” Âyette geçen ciltbâb kelimesi hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Ciltbâb, başörtüden büyük ve gömlektenküçük bir örtüdür. Kadın

⁵⁴¹ Kurtubî, *El- Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur’ân*, XIV, 129.

⁵⁴² Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, II, 353.

⁵⁴³ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 483-484.

bu örtüyü başına sarar ve fazla olan kısmını ise göğüslerinin üzerine doğru indirir. Buna göre anlamı şu şekildedir: “Kadınlar ihtiyaçları için evlerinden çıktıkları zaman o örtü ile yüzlerini ve vücutlarını örterler; tıpkı cariyeler gibi yüzleri ve vücutları açık bir şekilde dışarı çıkmazlar ki kendini bilmez kimseler tarafından, cariyeye sanılıp rahatsız edilmesinler.”⁵⁴⁴

Cilbâb, büyük bir örtüdür. İdna kelimesi ise sarmak ve örtmek mânâlarına gelir; bu kelime alâ harf-i ceri ile kullanıldığı zaman bir şeyi yukarıdan aşağıya doğru bırakmak mânâsına gelir. Batının etkisiyle bu kavramı, yüz örtme emrini görmemezlikten gelmek için “örtünmek” şeklinde mana vermişlerdir.⁵⁴⁵

Bu yorumlardan yola çıkılarak cilbâb kelimesi hakkında şu söylenebilir: Cilbâb, şekli örfe göre belirlenen, kadının yabancı erkekler yanında normal kıyafetinin üzerine aldığı bedeninin tümünü veya büyük bir kısmını örten dış giysidir.⁵⁴⁶

Sabunî, tefsirinde yüzün örtülmesi konusunda önemle durmuş ve bunun zorunlu bir durum olduğundan bahsetmiştir. Bu düşünceye sahip olmasının sebebi ise yaşadığı toplumda fitnenin yaygın olmasıdır. Yüzün avret bölgesi olmadığını savunanları ise ağır bir şekilde eleştirmiştir. Sabunî yüzün farz olduğunu ise şu şekilde beyan etmiştir: “Nûr Sûresinin tefsirinde kadınların ziynetlerini mahremlerinden başkasına göstermesinin yasak olduğu beyan edilmiştir. (Nûr 31). Yüz, ziynetin aslı, güzellik ve fitnenin kaynağıdır. Bunun için yabancılara karşı örtülmesi zorunludur. Yüzün avret olmadığını söyleyenler ise yüzde süslenmek için kullanılan kozmetik ve makyaj malzemesi gibi şeylerin olmamasını ve fitneden emin olunmasını şart koşmuşlardır. Şayet fitneden emin olunmazsa yüzü açmak haramdır. Bu zamanda fitneden emin olunmayacağına şüphe yoktur. Bunun için yüzü örtmeyi Müslüman kadının şerefini koruması için farz görüyoruz.”⁵⁴⁷

Sabunî birkaç durum dışında yüzün açılableceğini ifade etmiştir. Bunlardan birisi evlenmek isteyen bir erkeğin evleneceği kadının yüzünü görmek istemesi. İkincisi ise hacc ibadeti esnasında kadının ihrama girdiğinde yüzünü örtememesidir. Kadının ihramlı

⁵⁴⁴ Bursevî, *Ruhul Beyan*, VI, 484.

⁵⁴⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, IV, 456.

⁵⁴⁶ Fazilet Çekiç, “Ahkâm Tefsirleri Çerçevesinde Kur'an'da Tesettür” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2019), 69..

⁵⁴⁷ Sâbûnî, *Safvetü 't- Tefâsîr*, II, 358.

iken yüzünü kapatmamasını diğer vakitlerde ise yüzünü açabileceğine ve yüzün avret bölgesi olmadığına delil getirenleri ise cahil kimseler olarak adlandırıp bu kimselerin fıkıh bilmeyen kimseler olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁸

Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Bu ifadede kastedilen mânâ, hür kadınlardır. Sonuç itibarıyla cariyeler ile karıştırılmasınlar. Çünkü hür kadınlar olarak tanındıkları takdirde hür olmanın derecesi göz önüne alınarak kötü bir davranışla ve en ufak bir tepki ile karşılaşmazlar. Bu şekilde olduğunda kimse onlara kötü bir niyetle ve ümit bağlayarak bakmaz. Buradaki amaç kadının kim olduğunun bilinmesi değildir.⁵⁴⁹

Bu ifade İslâm'ın sosyal bir hayat ruhuna sahip olduğunu göstermektedir. Bundan önceki Nûr Sûresi 31. âyetinde kadınların, ifade edilen kadın ve erkekler haricindeki kişilere ziynetlerini göstermeleri yasaklanmış ve onlara “gizli ziynetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmamaları” emredilmiştir. Eğer bu emir Ahzâb Sûresinin bu âyetle beraber okunursa, kadınların burada emredildiği şekilde örtülerine bürünmelerinin amacının ziynetlerini başkalarından gizlemek olduğu anlaşılır. Bu amaç ise ancak dış elbisenin kendisi sade olduğunda yerine getirilebilir. Bu şekilde olmadığı zaman ise dikkat çekici ve süslü bir elbiseyle örtünmek tesettürün amacına uygun değildir. Allah Teâlâ yalnızca kadınlara örtülerine bürünerek ziynetlerini gizlemelerini emretmemektedir. Aynı şekilde örtünün bir ucunu yukarıdan aşağıya bırakmalarını da emretmemektedir. Anlayış sahibi her insan, beden ve elbisenin ziynetleriyle beraber yüzün de örtülmesi gerektiği sonucunu çıkarır.⁵⁵⁰

Fahrettin Razi ise örtünmenin hikmetini şu şekilde beyan etmektedir: Allah Teâlâ sözlü eziyetleri anlatınca özellikle bu sözlü eziyetlerin sebeplerini de anlatmıştır. Bu sebep kadınlardır. Çünkü kadınlardan kötülükle bahsetmek hem kadınlara hem de erkelere eziyet vermek demektir. Fakat erkekler böyle değildir. Çünkü bir kişi, bir kadından kötülükle bahsettiğinde, o kadın bu eziyet verici şeyden rahatsız olduğu gibi akrabaları o kadına eziyet veren rahatsız edici şeyden daha fazla rahatsız olurlar. Fakat bir kişi, bir erkekten kötülükle bahsetse, sadece o erkek bu eziyetten rahatsız olur ama kadınları bu durumdan rahatsızlık duymazlar. Câhiliye döneminde hem hür kadınlar hem

⁵⁴⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 359.

⁵⁴⁹ el-Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 189.

⁵⁵⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 459.

de cariyeler, açık-saçık bir şekilde dışarı çıkarlardı. Bu nedenle zina etmeye meyilli insanlar onları takip ederler ve bu şekilde o kadınlar zan altında kalıp suçlanırlardı. İşte tam da bu sebeplen dolayı Allah Teâlâ, hür kadınlara örtünmelerini emretmiştir.⁵⁵¹

Konyalı Mehmet Vehbi ise tesettürün hikmetini şu şekilde açıklamıştır:

- * Fitne kapısını kapatmak.
- * Nesebi kayıplardan korumak.
- * Kadını kocasına bağlamak.
- * Yabancı insanların saldırısından kadınları kurtarmak.
- * Aile üyelerini düzene sokmak için çocuğun terbiye edilmesine ve dünyanın imar edilmesine erkeklerin dışarıdan, kadınların ise içeriden çalışmasıdır.⁵⁵²

Sabunî bu âyetten çıkarılacak dersleri şu şekilde açıklamıştır:

- * Örtünmek tüm Müslüman kadınlara farzdır.
- * Hz. Peygamber (sav)’in eşleri ve kızları diğer tüm kadınlara örnek, önder ve rehberdir.
- * Cilbâb şeriata uygun olmalıdır. Vücudun tamamını ve ziyneti örtecek bir özelliğe sahip olmalıdır.
- * Hicâb, mü’min kadını daraltan bir giysi değil aksine onun için şeref ve yüceliktir.
- * Hicâb giymek kadın için iffetlilik. Toplum için fesadın ortaya çıkmasından ve fuhşun yayılmasından korunmadır.
- * Mü’min kadının Allah’ın emirlerine itaat etmesi ve İslâm’ın farz kıldığı edep ile edeplenmesi gerekir.
- * Allah Teâlâ kullarına karşı son derece merhametlidir. Bundan dolayı kullarının dünya ve ahiretleri için hayırlı olan mutluluk veren hükümlerini emretmiştir.⁵⁵³

⁵⁵¹ Er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XVIII, 296.

⁵⁵² Konyalı Mehmet Vehbi, *Ahkâm-ı Kur’âniye*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1971), s.172.

⁵⁵³ Sâbûnî, *Safvetü’t- Tefâsîr*, II, 362.

Mustafa Kara, Kur’ân-ı Kerim’in Tesettüre Bakışı adlı makalesinde Müslüman kadınlara yönelik mesajların yer aldığı bu âyette geçen önemli hususları şu şekilde açıklamıştır:⁵⁵⁴

* Bu âyette Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (sav)’e hitap etmekle hanımlarına, kızlarına ve Müslümanların eşlerine iletmek üzere cilbâblarını üzerlerine alıp salmalarını emretmektedir. Bu emrin gerekçesi olarak kendilerinin tanınmaları ve kendini bilmez insanlar tarafından eziyete maruz kalmalarından dolayıdır. Müslüman kadınların cilbâblarını üzerlerine almaları evin içerisinde değil, namahremlerinin bulundukları dış ortamlarda almaları gerekmektedir.

* Bu âyette, kadınların dışarı çıkarken cilbâb denen örtüyü üzerlerine almalarının gerekçesi, kendini bilmez insanlar tarafından eziyete ve tacize uğratılmaları ve aynı zamanda tanınmalarından dolayıdır.

* Bu âyet vahyin nazil olduğu dönemde kadınların toplumsal hayatın bir parçası olduklarının ve dış ortamlarda bulunduklarının en önemli göstergelerinden birisidir. Âyette kadınların dışarı çıktıklarında cilbâblarını üzerlerine almaları ile alakalı olarak, bulunmuş oldukları ortamlarda “tanınmaları” ve sözlü ya da fiili “eziyete uğratılmamaları” şeklindeki gerekçe de bu durumu desteklemektedir.

* Bu âyet, Nûr sûresi 30. âyet ile ilişkilendirildiğinde şunlar söylenebilir: Şüphesiz tesettür ve onun bir örtünme aracı olan cilbâb Allah Teâlâ’nın kadınlara yönelik açık bir emridir. Fakat “Kur’ân-ı Kerim’de emredildiği üzere dışarı çıkarken üzerlerine dış giysilerini almayanlar eziyeti hak ediyorlar.” Şeklindeki bir düşünce son derece yanlış bir düşüncedir. Hiçbir insanın bir başkasına eziyet etmesine ve onu rahatsız etmesine hakkı yoktur. Aynı şekilde hiçbir erkek de karşısındaki kadını gerektiği şekilde örtünmedi diye ona eziyet vermeye, onu rahatsız etmeye, sözlü veya fiili tacizde bulunmaya hakkı yoktur. Bu konuda Nûr sûresi 30. âyette, toplumsal hayatta haram olan şeylere karşı dikkatli olma, gözlerini haram olan şeylerden sakındırma, iffet, namus ve şerefini koruma hususlarında öncelikle erkeklere emir verilmiştir.

* Bu âyet, Kur’ân-ı Kerim’in erkeğiyle kadınıyla imanlı, ahlâklı, kişilikli, duyarlı ve sorumlu fertlerden oluşan bir toplum meydana getirme amacına doğrudan katkı

⁵⁵⁴ Kara, “Kur’ân-ı Kerim’in Tesettüre Bakışı”, 711-712.

sağlamakta ve insanlara yol göstermektedir. Bu gayeyle, birçok kural ve düzenlemelere yer verilmektedir. Bu kural ve düzenlemelere muhatap olan insanların ise bunlara azami ölçüde dikkat etmeleri istenmektedir.

* Allah Teâlâ âyetin son kısmında yer alan “Ğafur” ve “Rahim” sıfatlarına dikkat çekerek, her kim bir günah işlerse ve bir hata yaparsa sonrasında bu hatasından dolayı pişman olup tövbe ederse günahlarının ve hatalarının affedileceği ve bağışlanacağı haber verilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ’nın sonsuz rahmet ve merhamet sahibi olduğu hatırlatılmaktadır.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkaran son ilahi kitaptır. Kur'ân-ı Kerim'in, zamana ve mekâna bağlı olmadan tüm insanlara hitap ettiği ve kıyamete kadar da Allah tarafından korunduğu bildirilmiştir. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim, insana yaratılış gayesini, dünya ve ahiret mutluluğunu elde etme yollarını öğretmiş olup Allah'ın emir ve yasaklarına itaat edenlerin huzura ve selamete ereceklerini haber vermiştir. Yaptığımız bu çalışma Ahzâb Sûresi'ndeki emir ve yasakların kişinin davranışlarının ahlâkî yönden nasıl olması ve kişinin nasıl davranması gerektiğini açıklama çabasıdır.

Allah Teâlâ, insanı en güzel şekilde yaratmıştır. Varlıkların en şerefli olan insana akıl, düşünme ve konuşabilme yeteneği vermiştir. Allah Teâlâ, insana vermiş olduğu bu düşünme yeteneği sayesinde onu birçok şeye karşı da sorumlu tutmuştur. İnsan başta Rabbi olmak üzere kendisine, ailesine, çevresine, canlı ve cansız tüm varlıklara karşı sorumluluk içerisinde.

İnsanın sahip olduğu bu sorumluluk alanları onu birtakım davranışlarını ve fiillerini yerine getirme konusunda hassas davranmaya sevk etmektedir. İnsan kendi iradesiyle yaptığı bu davranışların ne gibi sonuçlara sebep olacağını önceden düşünüp ona göre davranmalıdır. Yaptığı her davranışının bir sorumluluk gerektirdiği ve bir karşılığının olacağı bilinciyle hareket etmelidir. İşte insanın sahip olduğu akıl yeteneği neticesinde üzerine düşen görev ve sorumlulukları doğru ve güzel bir şekilde yerine getirmesi, ahlâk kavramıyla ifade edilmektedir. Yani insana hem yapması gereken sorumlulukları hatırlatan hem de bu görev ve sorumluluklarını en güzel şekilde yerine getirip huzuru, mutluluğu ve sükûneti sağlayan, ahlâkî değerlerdir. Ahlâk, kişilerin kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukları kendi rızalarıyla yerine getirmeye yönlendirir. Ahlâkî değerler, kişilerin dinin ruhuna uygun olarak nasıl davranmaları ve yaşamaları gerektiğini öğretir.

Dünyaya gelmiş akıl ve sorumluluk sahibi insanın en önemli amaçlarından birisi de dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmektir. İnsan bu mutluluğu ancak Allah'ın emirlerine itaat ederek elde edebilir. Doğruluk, dürüstlük, sözünde durmak, güvenilir olmak, saygılı olmak, hak ve hukuka riayet etmek gibi davranışlar ahlâkî kurallardan bazılarıdır. Bu kuralları belirleyen dindir. Ahlâkî kuralların dine dayalı olması ise en etkili

yöntemdir. Ahlâkî kuralları belirleyen ve onları en güzel şekilde koruyan ise Allah Teâlâ'dır.

Kur'ân-ı Kerim'de insanlara yönelik birçok emir ve yasaklar yer almaktadır. Biz bu çalışmamızda Ahzâb Sûresi'ndeki emir ve yasakların neler olduğunu ve kişinin ahlâkî davranışlarının nasıl olması gerektiğini ele aldık. Bu sûrede genel itibariyle Hz. Peygamber (s.a.v) ve onun aile hayatıyla ilgili özel hükümler yer almakla beraber Allah'a karşı görev ve sorumluluklarımızdan, Peygamber efendimize karşı görev ve sorumluluklarımızdan ve aynı zamanda mü'minlerin yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklardan da bahsedilmiştir.

Bu çalışmada şu sonuçları elde ettik. Mümin bir kul öncelikle Allah'a karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde olmalıdır. Kendisini yoktan var eden Rabbine itaat etmesi ve O'na karşı kulluk görevini yerine getirmesi gerektiğini bilmelidir Allah'tan hakkıyla korkması gerektiğine, hayatının her alanında, her yerde ve her zaman diliminde Allah'ın var olduğu ve kendisini her an gördüğü bilinciyle hareket etmesi gerektiğine, kendisinde var olan bu korkunun onu Allah'tan uzaklaştıran bir korku değil aksine onu Allah'a yaklaştıran, O'nun sevgi ve rızasını kazandıran bir korku olması gerektiğine ulaştık. Mümin bir kulun tüm işlerinde Allah'a güvenmesi, üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirdikten sonra sonucu Allah'tan beklemesi gerektiğine, en güzel vekil ve en güzel yardımcının Allah olduğu bilincinde olması gerektiğine, her daim Allah'ı hatırlaması ve her daim onu zikretmesi, O'nu şanına yaraşır bir şekilde tesbih etmesi gerektiğine, Allah'ın kendisine lütfettiği bütün ni'metlere karşılık O'na karşı şükür görevini yerine getirmesi gerektiğine ulaştık.

Mümin kul'un Allah'ın Rasûlü'ne itaat etmesi gerektiğine, O'na salât ve selâm getirmesi ve O'na eziyet verecek her türlü sözlü ve fiili davranışlardan uzak durması gerektiğine ulaştık. Yine mümin bir kulun konuştuğu zaman doğru sözlü olması, özü sözü bir olması ve asla yalan konuşmaması gerektiğine, Allah'ın kendisine emanet ettiği kadınlara, Allah'ın emrettiği gibi davranıp onların hak ve hukuklarına riayet etmesi gerektiğine, kadınları üzecek ve kıracak tüm davranışlardan uzak durması gerektiğine ve aynı zamanda mümin kadınlarında, Allah'ın kendilerinden istediği gibi bir hayat yaşama konusunda hassas davranmaları gerektiğine ulaştık.

Müminler, Allah'ın kendilerinden istediği tüm bu görev sorumluluklarını hakkıyla yerine getirdikleri zaman, Allah Teâlâ onlara mükâfatlarını tastamam verecektir. Onlar da hem bu dünyada hem de ahiret yurdunca mutlu ve huzurlu olacaklardır.

Bu çalışmada, Allah'tan korkmak, Allah'a güvenmek, Allah'ı zikretmek, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat etmek, Allah'ın Rasûlü'ne eziyet etmemek, Allah'ın Rasûlü'ne salât ve selâm getirmek, müminleri müjdelemek, doğru sözlü olmak, mümin kadınlarla evlenme sözleşmesi ve mümin kadınların örtünmesi konularına değinmeye çalıştık. Bu alanda ve bu konuda çalışma yapacak araştırmacıların; bu sûredeki emir ve yasakların sadece ahlâkî yönünü değil, ailevi, toplumsal, ekonomik, psikolojik, sosyolojik vb. yönlerini de araştırmalarını acizâne tavsiye ederiz. Yine diğer sûrelerdeki emir ve yasakların ahlâkî yönleri ile bu sûredeki emir ve yasakların ahlâkî yönleri karşılaştırmalı olarak inceleyebilir. Ya da iki müfessirin karşılaştırmalı olarak bu sûredeki âyetler hakkında görüşlerine yer verilip bu şekilde bir araştırma yapmak da mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâki**, Muhammed Fuad. *El-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul: Çağrı yayınları, 1990.
- Abdukhamıdov**, Otabek. “Kur'an'da Nikâh ve Talâk Kavramları”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2020.
- Ağırman**, Cemal. *Sünnette İtaat*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.
- Akdemir**, Furat. “Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11/1 (2013), 426
- Alper**, Ömer Mahir. “İtaat” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23: 444-445, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Altıntaş**, Hayrani. *İslam Ahlâkı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Akseki**, Ahmet Hamdi. *Ahlâk Dersleri*, sad. Ali Arslan Aydın, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014.
- Atay**, Hüseyin. “İslâm'da Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1967): 167.
- Atar**, Fahrettin. “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 33: 112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Apaydın**, Hacı Yunus. “Tesettür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 543-545. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Asar**, Muhammet Ali. “İbadet-Ahlâk İlişkisi: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*. 6/1 (2020): 297-314.
- Aydın**, Mehmet Zeki. *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları, 2007.
- Bakırcı**, Hayrunnisa. “Kur'an'da Ferdi Ahlâk İlkeleri”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).
- Banaz**, Şaban. “Hz. Peygamber'e Salavat Getirmek”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Başaran**, Serkan. “Salavatların Arzı Bağlamında Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Ümmetiyle İrtibatının İmkânı”, *Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5/1(2019), 304-305.
- Balaban**, Mustafa Rahmi. *İlim-Ahlâk-İman*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Bayraktar**, Mehmet Faruk. *Son Dönem Osmanlı Ahlâk Terbiyecileri ve Ahlâk Terbiyesi Tartışmalı İlmi Toplantı Bildirileri Açılış Konuşması*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- , “Anlamı, Keyfiyeti ve İşlevi Bakımından Hz. Peygamber'e Salavat Getirme Hakkında Bir Değerlendirme”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/23(2019), 769.
- Beydâvî**, Abdullah İbn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin. *Envâru't- Tenzîl ve Esrârü't- Te'vîl*, çev. Şadi Eren, İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011.
- Bursevî**, İsmâil Hakkı. *Ruhû'l-Beyân*, çev. Süleyman Mollaibrahimoğlu, Hasan Hüseyin Tunçbilek, İlyas Karslı, İstanbul: Damla Yayınevi, 1994.
- Certel**, Hüseyin. *Din Psikolojisi*, Ankara: Andaç Yayınları, 2003.

-, “Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*. 2/4 (1999): 209-222.
- Cevherî**, Ebû Nasr İsmail b.Hammâd. *Es-Sihâh*, nşr. Ahmed Abdulğafur Attâr, Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, h.1399.
- Cevziyye**, İbn Kayyim Ebû ‘Abdillâh Muhammed. *Bedâi’ut- tefsîr*, çev. Harun ÖğmüŖ, Ahmet Ağırakça, M. BeŖir Eryarsoy, İstanbul: Karınca ve Polen yayınları, 2011.
- CoŖan**, Feyza. “Nikâh Akdinin Baēlayıcılığı ve Muhayyerlikler”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2020.
- CoŖkun**, İbrahim. “İman- Ahlâk İliŖkisi ve Deēerler Eēitimi”, *Deēerler ve Eēitimi-2 Sempozyum Bildirileri Kitabı*, editör Recep Kaymakcan, Nuri Tınaz, Z. Ŗeyma Altın, Mahmut Zengin, Ahmet Yasin Okudan, Hulusi Yiēit, 123. İstanbul: Deēerler Eēitimi Merkezi Yayınları, 2012.
- Çamdibi**, Hasan Mahmud. *Ŗahsiyet Terbiyesi ve Gazâli*, İstanbul: Han NeŖriyat, 1983.
- Çaēırıcı**, Mustafa. *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, İstanbul: Ensar NeŖriyat, 2006.
- , “Kur’an’ın Muhtevası” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26: 390-393. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- “Tevekkül” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4: 1-2. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- “Ezâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12: 35-36. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- “Sıdk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37: 98-100. İstanbul: (TDV Yayınları, 2009.
- Çaylak**- Arslan. Melek-Ali, “Tesettür Giyimi Etkileyen Tüketim Kültürü Faktörleri Üzerine Uygulamalı Bir AraŖtırma”, *Akademik İncelemeler Dergisi*. 13/1 (2018): 43.
- Çekiç**, Fazilet. “Ahkâm Tefsirleri Çerçevesinde Kur’an’da Tesettür”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray, 2019.
- Draz**, Muhammed Abdullah. *Kur’ân Ahlâkı*, çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Durant**, Will. “Medeniyetin Temelleri”, çev: Nejat Muallimoēlu, İstanbul: Boēaziçi Yayınları, 1978.
- Ebû Suud**, Muhammed b. Muhammed. *İrŖadü’l Akli Selim ila Mezaye’l-Kur’ani’l-Kerim*, Beyrut, ts.
- Ece**, Hüseyin Kerim. *İslam’ın Temel Kavramları*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Eraydın**, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Mifav Yayınevi, 2016.
- Erdoēan**, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüēü*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- El- Hasanî**, İbn Acîbe. *Bahrü’l-Medîd Fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, çev. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2011.
- Efendi**, Hasîrîzâde. *En-Nûru’l-Furkân Fî Ŗerhi Lugati’l-Kur’ân*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Gazali**, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu Ulûmi’d-Din*, Çev. Mehmet A. Müftüoēlu, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016.

- , Kimyâ-yı Saadet, çev. A. Faruk Meyân, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1981.
- Güngör**, Erol. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998.
- Gündoğar**, Hamdi. “Kur’ân’da Hz. Peygamber (sav)’e İtaat”, içinde 4. Kutlu Doğum Sempozyumu, 167. Şanlıurfa: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Gündüz**, Turgay. “Pedagojik Açıdan Kur’ân’da İnzâr Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 7/1 (1998): 539.
- Gökcan**, Mehmet Mansur. “Tasavvufta Allah Korkusu (Havf)”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4/2(2004): 250.
- Hançerlioğlu**, Orhan. İslam İnançları Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.
- Hökelekli**, Hayati. *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Höçük**, Âdem. “Kur’ân-ı Kerim’de “Sıdk” (Doğruluk) Kavramı”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2009.
- Herevî**, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el- Kârî. *Şerhu’s Şifâ*, Beyrut, trs.
- Işık**, Emin. “Ahzâb Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2: 195-196. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- İç**, Aysel. “Ahzâb sûresindeki Ailevi- Sosyal İçerikli Ayetlerin Tahlili”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- İbn Manzûr**, Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânu’l-Arab*, Beyrut: Daru Sadr Neşriyat, 1990.
- İbn Kesir**, İmâdî’-d-Din Ebu’l-Fida İsmâil. *Tefsiru’l-Kur’an’il-Azim*, Müessesetü Riyad, Beyrut, 1999.
- İbnü’l-Cevzi**, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Muhammed. *Zâdu’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, çev. Abdülvehhap Öztürk, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İsfahânî**, Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb. *El-Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’ân*, nşr. M. Seyyid Kîlânî, Kahire, 1381/1961.
- İsrafilova**, Faima. “Olağandışı Dönemlerde Ahlâk ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik” içinde 6. *Uluslararası Dini Araştırmalar ve İnsan Sempozyumu*, editör, Muhiddin Okumuşlar, Osman Zahid Çifçi, Sami Bayrakçı, 395-396. Konya: Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları, 2021.
- Karaman**, Hayrettin vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kara**, Mustafa. “Kur’ân-ı Kerim’in Tesettüre Bakışı”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Dergisi*. 10/23 (2019): 693-694.
- Karabulut**, Ethem. “Terğib Hadisleri Bağlamında Hz. Peygamber’in Tebşiri”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.
- Karacoşkun**, Mustafa Doğan. *Din Psikolojisi*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kandûsî**, Muhammed bin el-Kâsim. *Şarabu ehli’s-safâ fî’s-salâti ‘ale’n-Nebiyi’l-Mustafâ*, Dâru’l-Hudâ, Cezâir, 2008.

- Karagöz, İsmail.** “Kur’ân’da Sıdk Kavramı ve Sâdık İnsan”, *Diyanet İlmi Dergi*, 37/1. (2001): 105.
- Karataş, Mustafa.** *İbadet mi Ayin mi?* İstanbul: Dersaadet Yayınları, 1995.
- Kahveci, İhsan.** “Zikir Kavramı ve Boyutları”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Kâdî, Abdülfettah.** *Esbâb-ı Nüzûl sahabe ve muhaddislere göre*, çev. Salih Akdemir, Ankara: Salmat Basım Yayıncılık, 2016.
- Kelpetin Arpaguş, Hatice.** “Tebşîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 226-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kılıç, Recep.** *Ahlâkın Dînî Temeli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Kılhoğlu, İsmail.** Ahlâk ve Hukuk ilişkisi, İstanbul: İfav Yayınları, 1988.
- Koca, Ferhat.** “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19: 240. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Köse, Saffet.** “Küreselleşen Dünyada Aile” içinde 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri, 124. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Köycü, Erdoğan.** “Âyet ve Hadislere Göre Ahlâk Din İlişkisi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1. (2017): 35-53.
- Kızılar, Hamdi.** “Ahlâkî Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi”, *Milli Eğitim Dergisi*, 204 (2014): 5.
- Kiraz, Celil.** Kuran’da Ahlâk İlkeleri, Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed.** *El-Cami’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, Çev: M. BeşirEryarsoy, İstanbul: Buruc Yayınları, 2002.
- Kutup, Seyyid.** *Fî Zılâli’l- Kur’ân*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Külünkoğlu, Gülnur.** “Kur’an’da Tevekkül”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr.** *Te’vilâtü’l Kur’ân*, çev. Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, Fadıl Aygün, İstanbul: Ertem Basım, 2015.
- Mehmet Efendi, Ayıntâbî.** *Tibyân Tefsiri*, çev. Süleyman Fâhir, İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1980.
- Mertoğlu, Mehmet Suat.** “Salâtü Selâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36: 23-24. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mevdûdî, Ebu’l-A’la.** *Tefhîmu’l-Kur’ân*, Tercüme: Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Mustafa, Nevin Abdülhâlık.** *İslâm Düşüncesinde Muhalefet*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: Ayışığı kitapları, 2001.
- Müftüoğlu-Tok, Merve- Fatih.** “Nur Suresi 31. Ayetin Tesettür Bağlamında İncelenmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018): 80.
- Müftüoğlu, Merve.** “Örtünmenin Tesettüre Dönüşme Sürecinde Nur Suresi 31. Ayetin Rolü”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Naim, Babanzâde Ahmed.** *İslâm Ahlâkını Esasları*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2020.

- Neseî,** Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmet. *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, çev. Harun Ünal, İstanbul: Ravza Yayınevi, 2015.
- Nevevî,** Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref. *El-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim İbni'l Haccâc*, Bağdâd, trs.
- Nüseybe Al,** Ayşe. “Kur’ân’da Peygamber’e İtaat Çerçevesinde Günümüz Sünnet Anlayışı”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.
- Okumuş,** Ejder. *Kur’ân’da Toplumsal Çöküş*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Oğuz,** Halime. “Kur’ân Işığında Giyinme ve Tesettür”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt, 2021.
- Önkâl,** Ahmet. “Beşîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 5: 554-555. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özbek,** Fatma. “İslamda Tesettür”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2013,
- Özdoğan,** Büşra. “Farklı Nesillerde Tesettür Algısı”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017.
- Pazarlı,** Osman. *İslâmda Ahlâk*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.
- Pieper,** Annemarie. *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman- Gönül Sezer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Razî,** Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, İstanbul: Huzur Yayınları, 1988.
- Sâbûnî,** Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*, Çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990.
- Sinanoğlu,** Mustafa. “İbadet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 19: 233. İstanbul; TDV Yayınları, 1989.
- Soleimani,** Morteza. “Kur’ân’da İnsanın Eğitimi: Tebşir ve İnzar”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019.
- Sugü,** Hasan. “Kur’ân’da İtaat”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Mukatıl,** Ebü'l-Hasen Süleyman. *Tefsir-i Kebir*, Çev. Beşir Eryarsoy, İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Şahin,** Yasemin. “Din Eğitimi Açısından Kur'an'ı Kerim'e Göre Takva Kavramı”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Şahin,** Hatice. “Kur’ân’da “Takva” Kavramı”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Şen,** İsmail Hakkı. Peygamberimizin Tevekkül Anlayışı, *Diyanet Dergisi*, Hicret Özel Sayısı, (1981): 173.
- Şengün,** Mustafa. “Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2007): 201.
- Şekerci,** Hülya. *Kur’an-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2015.
- Şimşek,** Jale. “Kur’an Açısından Zikir Kavramı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4 (2000): 317.

- (TDK), *Türkçe Sözlük*, Hazırlayan İsmail Parlatır, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Belgin Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen, Yaşar Yılmaz, Ankara: TDK Basım Evi, 2005.
- Tehanevî**, Muhammed b. A'la b. Ali el-Faruki el-Hanefi. *Keşşâfû istılahatı'l-fünûn*, Lübnan, 1998.
- Taberî**, Ebû Cafer Muhamed bin Cerîr. *Câmiu'l Beyân an Te'v'ili Âyi'l-Kur'ân*, çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Taplamacıoğlu**, Mehmet. *Genel Sosyoloji Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969.
- Temiz**, Bilal. “Kur’ân-ı Kerim’de Tebşir ve İnzâr Kavramları”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.
- Topaloğlu**, Bekir. “Selâm”, Türkiye Diyanet, Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 36: 341-342. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Timurtaş**, Abdulhadi. “İslam Düşüncesinde İnsan” içinde Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu, editör Abdülcebbar Kavak, 752. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Yayınları, 2018.
- Turan**, Sebahattin. “Kur’an’da İtaat Kavramı”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa2006.
- Uludağ**, Süleyman. Tasavvuf Terimleri sözlüğü, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- “Takvâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 39: 484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010).
- Ünal**, Ali. Kur’an’da Temel Kavramlar, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998.
- Ünal**, Vehbi. “İslam’da İbadetlerin Sosyal Fonksiyonu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14/1 (2010): 355-370.
- Varıcı**, Âdem. “Kur’an’da Zikir Kavramı”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Vehbi**, Konyalı Mehmet. Ahkâm-ı Kur’âniye, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1971.
- Yaman**, Ahmet. “Kur’ân’da Yasamanın Arka Planı olarak Ahlâk”. *Marife Dergisi*. 6/1 (2006): 41-49.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul: Eflatun Matbaacılık, 2015.
- Yazıcı**, Hamza. “Kur’ân’da İman-Ahlâk İlişkisi”, Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Yazıcıbaşı**, Muhammed Ali. “Kur’ân’da Sıdk Kavramının Semantik Açından İncelenmesi,” Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Yıldız**, Kemal. “Sorumluluk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37: 380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yılmaz**, Hasan. “Kur’an-ı Kerim’in Temel Muhtevası Üzerine”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 27 (2007): 219.
- Yalın**, Salih. “Ahmet Hamdi Akseki’nin Ahlâkî Sorumluluğa Bakışı”, *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, editör Ahmet Ögke, Sabri Yılmaz, 116. Antalya: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı Antalya İl Müftülüğü, 2013.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım el-Hârizmî. *El-Keşşâf'an Hakâ'iki Ğavâmidü't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fî Vucûhi't-Te'vil*, Çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağır, Adil Bebek, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2016.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Esat ÇİĞNİTAŞ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Yüksek Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Enstitü Adı	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Programı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	